

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ –ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Επικοινωνία ατόμων της τρίτης ηλικίας με το άμεσο
οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον μέσω της χρήσης των
Τ.Π.Ε.: Μελέτη περίπτωσης επιμορφούμενων του Κ.Α.Π.Η.
Δήμου Ρόδου»**

**ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
Α.Μ: 413/2015013**

ΡΟΔΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2018

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ –ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
Α.Μ: 413/2015013**

**«Επικοινωνία της τρίτης ηλικίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον
μέσω της χρήσης των Τ.Π.Ε.: Μελέτη περίπτωσης επιμορφούμενων του ΚΑΠΗ Δήμου
Ρόδου»**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ:

ΤΣΙΜΠΙΔΑΚΗ ΑΣΗΜΙΝΑ

ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΣΟΦΟΣ ΑΛΙΒΙΖΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΔΑΡΡΑ ΜΑΡΙΑ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΡΟΔΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2018

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Επικοινωνία ατόμων της τρίτης ηλικίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον μέσω της χρήσης των Τ.Π.Ε.:
Μελέτη περίπτωσης επιμορφούμενων του Κ.Α.Π.Η. Δήμου Ρόδου*

*

The communication of aged persons with the family and friends though the use of I.C.T.: The case study of trainees of Elder Open Protection Center (Κ.Α.Π.Ι) of Municipality of Rhodes

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

Επιβλέπουσα: Τσιμπιδάκη Ασημίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παν. Αιγαίου

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή στις 24/01/2018

1. Τσιμπιδάκη Ασημίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παν. Αιγαίου
2. Σοφός Αλιβίζος, Καθηγητής Παν. Αιγαίου
3. Δάρρα Μαρία, Επίκουρη Καθηγήτρια Παν. Αιγαίου

ΡΟΔΟΣ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2018

Δηλώνω υπεύθυνα ότι είμαι συγγραφέας αυτής της πρωτότυπης μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, ότι έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες και ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το συγκεκριμένο Π.Μ.Σ.

Καραγιάννη Χριστίνα

*Δεν είμαι εγώ, δεν είσαι εσύ,
Δεν είναι η πόλη, που μεγάλωσε τόσο
και οι δρόμοι συχνά σε μπερδεύουν.
Δεν είναι ο ήλιος, που καίει πióτερο το πρόσωπο.
Είναι εκείνο το απρόσωπο, που στο διάβα του τον κόσμο αλλάζει.*

*Σε τρομάζει το άγνωστο στο ανθρώπινο βάθος.
Το δικό σου το λάθος, που είναι μόνιμος σύντροφος.*

*Δεν είμαι εγώ, δεν είσαι εσύ.
Ούτε αυτός που γελά, με ένα γέλιο φτωχό, σε καινούρια κορνίζα.
Δον Κιχώτες του δρόμου είμαστε, που τα φώτα χαμήλωσαν
και το τέρμα του μοιάζει απρόβλεπτο.*

Καραγιάννης Δημήτρης

Ευχαριστίες

Όταν ξεκινάς ένα ταξίδι, στόχος σου δεν πρέπει να είναι μόνο ο προορισμός, αλλά η διαδρομή. Και η αλήθεια είναι ότι είχα μια πολύ όμορφη πορεία με το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό. Μια πορεία γεμάτη γνώσεις, αναζητήσεις, ερωτήματα, προσπάθεια, χαρά και πόνο.

Μάλλον έφτασα στον προορισμό μου και αισθάνομαι πιο μεστή, δημιουργική και με μια σπίθα ακόμα να καίει.

Θέλω να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς μου την καθηγήτρια μου την κα. Ασημίνα Τσιμπιδάκη, που χωρίς τη δική της καθοδήγηση και κυρίως εμπύχωση δεν θα ήμουν εδώ. Εξάλλου εκείνη ήταν που ένα πρωινό μέσα σε μια εθελοντική δράση με χρώματα και με μπογιές μου είπε: Ξεκίνα!

Ευχαριστώ όλους τους καθηγητές και τη γραμματειακή υποστήριξη του Μεταπτυχιακού για τα λιμάνια που μου γνώρισαν, για τις μπόρες που με βοήθησαν να ξεπεράσω, για τον ορίζοντα που μου έδειξαν.

Ευχαριστώ τους συνεργάτες μου στη Διεύθυνση Κοινωνικής Πολιτικής και Υγείας του Δήμου Ρόδου και ιδιαίτερα το Κ.Α.Π.Η και τα μέλη του, που έγιναν μια αγκαλιά και με στήριξαν ο καθένας από τη δική του σκοπιά στην ερευνητική διαδικασία.

Ευχαριστώ τους γονείς μου, τη μητέρα μου που είναι ο ούριος άνεμος μου και τον πατέρα μου, που τον έχασα κατά τη διάρκεια της διαδρομής, αλλά παραμένει αστέρι του ουρανού μου, που με έμαθαν στις φουρτούνες να παλεύω και στην απανεμιά να χαίρομαι το γαλάζιο της ελπίδας.

Και πάνω από όλα ευχαριστώ τη Ναταλία μου, τον όρμο μου, το στήριγμά μου, που χάρη στη δική της πυξίδα ανοίγονται νέες οπτικές στο ταξίδι της ζωής μου.

Καραγιάννη Χριστίνα

Περίληψη

Ο 21^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από δύο κυρίως τάσεις, από τη ραγδαία ανάπτυξη των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (Τ.Π.Ε.) και από τη γήρανση του πληθυσμού, κυρίως στο Δυτικό κόσμο. Οι Τ.Π.Ε άλλαξαν τον τρόπο που οι άνθρωποι επικοινωνούν, μαθαίνουν, δημιουργούν σχέσεις - δεσμούς μεταξύ τους και γενικότερα οργανώνουν τη ζωή τους τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Όσοι δεν είναι σε θέση να τις χρησιμοποιήσουν αποτελούν τους «ψηφιακά αναλφάβητους», χωρίζονται με ψηφιακό χάσμα (digital divide) από τους υπόλοιπους, κυρίως τους νεότερους και μπαίνουν στο περιθώριο αντιμέτωποι με τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Στόχος της μελέτης *«Επικοινωνία της τρίτης ηλικίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον μέσω της χρήσης των Τ.Π.Ε.: Μελέτη περίπτωσης επιμορφούμενων του ΚΑΠΗ Δήμου Ρόδου»* είναι η καταγραφή της συσχέτισης της πρόσβασης και της αξιοποίησης των Τ.Π.Ε. από τα άτομα τρίτης ηλικίας, αφενός για την ένταξή τους στη σύγχρονη κοινωνία και αφετέρου στη διαμόρφωση των οικογενειακών και φιλικών σχέσεων τους, τόσο προς όφελος του ευρύτερου συνόλου, όσο και για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Επιμέρους στόχοι είναι η διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των επιμορφούμενων και χρηστών Τ.Π.Ε. τρίτης ηλικίας στα θέματα επικοινωνίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον.

Η μελέτη συνιστά μία μικτή έρευνα, όπου συνδυάστηκαν ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων. Για τη συλλογή των δεδομένων χορηγήθηκαν αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο και ημι-δομημένη συνέντευξη. Το δείγμα αποτελείται από 42 άτομα, 12 άνδρες και 30 γυναίκες, ηλικιών 60 έως 81 ετών, με μέσο όρο ηλικίας τα 68,5 έτη. Η πλειονότητα του δείγματος είναι συνταξιούχοι, έγγαμοι με δυο παιδιά και τρία εγγόνια, απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και περνούν καθημερινά από μία μέχρι τρεις ώρες με την οικογένεια τους, ενώ τους φίλους τους συναντούν μέχρι τρεις φορές την εβδομάδα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στις δομές του Κ.Α.Π.Η Δήμου Ρόδου. Η επεξεργασία και ανάλυση των ευρημάτων έγινε με ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους. Για τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου και η περιγραφική στατιστική. Για τα ερωτηματολόγια διενεργήθηκε περιγραφική στατιστική. Η στατιστική

επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων διενεργήθηκε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου S.P.S.S. 21.

Τα ευρήματα της έρευνας ανέδειξαν ότι οι συμμετέχοντες είναι βασικοί χρήστες του ηλεκτρονικού υπολογιστή και χρησιμοποιούν το διαδίκτυο από μια μέχρι δυο ώρες την ημέρα μέσω του κινητού ή του tablet τους. Στο διαδίκτυο απασχολούνται με θέματα ενημέρωσης, ψυχαγωγίας και επικοινωνίας. Για τους περισσότερους η επικοινωνία σημαίνει διαπροσωπική επαφή, γιατί μόνο αυτή αναγνωρίζουν ως ζεστή, κοντινή, ανθρώπινη σχέση. Επικοινωνούν με τα μέλη της οικογένειας τους για να μαθαίνουν κατά 23,9% για την υγεία τους, 19,3% την καθημερινότητά τους και κατά 17,0% αν χρειαστεί να τα υποστηρίξουν σε προσωπικά και οικογενειακά θέματα, ενώ με το φιλικό τους περιβάλλον επικοινωνούν κατά 27,1% για να μαθαίνουν τα νέα τους και κατά 22,0% να συναναστρέφονται κοινωνικά (διασκέδαση, παρέα, έξοδοι). Ως κυριότερο πλεονέκτημα των νέων τεχνολογιών θεωρούν κατά 26,8% τη δυνατότητα της αμεσότητας που παρέχουν, ανεξαρτήτως απόστασης και χρονικής στιγμής, ενώ ως μεγαλύτερο μειονέκτημα τους πιστεύουν κατά 37,0% ότι είναι η αποξένωση που προκαλούν από τις προσωπικές επαφές.

Abstract

The 21st century is characterized by two trends: the rapid and constant development of the Information and Communications Technology (ICT) and the aging population which is indicative of the contemporary Western World. The ICTs changed radically the way people communicate, learn, engage in relationships and organize their personal and social lives. Those not familiar with ICTs and thus, not able to use them, are considered “digitally illiterate”. These people differ from the rest (especially the younger population which is familiar with ICTs) because of the digital divide and are, consequently, marginalized and face social exclusion.

The purpose of the study *"The communication of aged persons with the family and friends through the use of I.C.T.: The case study of trainees of Elder Open Protection Center (K.A.P.I) of Municipality of Rhodes"* is to record the correlation of access and use of I.C.T. from the elderly, on the one hand, for their integration into modern society and on the other hand for the formation of their family and friendly relations both for the benefit of the community and for the improvement of their quality of life. The aim of the research is to investigate the attitudes and perceptions of elderly trainees and users of ICTs in communicating with their immediate family and friendly environment.

Research was based on a mixed methodology, with qualitative and quantitative methods of data collection and analysis. In particular, data was collected using semi-structured interview and a self-report questionnaire. The sample number was 42, 12 men and 30 women. The participants were between 60 – 81 years old, with a mean age 68.5. The majority of the sample is retired, married with two children and three grandchildren, graduates of at least secondary education and spend one to three hours daily with their family while they meet their friends up to three times a week. The survey was carried at the Elder Open Protection Center (K.A.P.I) of Municipality of Rhodes. Qualitative and quantitative methods were applied for procedure and data analysis. The analysis and descriptive statistics was used for interview analysis. Descriptive statistics were used for questionnaire. The statistical processing and analysis of the data was performed using the statistical package S.P.S.S. 21.

According to the findings, they have basic computer knowledge and use the internet for one to two hours a day via their mobile or tablet. On the internet, they are engaged in information, entertainment and communication. For most users, communication means interpersonal contact. The current inquiry indicated that the majority, 23.9%, communicate with their family members to learn about health, 19.3% about their daily living and 17.0% to resolve personal and family issues. Similarly, 27.1% of the populations communicate with their friendly environment to exchange their daily news while 22.0% are involved socially with their friends (entertainment, company, going out, etc). As a major advantage of these new technologies the 26.8% consider the possibility of the immediacy they provide regardless of distance and time. However the 37.0% believe that their biggest disadvantage is the alienation they cause from personal contacts.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	1
Περίληψη.....	2
Abstract	4
Κατάλογος Πινάκων	10
Κατάλογος Γραφημάτων.....	11
Κατάλογος Σχημάτων	13
Συντομογραφίες.....	14
Εισαγωγή.....	15
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ : ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	18
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Επικοινωνία.....</i>	<i>19</i>
1.1 Ορισμός επικοινωνίας.....	20
1.2. Λειτουργία της επικοινωνίας.....	22
1.3. Μορφές και είδη επικοινωνίας.....	24
1.4. Η επικοινωνία στην καθημερινή δραστηριότητα.....	25
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Τρίτη ηλικία.....</i>	<i>28</i>
2.1 Ορισμός Τρίτης ηλικίας.....	29
2.2 Γήρανση στην Ελλάδα: Δείκτες και Εξέλιξη.....	30
2.3 Χαρακτηριστικά Τρίτης ηλικίας.....	33
2.4 Προβλήματα Τρίτης ηλικίας.....	35
2.5 Ο θεσμός του ΚΑΠΗ Δήμου Ρόδου.....	37
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Τεχνολογίες Πληροφορίας & Επικοινωνίας.....</i>	<i>40</i>
3.1 Ορισμός των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας.....	41
3.2 Είδη Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας.....	42
3.3 Χρήση Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας στην Τρίτη ηλικία.....	43
3.4 Προβλήματα στη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας από την Τρίτη ηλικία.....	45
3.5 Ψηφιακός γραμματισμός και Τρίτη ηλικία.....	47

<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Τρίτη ηλικία και άμεσο οικογενειακό & φιλικό περιβάλλον</i>	50
4.1 Ο κοινωνικός ρόλος των ηλικιωμένων στην ελληνική κοινωνία	51
4.2 Τρίτη ηλικία και άμεσο οικογενειακό περιβάλλον	53
4.3 Τρίτη ηλικία και παιδιά	54
4.4 Τρίτη ηλικία και εγγόνια	55
4.5 Τρίτη ηλικία και φιλικό περιβάλλον	56
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	58
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Μεθοδολογία</i>	59
1.1 Προβληματισμός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα	60
1.2 Ερευνητικός Σχεδιασμός	63
1.3 Δείγμα.....	65
Φύλο	66
Ηλικία.....	67
Οικογενειακή κατάσταση	68
Παιδιά – Εγγόνια	69
Εκπαίδευση.....	71
Σύνταξη – Τελευταίο επάγγελμα	71
Ώρες με την οικογένεια	72
Φίλοι.....	72
1.4 Διαδικασία συλλογής ερευνητικών δεδομένων	74
1.5 Ανάλυση δεδομένων.....	74
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Ευρήματα</i>	77
2.1 Χρήση Διαδικτύου/Νέων Τεχνολογιών.....	78
Γνώση Η/Υ	78
Ώρες πλοήγησης στο διαδίκτυο	78
Τόπος σύνδεσης στο διαδίκτυο.....	79
Μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο	80
Απόκτηση μέσου.....	81
Θέματα απασχόλησης στο διαδίκτυο	81
2.2 Γενικές ερωτήσεις για Επικοινωνία	82
Περιγραφή του όρου «επικοινωνία»	82
Προτιμώμενο μέσο επικοινωνίας.....	83
Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με την οικογένεια	84
Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον	85
Συχνότητα επικοινωνίας με τους άλλους	86

Πλεονεκτήματα ΤΠΕ	87
Μειονεκτήματα ΤΠΕ.....	89
Δυσκολία στη χρήση των ΤΠΕ.....	90
Η επίδραση των δυσκολιών στη χρήση των ΤΠΕ στην επικοινωνία	91
Βοηθός στις δυσκολίες χρήσης των ΤΠΕ	91
Αξιοποίηση της τεχνολογίας	92
2.3 Επικοινωνία με το άμεσο Οικογενειακό Περιβάλλον.....	94
Άτομα που επικοινωνούν από το οικογενειακό περιβάλλον	94
Λόγοι επικοινωνίας με τα άτομα από το οικογενειακό περιβάλλον	94
Άτομο οικογένειας με τη συχνότερη επικοινωνία	96
Χαρακτηριστικά οικογενειακής σχέσης με το άτομο που επικοινωνούν συχνότερα	96
Ανάγκη επικοινωνίας με άλλα άτομα από την οικογένεια.....	98
Επιλογή ατόμων οικογενειακού περιβάλλοντος για επικοινωνία.....	98
Θέματα επικοινωνίας με την οικογένεια	99
Τρόποι ανακοίνωσης προσωπικών προβλημάτων	100
Διαφοροποίηση επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και εγγόνια	102
Επικοινωνία με παιδιά.....	102
Επικοινωνία με εγγόνια.....	103
Είδος επικοινωνίας με οικογένεια.....	104
Αιτιολόγηση του είδους επικοινωνίας με την οικογένεια	105
Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με την οικογένεια	108
2.4 Επικοινωνία με το Φιλικό Περιβάλλον	109
Προέλευση Φιλικού περιβάλλοντος	109
Αιτιολόγηση επιλογής φιλικού περιβάλλοντος	110
Καλύτερος φίλος.....	111
Χαρακτηριστικά καλύτερης φιλικής σχέσης.....	112
Ανάγκη για νέους φίλους	113
Αιτιολόγηση μη αναγκαιότητας νέων φίλων.....	114
Αιτιολόγηση αναγκαιότητας νέων φίλων.....	115
Θέματα επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον	116
Διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου	117
Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά νεότερους φίλους	117
Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά μεγαλύτερους φίλους	118
Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου.....	119
Διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου	120
Είδος επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον	123
Βασικοί λόγοι επικοινωνίας δια ζώσης με το φιλικό περιβάλλον	124
Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον	125

<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Συζήτηση.....</i>	127
3.1 Απόψεις τρίτης ηλικίας για την επικοινωνία & Τ.Π.Ε.....	128
3.2 Επικοινωνία με το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον.....	130
3.3 Επικοινωνία με το Φιλικό Περιβάλλον	133
 <i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Συμπεράσματα και Προτάσεις για Περαιτέρω Έρευνα .....</i>	136
4.1 Συμπεράσματα	137
4.2 Περιορισμοί της μελέτης.....	139
4.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	140
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	141
 ΓΛΩΣΣΑΡΙ.....	152
 ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΛΙΣΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ.....	154
 ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	155
 ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΗΜΙ-ΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΣΗΣ	159

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1:	Μορφές Επικοινωνίας ανά μεταβλητή	25
Πίνακας 2:	Ηλικιακές ομάδες απογραφών από 1951 έως 2011	32
Πίνακας 3:	Προβλέψεις της Έκθεσης για τη Γήρανση για την Ελλάδα	32
Πίνακας 4:	Ομάδες Ηλικιών Ελλάδας και Δήμου Ρόδου	66
Πίνακας 5:	Φύλο δείγματος	68
Πίνακας 6:	Ηλικιακή κατανομή δείγματος	68
Πίνακας 7:	Οικογενειακή κατάσταση	69
Πίνακας 8:	Αριθμός παιδιών	70
Πίνακας 9:	Κατοικία των παιδιών	70
Πίνακας 10:	Αριθμός εγγονιών	71
Πίνακας 11:	Επίπεδο εκπαίδευσης	72
Πίνακας 12:	Σύνταξη	72
Πίνακας 13:	Τελευταίο επάγγελμα πριν τη συνταξιοδότηση	73
Πίνακας 14:	Συχνότητα συνάντησης με φίλους	74
Πίνακας 15:	Γνώση Η/Υ	79
Πίνακας 16:	Ηλικία και Γνώση Η/Υ	79
Πίνακας 17:	Ηλικία και διάρκεια πλοήγησης στο διαδίκτυο	80
Πίνακας 18:	Απασχόληση στο Διαδίκτυο	82
Πίνακας 19:	Κοινωνικότητα	83

Κατάλογος Γραφημάτων

Διάγραμμα 1:	Προβλέψεις για τη δημογραφική εξέλιξη στην Ελλάδα	33
Διάγραμμα 2:	Φύλο δείγματος	67
Διάγραμμα 3:	Ηλικιακή κατανομή του δείγματος	69
Διάγραμμα 4:	Φύλο παιδιών	70
Διάγραμμα 5:	Φύλο εγγονιών	71
Διάγραμμα 6:	Ωρες με την οικογένεια	73
Διάγραμμα 7:	Κατοικία φίλων	74
Διάγραμμα 8:	Ωρες απασχόλησης στο διαδίκτυο	80
Διάγραμμα 9:	Τόπος σύνδεση στο διαδίκτυο	81
Διάγραμμα 10:	Μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο	81
Διάγραμμα 11:	Τρόπος απόκτησης μέσου	82
Διάγραμμα 12:	Ορισμός της έννοιας «επικοινωνία»	84
Διάγραμμα 13:	Προτίμηση μέσου επικοινωνίας	85
Διάγραμμα 14:	Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με το οικογενειακό περιβάλλον	86
Διάγραμμα 15:	Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με το φιλικό περιβάλλον	87
Διάγραμμα 16:	Συχνότητα Επικοινωνίας	88
Διάγραμμα 17:	Ύπαρξη πλεονεκτημάτων στις ΤΠΕ	88
Διάγραμμα 18:	Πλεονεκτήματα των ΤΠΕ	89
Διάγραμμα 19:	Ύπαρξη μειονεκτημάτων στις ΤΠΕ	90
Διάγραμμα 20:	Μειονεκτήματα των ΤΠΕ	90
Διάγραμμα 21:	Δυσκολίες στη χρήση ΤΠΕ	91
Διάγραμμα 22:	Επίδραση των δυσκολιών χρήσης των ΤΠΕ στην επικοινωνία	92
Διάγραμμα 23:	Βοηθός στις δυσκολίες χρήσης των ΤΠΕ	93
Διάγραμμα 24:	Προτάσεις για αξιοποίηση ΤΠΕ στην επικοινωνία με οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον	94
Διάγραμμα 25:	Άτομα οικογενειακού περιβάλλοντος σε επικοινωνία	95
Διάγραμμα 26:	Λόγοι επικοινωνίας με οικογενειακό περιβάλλον	96
Διάγραμμα 27:	Άτομο οικογένειας με τη συχνότερη επικοινωνία	97
Διάγραμμα 28:	Βασικά χαρακτηριστικά οικογενειακής σχέσης	98

Διάγραμμα 29:	Ανάγκη επικοινωνίας με άλλα άτομα οικογενειακού περιβάλλοντος	99
Διάγραμμα 30:	Λόγοι για επικοινωνία ή μη με άτομα της οικογένειας	100
Διάγραμμα 31:	Θέματα επικοινωνίας με την οικογένεια	101
Διάγραμμα 32:	Τρόποι ανακοίνωσης προσωπικών προβλημάτων	102
Διάγραμμα 33:	Διαφοροποίηση επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και εγγόνια	103
Διάγραμμα 34:	Επικοινωνία με παιδιά	104
Διάγραμμα 35:	Επικοινωνία με εγγόνια	105
Διάγραμμα 36:	Είδος επικοινωνίας με οικογένεια	106
Διάγραμμα 37:	Προσωπική επικοινωνία με οικογένεια	107
Διάγραμμα 38:	Τηλεφωνική επικοινωνία με οικογένεια	108
Διάγραμμα 39:	Επικοινωνία με οικογένεια μέσω διαδικτύου	108
Διάγραμμα 40:	Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με την οικογένεια	110
Διάγραμμα 41:	Πρόελευση Φιλικού περιβάλλοντος	111
Διάγραμμα 42:	Λόγοι επιλογής Φιλικού περιβάλλοντος	112
Διάγραμμα 43:	Ο καλύτερος φίλος	113
Διάγραμμα 44:	Χαρακτηριστικά καλύτερης φιλικής σχέσης	114
Διάγραμμα 45:	Ανάγκη για νέους φίλους	115
Διάγραμμα 46:	Αιτιολόγηση μη αναγκαιότητας νέων φίλων	115
Διάγραμμα 47:	Αιτιολόγηση αναγκαιότητας νέων φίλων	116
Διάγραμμα 48:	Θέματα επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον	117
Διάγραμμα 49:	Διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου	118
Διάγραμμα 50:	Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά νεότερους φίλους	119
Διάγραμμα 51:	Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά μεγαλύτερους φίλους	120
Διάγραμμα 52:	Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου	121
Διάγραμμα 53:	Διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου	121
Διάγραμμα 54:	Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με άντρες φίλους	122
Διάγραμμα 55:	Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με γυναίκες φίλες	123
Διάγραμμα 56:	Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου	124
Διάγραμμα 57:	Είδος επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον	125
Διάγραμμα 58:	Βασικοί λόγοι επικοινωνίας δια ζώσης με το φιλικό περιβάλλον	125
Διάγραμμα 59:	Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον	127

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1:

Διαδικασία Επικοινωνίας

23

Συντομογραφίες

Τ.Π.Ε.: Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνίας

Κ.Α.Π.Η.: Κέντρα Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων

ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Ελληνική Στατιστική

Κ.τ.Π.: Κοινωνία της Πληροφορίας

Κ.Δ.Β.Μ.: Κέντρο Δια Βίου Μάθησης

Εισαγωγή

Οι αναπτυγμένες κοινωνίες, για πρώτη φορά, αντιμετωπίζουν προκλήσεις δημογραφικής γήρανσης, που οφείλονται στην αύξηση της αναλογίας των ηλικιωμένων ατόμων στο γενικότερο πληθυσμό. Από το 1980 έως σήμερα, οι άνθρωποι πάνω από 60 έχουν διπλασιαστεί, ενώ υπολογίζεται ότι το 2025 περισσότερο από το 20% των Ευρωπαίων θα είναι 65 ετών ή και μεγαλύτεροι, ενώ θα αυξηθεί θεαματικά και ο αριθμός των ατόμων ηλικίας άνω των 80.¹ Τα τελευταία χρόνια, επίσης, άτομα τρίτης ηλικίας, όλο και πιο πολύ χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες στη ζωή τους (από κινητά τηλέφωνα, tablets μέχρι υπολογιστές). Παρόλα αυτά το τεχνολογικό χάσμα μεταξύ των γενεών παραμένει βαθύ, επιβαρύνοντας τις γενεαλογικές διαφορές, γεγονός που έχει συνέπειες τόσο για τους ηλικιωμένους όσο και για το κοινωνικό σύνολο.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παρατηρητηρίου για την ΚτΠ (Ταυτότητα των χρηστών Internet στην Ελλάδα, 2010) η χρήση Η/Υ και Διαδικτύου βαίνει μειούμενη όσο αυξάνεται η ηλικία των χρηστών. Ειδικότερα, για την ηλικιακή ομάδα 65-74 τα σχετικά ποσοστά χρήσης είναι 4% για Η/Υ, 5% για διαδίκτυο και 60% για κινητό τηλέφωνο. Το διαδίκτυο το χρησιμοποιούν κατά 65,7% για αναζήτηση πληροφοριών για προϊόντα και υπηρεσίες, κατά 57,1% για ανάγνωση εφημερίδων/περιοδικών και κατά 51,9% για αποστολή/λήψη ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail). Σε ανάλογη έρευνα που πραγματοποίησε η ΚτΠ Α.Ε το 2014 (Οι νέες τεχνολογίες στη καθημερινή ζωή των Πολιτών) καταγράφηκε αύξηση των ποσοστών χρήσης των νέων τεχνολογιών στην καθημερινή ζωή των ηλικιωμένων. Συγκεκριμένα, το 78% χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για ανάγνωση εφημερίδων/περιοδικών, το 64,3% για αποστολή/λήψη ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) και το 63% για αναζήτηση πληροφοριών για προϊόντα και υπηρεσίες. Το 19,5% πραγματοποιεί on line αγορές, το 27,2% διαθέτει πρόσβαση στο διαδίκτυο από το σπίτι του και τέλος το 11,7% κάνει τακτική χρήση του, τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα. Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια τα ποσοστά στην Ελλάδα έχουν αυξηθεί, χρειάζεται ακόμη μεγάλη προσπάθεια προκειμένου οι Έλληνες μεγάλης ηλικίας να είναι ανταγωνιστικοί «ψηφιακά» έναντι των αντίστοιχων ηλικιακά Ευρωπαίων, αφού το ψηφιακό χάσμα φτάνει σχεδόν τις 20 ποσοστιαίες μονάδες.

---

¹ http://ec.europa.eu/health/population_groups/elderly/index_el.htm

Οι περισσότερες έρευνες μέχρι σήμερα επικεντρώνονται είτε στο ψηφιακό χάσμα είτε στις επιπτώσεις και τα αποτελέσματα από τη χρήση των Τ.Π.Ε στους ηλικιωμένους. Η διερεύνηση των μορφών και του περιεχομένου της επικοινωνίας μέσω των επιρροών των χρήσεων του διαδικτύου με το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον και την καθημερινότητα δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Η διπλωματική εργασία με τίτλο: *«Επικοινωνία της τρίτης ηλικίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον μέσω της χρήσης των Τ.Π.Ε.: Μελέτη περίπτωσης επιμορφούμενων του ΚΑΠΗ Δήμου Ρόδου»* αποσκοπεί στη διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των επιμορφούμενων και χρηστών Τ.Π.Ε. τρίτης ηλικίας στα θέματα επικοινωνίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον.

Στόχοι μελέτης

Στόχος της πτυχιακής εργασίας είναι να διερευνήσει πώς συσχετίζεται η πρόσβαση και η αξιοποίηση των Τ.Π.Ε. από τα άτομα τρίτης ηλικίας, αφενός για την ένταξή τους στη σύγχρονη κοινωνία και αφετέρου στη διαμόρφωση των οικογενειακών και φιλικών σχέσεων τους, τόσο προς όφελος του ευρύτερου συνόλου, όσο και για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Οργάνωση μελέτης

Στο πλαίσιο αυτό η εργασία αποτελείται από δυο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στη θεωρητική προσέγγιση, αφού παρουσιάζεται η εννοιολογική διασαφήνιση των όρων που χρησιμοποιούνται, εξετάζεται ο όρος επικοινωνία, καθώς και οι λειτουργίες της, οι μορφές και τα είδη της. Αναφορά γίνεται και στο ρόλο της επικοινωνίας στην καθημερινή δραστηριότητα του ανθρώπου. Στη συνέχεια γίνεται βιβλιογραφική διερεύνηση της έννοιας της τρίτης ηλικίας, με έμφαση στο φαινόμενο της δημογραφικής γήρανσης και πως αυτό εξελίσσεται σε εθνικό, αλλά και στο τοπικό επίπεδο του Δήμου Ρόδου. Βαρύτητα δίνεται στα χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, καθώς και στο ρόλο του Κ.Α.Π.Η. του Δήμου Ρόδου. Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η χρήση των Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από τους ηλικιωμένους στην καθημερινότητά τους, τα προβλήματα που εμφανίζονται και ο καταλυτικός ρόλος του ψηφιακού γραμματισμού. Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με την εξέταση της συσχέτισης των ατόμων της τρίτης ηλικίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον. Καταγράφεται ο κοινωνικός ρόλος των ηλικιωμένων στην ελληνική κοινωνία, και αναλύονται ξεχωριστά οι σχέσεις που αναπτύσσουν με τα παιδιά τους, τα εγγόνια και τους φίλους τους.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας και τα αποτελέσματα της. Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο αποτυπώνονται ο στόχος και ο σκοπός της έρευνας, ο προβληματισμός και τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, ο ερευνητικός σχεδιασμός, το δείγμα, το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας, η διαδικασία συλλογής των ερευνητικών δεδομένων και η στατιστική ανάλυση. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας. Αρχικά εκθέτονται τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος, οι γνώσεις τους στη χρήση του διαδικτύου / νέων τεχνολογιών, ακολουθούν οι γενικές ερωτήσεις για την επικοινωνία και τέλος τα ευρήματα που αφορούν την επικοινωνία του δείγματος με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον. Η πτυχιακή εργασία ολοκληρώνεται με τη συζήτηση, τα συμπεράσματα και τις προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Επικοινωνία

1.1 Ορισμός επικοινωνίας

Η έννοια της επικοινωνίας είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη φύση και την συνοδεύει από τη δημιουργία τόσο της ίδιας τη γλώσσας, όσο και των κοινωνικοπολιτικών συστημάτων. Στη βιβλιογραφία απατώνται πλήθος ορισμών, από την έναρξη της μελέτης της περίπου το 1930, (McQuail & Windahl, 2001) που ως κεντρική βάση τους έχουν την έννοια της μεταβίβασης πληροφοριών, νοημάτων και συναισθημάτων από ένα άτομο ή ομάδα σε ένα άλλο άτομο ή ομάδα με τη χρήση κοινών συμβόλων είτε άμεσα είτε μέσω της παρεμβολής κάποιου μέσου.

Οι Theodorson και Theodorson (1969) υποστηρίζουν ότι είναι η μετάδοση πληροφοριών, ιδεών, στάσεων ή συναισθημάτων από ένα άτομο σε ένα άλλο (ή άλλων) μέσω κυρίως συμβόλων. Ο Gerbner (1967) ορίζει την επικοινωνία ως κοινωνική αλληλεπίδραση μηνυμάτων. Σύμφωνα με τον Μπουραντά (1992) πρόκειται για μια πολύπλοκη διαδικασία, κατά την οποία ένας πομπός Α διαβιβάζει σκέψεις, ιδέες, ακόμα και ενέργειες σε ένα δέκτη Β με στόχο να ενεργήσει σε αυτόν, να τον προκαλέσει με τελικό σκοπό να επηρεάσει την κατάστασή του και τη συμπεριφορά του. Προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω οι Josien και Βαγιάτης (1995), επισημαίνουν ότι είναι μια διαδικασία επαφής, αλληλοκατανόησης και αλληλοεπηρεασμού μεταξύ ατόμων ή ομάδων ή οργανώσεων. Χωρίς αυτήν είναι αδύνατη η συνεργασία και ο συντονισμός αναμεταξύ τους. Ο Dance (1970 όπως αναφέρει ο Πασιαρδής, 2001 σελ.41) εμφανίζει την επικοινωνία ως μια ενέργεια εναλλαγής πληροφοριών και μηνυμάτων μέσω συμβόλων, αριθμών, γραμμάτων, ήχων και χειρονομιών. Ενώ ο Πετρόφσκι (1990, αναφορά Λιοναράκης, 2006, σελ. 15) καταλήγει πως η *«επικοινωνία είναι η πολύπλευρη διαδικασία ανάπτυξης των επαφών μεταξύ των ανθρώπων, η οποία υπαγορεύεται από ανάγκες κοινής δραστηριότητας»*.

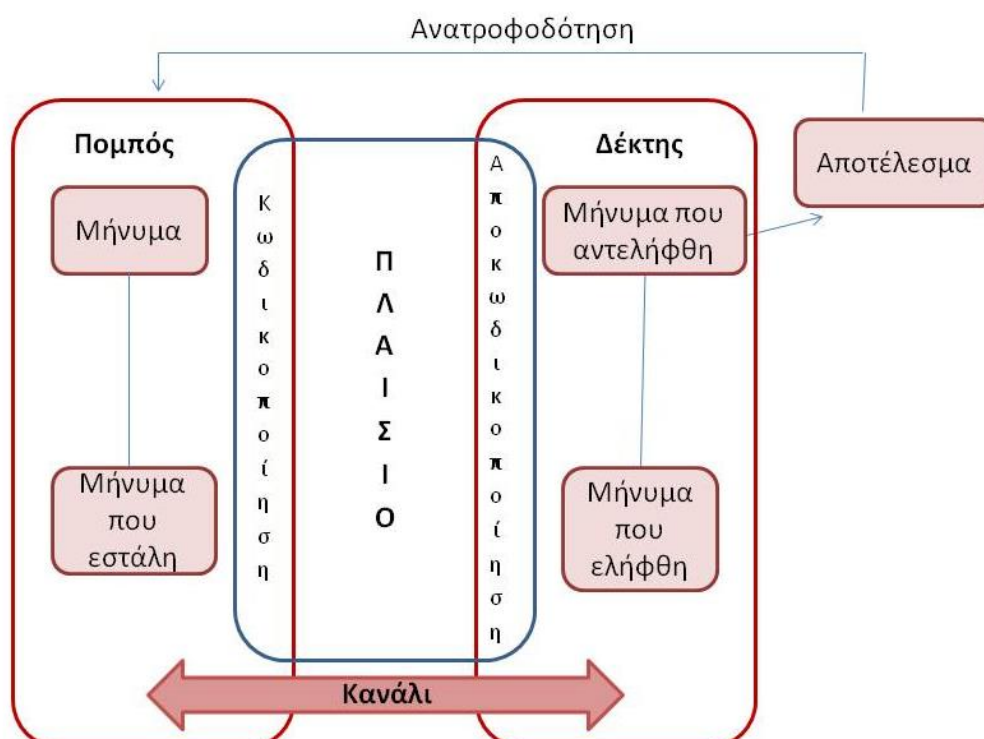
Η επικοινωνία αποτελεί ανθρώπινη δραστηριότητα, που ο καθένας μπορεί να αναγνωρίσει, αλλά πολύ λίγοι μπορούν να την ορίσουν ικανοποιητικά. (Fiske, 1989). Ο Fiske ορίζει ως επικοινωνία το να μιλά ο ένας με τον άλλον, την αποστολή email από το internet, την παρακολούθηση της τηλεόρασης, του ραδιοφώνου και γενικότερα τη διάδοση πληροφοριών. Κατά τον Verderber (2008) η επικοινωνία είναι η διαδικασία δημιουργίας ή/και ανταλλαγής μηνύματος μεταξύ δύο ανθρώπων, είτε σε μια συνομιλία είτε σε μια ομαδική συζήτηση είτε σε μια δημόσια ομιλία. Για την κατανόηση της λειτουργίας της είναι απαραίτητη η γνώση βασικών στοιχείων όπως οι συμμετέχοντες (ποιοι), τα μηνύματα (τι), το πλαίσιο (που), τα

κανάλια (πως), η παρουσία ή απουσία θορύβου (προσοχή) και τέλος, η ανάδραση (αντίδραση) των συμμετεχόντων.

Διαπιστώνεται ότι η έννοια της επικοινωνίας έχει πολλές πλευρές με διαφορετικές διαστάσεις. Και όπως επισημαίνει η Ντάβου (2000, σελ.49) «Υπάρχουν συνεπώς πολλά επίπεδα ανάλυσης της επικοινωνίας και σε κάθε επίπεδο, τα στοιχεία που συνθέτουν την επικοινωνιακή διαδικασία περιλαμβάνουν διάφορους παράγοντες». Και αυτό συμβαίνει γιατί η κάθε συμπεριφορά είναι επικοινωνία. Και κάθε συμπεριφορά περιέχει μηνύματα και αλληλεπιδρά, είτε πρόκειται για δραστηριότητα είτε για απραξία. Τα λόγια αλλά και η σιωπή είναι μηνύματα, με τα οποία ο δέκτης επηρεάζεται και επικοινωνεί. Η απουσία συζήτησης δεν αποτελεί μη επικοινωνία, αφού κανείς δεν μπορεί να μη συμπεριφέρεται. Ακόμη, και κάποιος μόνος επικοινωνεί με τις σκέψεις, τις φαντασιώσεις και τις ψευδαισθήσεις του (Watzlawick, Bavelas & Gackson, 2004).

Συμπεραίνεται ότι η επικοινωνία δεν είναι μια απλή μεταβίβαση μηνυμάτων ή πληροφοριών, αλλά μια διαδικασία αλληλοκατανόησης, επαφής κι αλληλοεπηρεασμού. Σύμφωνα με τους McQuail και Windahl (2001) προϋποθέτει έναν πομπό, έναν δέκτη, ένα κανάλι (ή δίαυλο) αναμεταξύ τους, ένα μήνυμα, ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο θα συντελεστεί η επικοινωνία και ένα αποτέλεσμα ή επίδραση, σε αυτά που αναφέρεται το μήνυμα. Συχνά σε όλα αυτά υπάρχει και ένας σκοπός ή μια πρόθεση επικοινωνίας.

Σχήμα 1: Διαδικασία Επικοινωνίας

1.2. Λειτουργία της επικοινωνίας

Η ετυμολογία της λέξης επικοινωνία προέρχεται από τις λέξεις κοινός και κοινωνώ, που σημαίνει ότι λαμβάνω γνώση κάποιου πράγματος, έρχομαι σε επαφή, μετέχω, πληροφορούμαι. Όταν επικοινωνούμε με κάποιον, έχουμε κάτι κοινό μαζί του, μια αμοιβαία κοινωνική σχέση. Μοιραζόμαστε ένα μήνυμα, μια ιδέα, ένα συναίσθημα και αλληλεπιδρούμε. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι οι ανθρώπινες σχέσεις όχι μόνο προϋποθέτουν επικοινωνία, αλλά είναι επικοινωνία. Σύμφωνα με τον Watzlawick (1980, σελ.51 και 53) «δεν μπορεί κανείς να μην συμπεριφέρεται» (...) «δεν μπορεί κανείς να μην επικοινωνεί». Οι έννοιες κοινωνία και επικοινωνία βασίζονται στην κοινωνική αλληλεπίδραση, σημαντικό παράγοντα της κοινωνικής συνύπαρξης των ανθρώπων. Ανθρώπινη συμπεριφορά χωρίς αλληλεπίδραση δεν εννοείται.

Η επικοινωνία αποτελεί ουσιαστικά τον μηχανισμό από τον οποίο προκύπτουν και υπάρχουν οι ανθρώπινες σχέσεις (Silbermann,1969). Η λειτουργία της καθορίζεται τόσο από κοινωνικούς συντελεστές όσο και από κοινωνικές διαδικασίες (Holzer, 1975). Εμπεριέχει τις έννοιες ακούω, βλέπω, καταλαβαίνω, αισθάνομαι, μιλώ, αντιδρώ. Γίνεται με σημεία, τα οποία χωρίζονται σε φυσικά (διακριτά γνωρίσματα, ανεξάρτητα από την ανθρώπινη δραστηριότητα) και σε τεχνικά (κατασκευασμένα).

Τα μηνύματα, σύμφωνα με την Νταβού (2000) που στέλνονται μπορεί να είναι γλωσσικά (λεκτική επικοινωνία, τονισμός, ρυθμός και παύσεις του λόγου), παραγλωσσικά (χροιά φωνής και γενικότερα ήχοι που συνοδεύουν το λόγο), κινησιακά (μη γλωσσικά: όσφρηση, εκφράσεις προσώπου, χειρονομίες, στάση σώματος) και σταθερά χαρακτηριστικά της αλληλεπίδρασης (συχνότητα επαφής, διαπροσωπικά απόσταση). Τα μηνύματα μεταβιβάζονται μέσω καναλιών (διαύλων). Τα κανάλια μπορεί να είναι φυσιολογικά – βιολογικά (όργανα των αισθήσεων) ή/και τεχνικά (μηχανικά ή τεχνικά μέσα: τηλεόραση, Ηλεκτρονικός υπολογιστής, κινητό τηλέφωνο, κα). Γίνεται κατανοητό πως η επικοινωνία αποτελεί μια πολύπλοκη διεργασία, ένα «ολικό φαινόμενο», αποτέλεσμα συνάθροισης πολλαπλών συμπεριφορών, που επηρεάζονται και καθορίζονται από το κοινωνικό σύστημα.

Όπως αναφέρει ο Χρηστάκης (2010) η μελέτη της λειτουργίας της επικοινωνίας εκτός από το υποκείμενο (πομπός ή δέκτης) απαιτεί όχι μόνο τη σχέση με τους άλλους, αλλά και αυτή με το κοινωνικό και συμβολικό περίγυρο. Στο πλαίσιο αυτό, δεν εστιάζεται μόνο στην απλή

μεταφορά πληροφοριών, νοημάτων, ιδεών, αισθημάτων αλλά και στην αλληλεπίδραση τους. Κατά τον Χρηστάκη τα μηνύματα που ανταλλάσσονται δεν είναι ούτε αφηρημένα, ούτε ουδέτερα, αλλά «δυναμικά και διανυσματικά», αφού περικλείουν αναπαραστάσεις που σχετίζονται με τις αξίες, τις εμπειρίες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Οι κοινωνικοί ρόλοι ανάμεσα σε πομπό και δέκτη, καθορίζονται από τις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους διαμορφώνονται από το κοινωνικό σύστημα. Οι συμπεριφορές, με τη σειρά τους αντανakλούν τις προσδοκίες από τους ρόλους που κατέχουν οι συμμετέχοντες. Οι προσδοκίες μεταδίδονται με την κοινωνικοποίηση και είναι ήδη καθορισμένες από το κοινωνικό στρώμα των συμμετεχόντων, καθώς η επικοινωνία δεν διαχωρίζεται από την κοινωνική πραγματικότητα. Σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο πληρούνται οι λειτουργίες της πληροφόρησης, κοινωνικοποίησης, ενσωμάτωσης, ελέγχου, κριτικής, έκφρασης, κ.ά. (Moscovisi, 1976).

Η αλλαγή συμπεριφοράς επιτυγχάνεται μέσω της μεταφοράς και ανταλλαγής πληροφοριών, της διαδικασίας της αντίληψης, επεξεργασίας και επεξήγησης των νοημάτων, καθώς και της κοινωνικής διαδικασίας και συμπεριφοράς, στη βάση γλωσσικών και μη γλωσσικών σημείων (Καζάκη, 1999). Σε μια τέτοια προσέγγιση σημαντικό ρόλο παίζουν (Χρηστάκης, 2010):

1. Η ανάδραση (feedback), η οποία χαρακτηρίζεται από κυκλικότητα (ο Α επιδρά στον Β και αυτός με τη σειρά του ξανά στον Α)
2. Η αμοιβαιότητα, η οποία στηρίζεται στην αλληλεπίδραση και όχι στον επηρεασμό (ο Β αλλάζει συμπεριφορά ή αντίληψη εξαιτίας της προσμονής μιας απάντησης από τον Α).

Για τη σωστή αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων τόσο ο πομπός όσο και ο δέκτης θα πρέπει να μοιράζονται τα ίδια σημεία (Καζάκη, 1999), δημιουργώντας κοινά νοήματα (Νταβού, 2000). Και όπως επισημαίνει ο Χρηστάκης (2010, σελ. 47) «Η σχέση ανάμεσα στο σήμα και το νόημά του είναι κατοχυρωμένη από μια σημειωτική σύμβαση». Ο κώδικας επικοινωνίας δεν είναι απλός, από τη στιγμή που περιλαμβάνει λεκτικά και μη λεκτικά σημεία. Και γίνεται περισσότερο σύνθετος με την ανάπτυξη της επικοινωνίας μέσω των ποικίλων επικοινωνιακών μέσων (τηλέφωνο, κινητό, διαδίκτυο κτλ). Ακόμη και η επιλογή του μέσου εμπλέκει ένα σύνθετο μήνυμα που μπορεί να δυναμώσει, να περιορίσει ή και να ματαιώσει το αρχικό. Σε αυτό το σημείο σημαντικό ρόλο εξακολουθεί να παίζει η μη λεκτική επικοινωνία, αφού ο

λόγος αποτελεί τη μια όψη της επικοινωνιακής διαδικασίας (Νταβού, 2000). Κατά συνέπεια η ανθρώπινη διαντίδραση δεν είναι μόνο απλή ανταλλαγή ιδεών και γλωσσικών σημείων, αλλά συνδέεται άρρηκτα και με τα μη –λεκτικά σημεία. Με τη λεκτική επικοινωνία μεταδίδονται ιδέες, προβλήματα, γεγονότα, ενώ με τη μη-λεκτική επικοινωνία επενδύονται συναισθηματικά τα λεκτικά σημεία, ενισχύοντας ή όχι την επικοινωνία και ρυθμίζοντας τις κοινωνικές επαφές. Ουσιαστικά η μη λεκτική επικοινωνία ολοκληρώνει τη λεκτική, αφού ένα μεγάλο μέρος της επικοινωνιακής διαδικασίας στηρίζεται πέρα από τις λέξεις και σε ένα σύνολο επικοινωνιακών συστημάτων (Καζάκη, 1999).

1.3. Μορφές και είδη επικοινωνίας

Οι μορφές της επικοινωνίας καθορίζονται από μια τρεις παράγοντες, συγκεκριμένα από:

1. Το είδος του καναλιού (διαύλου). Αν είναι γραπτή ή προφορική επικοινωνία (λεκτική) ή αν είναι με χειρονομίες, με τη γλώσσα του σώματος ή σύμβολα (μη λεκτική)
2. Τον κωδικό. Το σύνολο των γλωσσικών συμβόλων, τα οποία ακολουθούν ορισμένους κανόνες και καθορίζονται κοινωνικά
3. Διάφορες μεταβλητές (χρόνος, χώρος, χαρακτήρας, επαφής με το δέκτη, τρόπο, ιεραρχική εξάρτηση, στόχο, πλαίσιο, οργάνωση, σκοπό κτλ)

Πίνακας 1: Μορφές Επικοινωνίας ανά μεταβλητή

Μεταβλητή	Μορφή Επικοινωνίας
Χρόνος	Τακτική – Έκτακτη
Χώρος	Τοπική – Περιφερειακή – Εθνική – Διεθνή
Χαρακτήρας	Ιδιωτική – Δημόσια
Επαφή με δέκτη	Διαπροσωπική (Ιδιωτική) – Ομαδική (Μαζική)
Τρόπος	Μονομερής – Διμερής – Πολυμερής
Ιεραρχική εξάρτηση	Κάθετη – Οριζόντια – Διαγώνια
Στόχος	Δημοσιότητα – Πολιτική – Κοινωνική – Εμπορική
Πλαίσιο	Εκπαίδευση: Ενδοσχολική - Εξωσχολική

Οργάνωση	Τυπική – Άτυπη
Σκοπός	Εμπρόθετη – Αυθόρμητη

Η επικοινωνία μπορεί να χωριστεί και σε είδη, γιατί μπορεί να πραγματοποιηθεί με διαφορετικούς τρόπους (Κόκκος, 1998/1999):

1. Άμεση επικοινωνία, όταν τα πρόσωπα βρίσκονται σε σχέση πρόσωπο με πρόσωπο (face to face contact)
2. Έμμεση επικοινωνία όταν παρεμβάλλεται είτε κάποια χρονική ή/και χωρική απόσταση (τηλέφωνο, εικόνες) είτε κάποιος μεσάζοντας μέσου του οποίου μεταβιβάζεται το μήνυμα (φωτογραφία, εξώφυλλο βιβλίου κτλ)

Ειδικότερα, αν σε μια επικοινωνία υπάρξει ανατροφοδότηση από το δέκτη, δηλ. μια απάντηση ή μια αντίδραση στο ερέθισμα του πομπού, τότε έχουμε μια αμοιβαία ή αμφίπλευρη επικοινωνία. Η αμοιβαία επικοινωνία μπορεί να είναι άμεση (πρόσωπο με πρόσωπο) ή έμμεση (χρήση τηλεφώνου). Σε αντίθετη περίπτωση, όταν δεν υπάρχει ανταλλαγή ρόλων και ο πομπός μεταβιβάζει μόνο μηνύματα η επικοινωνία είναι μονόπλευρη. Και πάλι μπορεί να είναι άμεση (μια διάλεξη) ή έμμεση (βιβλίο, εφημερίδα).

1.4. Η επικοινωνία στην καθημερινή δραστηριότητα

Η ανθρώπινη επικοινωνία στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας γινόταν κυρίως άμεσα, πρόσωπο με πρόσωπο. Η ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας, τις τελευταίες δεκαετίες, επέδρασε στα παραδοσιακά μοντέλα επικοινωνίας. Ο Thompson (1998), προκειμένου να μελετήσει τη νέα πραγματικότητα και ειδικότερα την επίδραση της χρήσης των κινητών συσκευών επικοινωνίας, διακρίνει τρεις μορφές επικοινωνιακής δραστηριότητας ή αλληλόδρασης. Συγκεκριμένα:

1. Την πρόσωπο με πρόσωπο αλληλόδραση, κατά την οποία οι άνθρωποι βρίσκονται σε ένα «πλαίσιο συμπαρουσίας» μοιράζοντας ένα «κοινό σύστημα χωρο-χρονικής αναφοράς». Σε αυτή τη μορφή αναπτύσσεται διάλογος μεταξύ των συμμετεχόντων, οι οποίοι γνωρίζουν ή αντιλαμβάνονται ότι υπάρχουν άτομα γύρω τους και αντιστρόφως,

με τη χρήση πολλαπλών επικοινωνιακών συστημάτων (λεκτικό, παραγωγιστικό, κινητικό) με σκοπό την ανταλλαγή μηνυμάτων διπλής κατεύθυνσης, διατηρώντας σταθερά κάποια χαρακτηριστικά της αλληλεπίδρασης όπως η συχνότητα επαφής. Θεωρείται η πιο πλήρης μορφή αλληλεπίδρασης, αφού έχει διαλογικό χαρακτήρα, βασίζεται στη χρήση πολλαπλών συμβολικών στοιχείων και παραγωγιστικών μη λεκτικών σημαδιών, διευκολύνοντας τη ροή αισθήσεων και συναισθημάτων και συνεπώς την αμοιβαία ρύθμιση.

2. Τη διαμεσολαβημένη αλληλόδραση, η οποία προϋποθέτει για να επιτευχθεί τη χρήση τεχνικού μέσου από το άτομο (χαρτί, τηλέφωνο, κινητή συσκευή επικοινωνίας, χρήση διαδικτύου μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή κτλ). Σε αυτή τη μορφή οι συμμετέχοντες βρίσκονται, ενδεχομένως, σε διαφορετικό (απομακρυσμένο) χωρικό ή/και χρονικό πλαίσιο, αποδεχόμενοι τους όρους μιας σημειωτικής σύμβασης με λιγότερα συμβολικά στοιχεία. Σε κάθε περίπτωση για κάθε είδος διαμεσολαβημένης επικοινωνίας κυριαρχούν διαφορετικά στοιχεία. Ενδεικτικά, σε μια τηλεφωνική επικοινωνία οι συμμετέχοντες μπορεί να βρίσκονται σε συμπαρουσία, αλλά στερούνται οπτικά στοιχεία. Η διαμεσολαβημένη επικοινωνία εμπεριέχει αβεβαιότητα ως προς το περιεχόμενο των νοημάτων που ανταλλάσσονται, αφού ο διάλογος που αναπτύσσεται είναι ετεροχρονισμένος και «ετεροτοπικός», με αποτέλεσμα να υπάρχουν μεγαλύτερα περιθώρια για αλλοιώσεις και παραποιήσεις.
3. Τη διαμεσολαβημένη οιονεί αλληλόδραση, η οποία αφορά την επικοινωνία που καθιέρωσαν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (έντυπα και ηλεκτρονικά). Ο πομπός σε αυτή τη μορφή επικοινωνίας παράγει συμβολικές μορφές (λόγο, εικόνα, ήχο κ.α.) για ένα ακροατήριο, το οποίο συνήθως αποτελείται από άγνωστους δέκτες. Η επικοινωνία έχει μορφή μονολόγου και μάλιστα με μονόδρομη ροή, με ελάχιστες δυνατότητες ανατροφοδότησης, ειδικά για τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας. Γίνεται αντιληπτό ότι δεν υπάρχει καμία μορφή αλληλεπίδρασης, αφού δεν υφίσταται ούτε αμοιβαιότητα, ούτε σωματική παρουσία.

Στην καθημερινότητα των ατόμων μπορεί να υπάρξει μείγμα των διαφορετικών τύπων αλληλόδρασης. Ενδεικτικά, σε μια σύσκεψη διοικητικού συμβουλίου, πολλά μέλη μπορεί να έχουν πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία, μπορεί όμως και να συνδεθούν με άτομα που

απουσιάζουν μέσω διαδικτύου με εφαρμογές τηλεδιάσκεψης είτε μέσω κινητού ή σταθερού τηλεφώνου. Η διάδοση του διαδικτύου είχε ως αποτέλεσμα να αλλάξουν οι συσχετισμοί των μορφών επικοινωνίας, αφού επιτρέπει συχνά τη διπλή κατεύθυνση ροής των νοημάτων με δυνατότητα ανάδρασης, κάτι που δεν είναι δυνατόν με τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας. Μέχρι την ανάπτυξη της τυπογραφίας, η επικοινωνία πραγματοποιούνταν μεταξύ ατόμων στο πλαίσιο διαπροσωπικών επαφών. Η διαμεσολαβημένη αλληλόδραση και η οιονεί αλληλόδραση ήταν περιορισμένη σε μικρές ομάδες πληθυσμού, αποτελώντας χαρακτηριστικό μιας ελιτιστικής τάξης, εκείνης που γνώριζε γραφή και ανάγνωση. Με την τεχνολογική εξέλιξη οι συγκεκριμένες μορφές επικοινωνίας άρχισαν να λειτουργούν όλο και περισσότερο συμπληρωματικά στην πρόσωπο με πρόσωπο αλληλόδραση, χωρίς όμως να τελούν εις βάρος της (Thompson, 1998).

Με τα νέα μέσα επικοινωνίας «το μείγμα αλληλόδρασης» συνεχώς αλλάζει τις αναλογίες του, δίνοντας μεγαλύτερη βαρύτητα στη διαμεσολαβημένη αλληλόδραση και στην οιονεί αλληλόδραση, κάτι που καθιστά τις μορφές επικοινωνίας, όλο και περισσότερο, χωρίς άμεσο διαπροσωπικό χαρακτήρα. Και όπως σημειώνει ο Thompson (1999, σελ. 154) «...όλο και πιθανότερο τα άτομα να αποκτήσουν πληροφορίες και συμβολικές μορφές από άλλες πηγές, πέρα από τα άτομα με τα οποία αλληλεπιδρούν άμεσα στην καθημερινή τους ζωή». Σύμφωνα με τη Νταβού (2007), η οιονεί αλληλόδραση δημιουργεί νέες μορφές πρόσληψης και οικειοποίησης, αφού δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους, μέσα από την ετεροχρονική αλληλοεπίδραση, να βγάζουν ένα «ψευδο-εαυτό», κρατώντας πολύ καλά κρυμμένα κομμάτια του εαυτού τους. Συνέπεια αυτού η δυνατότητα δημιουργίας «ψευδο-σχέσεων». Και αυτό επιτυγχάνεται διότι αυτού του είδους η επικοινωνία παρέχει την ευκαιρία μιας «εξοικείωσης» που δεν στηρίζεται στην αμοιβαιότητα, αλλά σε εικονικές σχέσεις οικειότητας κάθε είδους (φιλικές, ερωτικές, κα). Πρόκειται για σχέσεις τελείως διαφορετικές με αυτές, που δημιουργούνται σε ένα πλαίσιο συμπαρουσίας με πραγματικούς άλλους. Βασικές διαφορές τους είναι:

1. Η αίσθηση παντοδυναμίας, αφού με το πάτημα ενός κουμπιού μπορεί να διαγράψει ή να εμφανίσει τον διαμεσολαβημένο άλλο
2. Η απαλλαγή από τις αμοιβαίες υποχρεώσεις, που είναι απαραίτητες στην άμεση διαπροσωπική επικοινωνία και
3. Η δυνατότητα απόκρυψης του πραγματικού εαυτού και τυχόν πτυχές του που μπορούν να εκθέσουν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Τρίτη ηλικία

2.1 Ορισμός Τρίτης ηλικίας

Ένα επόμενο στάδιο της ζωής αποτελεί η Τρίτη ηλικία, που καθορίζεται τόσο από χρονολογικά, βιολογικά όσο και από ψυχολογικά και κοινωνικά κριτήρια. Στην πολυεπίπεδη προσέγγιση της γήρανσης οφείλεται η δυσκολία του προσδιορισμού της, αφού σε ένα ορισμό δεν μπορούν να περιληφθούν όλες οι έννοιες.

Σύμφωνα με την Έμκε – Πουλοπούλου (1999, σελ 23), βάση του χρονολογικού προσδιορισμού δηλ της μέτρησης των χρόνων από τη γέννηση του ατόμου, στην Τρίτη ηλικία ανήκουν οι άνθρωποι ηλικίας από 60 έως 75 ετών. Από 75 ετών έως 85 ετών ξεκινά η Τέταρτη ηλικία, ενώ από τα 85 έτη και μετά βρίσκονται οι υπερήλικες. Η χρονική ηλικία δεν θα πρέπει να συγχέεται ούτε να συσχετίζεται με τη βιολογική ηλικία, που αφορά την κατάσταση υγείας του ατόμου. Είναι σφάλμα η χρησιμοποίηση της χρονολογικής ηλικίας ως δείκτη για τις σωματικές και ψυχολογικές διαδικασίες (Καστενμπάουμ, 1980), γιατί το βιολογικό γήρας δεν παρουσιάζεται μονομιάς, μόλις συμπληρωθεί η χρονική ηλικία.

Η βιολογική ηλικία είναι διαφορετική για κάθε άνθρωπο, καθώς συσχετίζεται με τη λειτουργία των οργανικών συστημάτων του και την εξωτερική του εμφάνιση. Πρόκειται για μια εξατομικευμένη κατάσταση, η οποία επηρεάζεται από την εποχή που ζει ο άνθρωπος. Κάθε εποχή εμφανίζει διαφοροποιήσεις ως προς τη βιολογική ηλικία (Έμκε – Πουλοπούλου, 1999). Έτσι, στη λίθινη εποχή μόνο ένα 20% των ανθρώπων έφταναν τα 35 έτη, ενώ σήμερα το ίδιο ποσοστό φτάνει μέχρι τα 85 έτη (Χανιώτης, 1989). Γίνεται κατανοητό ότι το γήρας προχωρά με διαφορετικούς ρυθμούς για τον κάθε άνθρωπο και έχει διαφορετική εξέλιξη στο πέρασμα των χρόνων. Επίσης, διαφέρει από κράτος σε κράτος, γιατί αποτελεί συνάρτηση του βιοτικού επιπέδου και του υγειονομικού συστήματος του. Όσο χαμηλότερο είναι το βιοτικό επίπεδο και ελλιπές το υγειονομικό σύστημα, τόσο μικραίνει το προσδόκιμο ζωής συμπαρασύροντας μαζί του το όριο ένταξης στη γήρανση (Σπαντιδέας, 2010)

Η ψυχολογική ηλικία συνδέεται με την ικανότητα προσαρμογής των ατόμων σε καταστάσεις του στενότερου ή ευρύτερου περιβάλλοντος. Τα άτομα της Τρίτης ηλικίας παύουν να έχουν ψυχολογική ευημερία και δεν προθυμοποιούνται να εξελίσσονται σε νέα δεδομένα, άσχετα από τη σωματική φθορά τους (Ρούσσο, 1987). Βρίσκονται σε ευάλωτη ψυχολογική

κατάσταση, επειδή επηρεάζονται από τη σωματική τους κατάσταση (Simone de Beauvoir, 1980) και εισέρχονται στο τελευταίο στάδιο της ζωής τους (Παναγιωτάκης, 2008).

Τέλος, η κοινωνική ηλικία σχετίζεται με τους ρόλους που αναλαμβάνει το άτομο στην ομάδα και την κοινωνία. Η απασχόληση και εργασιακή πορεία συνιστούν διακριτικά καθοριστικής σημασίας της κοινωνικής ηλικίας (Εμκε – Πουλοπούλου, 1999). Στο πλαίσιο αυτό έχει ταυτιστεί η έναρξη της Τρίτης ηλικίας με τη χρονική στιγμή της συνταξιοδότησης, στιγμή που παύει ο άνθρωπος να είναι ενεργός και παραγωγικός στις οικονομικές διαδικασίες (Αθανασίου, 2005). Σε κάποια άτομα συμβαίνει, χάνοντας τους κοινωνικούς ρόλους που είχαν και αναγκάζοντας να αλλάξουν συνήθειες και τρόπο ζωής, να διακατέχονται από αισθήματα περιθωριοποίησης με αποτέλεσμα να απομονώνονται από την κοινωνία και υποχρεωτικά να εξαρτώνται από μέλη της οικογένειάς τους ή κοινωνικούς φορείς που τους περιθάλπουν (Παπάνης, 2007).

Καταλήγοντας, γηρατειά είναι εκείνη η περίοδος της ζωής του ανθρώπου, όπου, αφού έχει ωριμάσει πλήρως, αρχίζει να επέρχεται η φθορά. Τα όρια δεν είναι ούτε ερμητικά ούτε σταθερά, ειδικά σήμερα που οι επιστήμες έχουν αυξήσει το μέσο όρο ζωής των ανθρώπων.

2.2 Γήρανση στην Ελλάδα: Δείκτες και Εξέλιξη

Οι αναπτυσσόμενες κοινωνίες, για πρώτη φορά, αντιμετωπίζουν προκλήσεις δημογραφικής γήρανσης, που οφείλονται στην αύξηση της αναλογίας των ηλικιωμένων ατόμων στο γενικότερο πληθυσμό. Από το 1980 έως σήμερα, οι άνθρωποι πάνω από 60 έχουν διπλασιαστεί, ενώ υπολογίζεται ότι το 2025 περισσότερο από το 20% των Ευρωπαίων θα είναι 65 ετών ή και μεγαλύτεροι, ενώ θα αυξηθεί θεαματικά και ο αριθμός των ατόμων ηλικίας άνω των 80.²

Στη χώρα μας η πρόκληση της δημογραφικής γήρανσης αναμένεται μεγάλη για τα επόμενα χρόνια. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ από τις απογραφές του πληθυσμού (βλ. Πίνακα 2) το έτος 1951 οι ηλικιωμένοι αντιστοιχούσαν μόλις στο 7% του συνολικού πληθυσμού, το 1961 στο 8%, ενώ το 1971 ανέρχονται στο 11%. Από εκεί και πέρα η αναλογία ηλικιωμένων προς το συνολικό πληθυσμό μεταβάλλεται ραγδαία, φτάνοντας το 2001 στο 16,8% και σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Έκθεσης για τη γήρανση (2017) της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2016 άγγιξε το

---

² http://ec.europa.eu/health/population_groups/elderly/index_el.htm

21,4% του συνολικού πληθυσμού. Σύμφωνα με την ίδια Έκθεση και για τα επόμενα χρόνια οι προβλέψεις δείχνουν αυξητική τάση των ηλικιωμένων στη χώρα μας.

Πίνακας 2: Ηλικιακές ομάδες απογραφών από 1951 έως 2011

Έτος	Πληθυσμός	0-14	15-64	65 και άνω	80 και άνω
1951	7.632.801	27,9%	65,1%	7,0%	0,7%
1961	8.388.553	27,4%	64,6%	8,0%	1,1%
1971	8.768.372	25,1%	63,9%	11,0%	2,0%
1981	9.739.589	22,5%	64,3%	13,2%	2,3%
1991	10.259.900	19,2%	67,0%	13,8%	3,1%
2001	10.964.020	15,2%	68,1%	16,7%	3,1%
2011	10.816.286	14,5%	66,0%	19,5%	5,4%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Έκθεσης για την Γήρανση (2017) ο πληθυσμός της Ελλάδας έως το 2030 αναμένεται να μειωθεί κατά 8,3%, την ίδια στιγμή που ο πληθυσμός των ηλικιωμένων ατόμων από 65 ετών και άνω θα αυξηθεί κατά 6,0 ποσοστιαίες μονάδες αγγίζοντας το 27,4% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (βλ. Πίνακα 3). Ταυτόχρονα, παρατηρείται αύξηση της αναλογίας των υπερηλίκων (80 ετών και άνω), η οποία από 1,1% το 1951 (ΕΛΣΤΑΤ) εξαπλασιάζεται το 2016, καθώς συνιστά το 6,6% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. (Έκθεση για τη Γήρανση) Η πρόβλεψη για το 2030 ανεβάζει το ποσοστό κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες, καθιστώντας τους υπερήλικες (80 ετών και άνω) το 8,8% του συνολικού πληθυσμού και το 32,1% του συνόλου των ηλικιωμένων της χώρας.

Πίνακας 3: Προβλέψεις της Έκθεσης για τη Γήρανση για την Ελλάδα

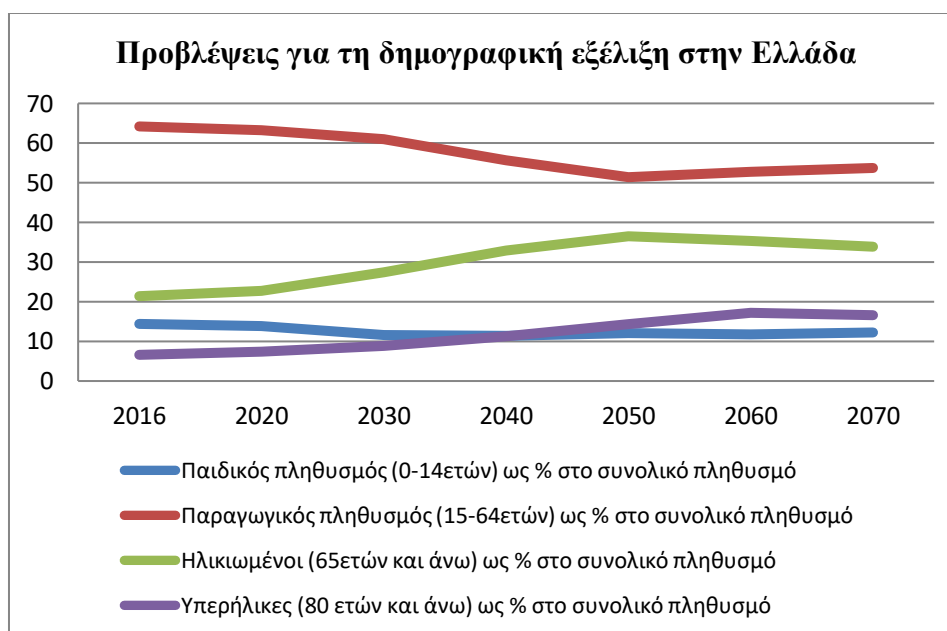
Πληθυσμός Ελλάδας	2016	2020	2030	2040	2050	2060	2070
Πληθυσμός σε εκατομμύρια	10,8	10,5	9,9	9,4	8,9	8,3	7,7
Παιδικός πληθυσμός (0-14ετών) ως % στο συνολικό πληθυσμό	14,4	13,9	11,6	11,4	12,1	11,8	12,3
Παραγωγικός πληθυσμός (15-64ετών) ως % στο συνολικό πληθυσμό	64,2	63,3	61,0	55,6	51,4	52,7	53,8
Ηλικιωμένοι (65ετών και άνω) ως % στο συνολικό πληθυσμό	21,4	22,8	27,4	32,9	36,5	35,4	33,9
Υπερήλικες (80 ετών και άνω) ως % στο συνολικό πληθυσμό	6,6	7,4	8,8	11,3	14,4	17,2	16,6
Υπερήλικες (80 ετών και άνω) ως % στο συνολικό πληθυσμό των ηλικιωμένων	30,8	32,2	32,1	34,2	39,4	48,6	49,1

Υπερήλικες (80 ετών και άνω) ως % στο συνολικό εργατικό πληθυσμό	10,3	11,6	14,4	20,2	28,0	32,7	31,0

Πηγή: The 2018 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies³

Η αύξηση του αριθμού των ατόμων Τρίτης ηλικίας οφείλεται από τη μια στην αύξηση του προσδόκιμου ζωής εξαιτίας της τεχνολογικής, ιατρικής και κοινωνικής ανάπτυξης και από την άλλη στην υπογεννητικότητα που παρατηρείται στην Ευρώπη και τη χώρα μας.

Διάγραμμα 1: Προβλέψεις για τη δημογραφική εξέλιξη στην Ελλάδα

Πηγή: The 2018 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies⁴

Σε αντίθετη πορεία βρίσκονται οι εξελίξεις με τις ηλικίες από 0-14 ετών, οι οποίες γνωρίζουν πτωτική τάση. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ από τις απογραφές του πληθυσμού (βλ. Πίνακα 2) ενώ το 1951 αποτελούσαν το 27,9% του συνολικού πληθυσμού της χώρας έφτασαν το 2001 στο 15,2%. Με την Έκθεση για τη Γήρανση (2017) το ποσοστό έπεσε κι άλλο το 2016, αφού αντιστοιχούσε στο 14,4% του συνολικού πληθυσμού με πρόβλεψη το 2030 να αγγίξει το 11,6%.

Οι εξελίξεις αυτές σηματοδοτούν τις τάσεις που θα χαρακτηρίσουν το επόμενο διάστημα την ελληνική κοινωνία. Συγκεκριμένα:

³ https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/2018-ageing-report-underlying-assumptions-and-projection-methodologies_en

⁴ https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/2018-ageing-report-underlying-assumptions-and-projection-methodologies_en

1. Η αναλογία των ηλικιωμένων θα αυξάνεται, υπερβαίνοντας την αντίστοιχη αναλογία των παιδιών ηλικίας 0-14 ετών, η οποία καταγράφει συνεχώς πτωτική τάση
2. Η αναλογία υπερηλίκων (80 ετών και άνω) θα παρουσιάζει αυξητική τάση
3. Ο παραγωγικός πληθυσμός θα κυμαίνεται λίγο παραπάνω από το μισό του συνολικού πληθυσμού.

Γίνεται αντιληπτό ότι τα επόμενα χρόνια η διαδικασία γήρανσης στην Ελλάδα αναμένεται ταχύτερη και σθεναρή. Θα συνεχιστεί η όξυνση του φαινομένου, ενώ οι προοπτικές που διαγράφονται για το μέλλον δεν φαίνεται να ανατρέπουν την τάση αυτή.

2.3 Χαρακτηριστικά Τρίτης ηλικίας

Το γήρας είναι φυσικό φαινόμενο, που έχει αρχή, εξέλιξη και τέλος. Είναι βιολογικό φαινόμενο, αφού αλλάζει η δομή και η λειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού είτε από φυσιολογικά είτε από παθολογικά αίτια. Είναι κοινωνικό φαινόμενο, που συνοδεύεται με αντίστοιχες κοινωνικές συμπεριφορές (τρόποι επικοινωνίας με τους άλλους) και κοινωνικές δράσεις (γνώση και εφαρμογή κοινωνικών ρόλων, πράξεων, ενεργειών).

Σύμφωνα με τους Bennett & Ebrahim (1995) αποτελεί φυσικό φαινόμενο γιατί είναι προδιαγεγραμμένη η εμφάνιση του γήρατος, στην πορεία ζωής του κάθε ατόμου, άλλοτε νωρίτερα και άλλοτε αργότερα, ανάλογα με τις βιολογικές δυνάμεις του, όπως επίσης, καθορισμένη είναι και η λήξη του, που είναι η φθορά και ο θάνατος. Σύμφωνα με τα κριτήρια του Bernard Strehler (Vina, 2007) η γήρανση αποτελεί φυσιολογική διαδικασία εξέλιξης που:

1. χαρακτηρίζεται από καθολικότητα (universal) αφού η διαδικασία της εμφανίζεται, με διαφορετικές διαβαθμίσεις σε όλους τους οργανισμούς ενός είδους
2. απορρέει από την ίδια τη φύση του ατόμου (intrinsic), αφού οφείλεται σε ενδογενείς παράγοντες, χωρίς να εξαρτάται από εξωτερικές μεταβλητές
3. εξελίσσεται (progressive), αφού οι αλλαγές που οδηγούν στη γήρανση πρέπει να εμφανίζονται σταδιακά καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής και
4. δεν μπορεί να αναστραφεί (deleterious) επιφέροντας πάντα επιβλαβείς συνέπειες στον οργανισμό.

Κατά τη διάρκεια της ελαττώνεται συνεχώς η προσαρμοστικότητα (adaptability), η αρτιότητα (less accurate), η δραστηριότητα (less well sustained) και η ικανότητα άμεσης αντίδρασης (less sensitive) του ατόμου. Ως φυσικό φαινόμενο είναι μεταβαλλόμενο (variable), πολυδύναμο (highly dynamic) και πολυσύνθετο (complex) εξαιτίας των βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών και οικονομικών διαστάσεων που εμπερικλείει. (Bennett & Ebrahim, 1995)

Ως βιολογικό φαινόμενο, επέρχεται με ανομοιογενείς ρυθμούς, αφού εξαρτάται τόσο από γενετικούς όσο και από περιβαλλοντικούς παράγοντες, μεταβάλλοντας ολόκληρο το βιολογικό σύστημα ενός οργανισμού. Η γήρανση είναι το αποτέλεσμα της προοδευτικής συσσώρευσης αλλαγών στον οργανισμό, που συμβαίνουν με το πέρασμα των χρόνων, προκαλώντας αύξηση των πιθανοτήτων εμφάνισης ασθενειών και θανάτου (Harman, 1978). Οι σημαντικότερες αλλαγές αφορούν το σώμα, οι οποίες όμως δεν εμφανίζονται ούτε σε συγκεκριμένη ηλικία ούτε με συγκεκριμένη μορφή στους ανθρώπους, αφού συναρτώνται τόσο από περιβαλλοντικούς παράγοντες όσο και από τον τρόπο ζωής των ατόμων (Κωσταρίδου – Ευκλείδη, 1999).

Οι φυσιολογικές φθορές οφείλονται στην εξαφάνιση ή την υπολειτουργία των κυττάρων του οργανισμού, με συνέπειες στη σύσταση, μορφολογία και ικανότητα αφομοίωσης και ανάπτυξη τους. Δεν παρατηρούνται ταυτόχρονα ούτε με την ίδια σειρά ή ένταση στα άτομα (Κωσταρίδου – Ευκλείδη, 1999). Όσο τα κύτταρα, οι ιστοί και οι μύες διακατέχονται από μειωμένη ζωτικότητα, τόσο οι δυνάμεις και οι αντοχές των ανθρώπων λιγοστεύουν και ελαττώνεται η ικανότητα και αποδοτικότητά τους (Έμκε – Πουλοπούλου, 1999). Οι αλλαγές που παρατηρούνται είναι στην εξωτερική εμφάνιση (ρυτίδες, άσπρα μαλλιά, μείωση ύψους κτλ), στην κινητικότητα (πόννοι στις αρθρώσεις με αποτέλεσμα τη δυσχέρεια κινήσεων), στα οργανικά συστήματα (αναπνευστικό, καρδιαγγειακό, πεπτικό, εκκριτικό, νευρικό κτλ συστήματα) και γενικότερα στις λειτουργίες και οξύτητα των αισθητηρίων οργάνων, που μειώνονται αισθητά (όραση, ακοή, όσφρηση κτλ). Σημαντικές είναι και οι αλλαγές που αφορούν τη μείωση των γνωστικών λειτουργιών, οι οποίες συνδέονται με τη λειτουργία του εγκεφάλου, επιφέροντας εξασθένηση ή απώλεια της μνήμης, δυσχέρεια στην επεξεργασία πληροφοριών και συρρίκνωση της νοημοσύνης. Αλλαγές στη διάθεση με πρωταρχική διαταραχή την κατάθλιψη, η οποία είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής απομόνωσης, των συχνών ασθενειών, της απώλειας προσώπων και της έλλειψης ικανοποίησης από τη ζωή

(Αναστασιάδου, 2015). Τέλος, αλλαγές παρατηρούνται και στις διατροφικές συνήθειες, με μείωση της όρεξης, εξαιτίας εξελισσόμενων ή καταστροφικών νόσων, πένθους, χαμηλού εισοδήματος και κατάχρηση αλκοόλ. (Chandra,1991, Vellas, 1992)

Αξίζει να σημειωθεί ότι η φυσιολογική γήρανση έχει διαφορές από την παθολογική γήρανση, αν και υπάρχει μεγάλη συσχέτιση μεταξύ τους, αφού ένας μεγάλος αριθμός ηλικιωμένων πάσχει όχι μόνο από χρόνιες ασθένειες, αλλά και περισσότερες από μιας. (Κωσταρίδου – Ευκλείδη, 1999). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ακόμη μεγαλύτερη εξασθένηση των ατόμων Τρίτης ηλικίας, πέρα από την ίδια την ηλικία (Tucker, 1997).

Η γήρανση αποτελεί και κοινωνικό φαινόμενο, αφού επιφέρει αλλαγή στην κοινωνική συμπεριφορά και δράση των ανθρώπων. Την κοινωνική κατασκευή της γήρανσης συνιστά η απόσυρση του ατόμου από την παραγωγική δραστηριότητα και την ενεργό απασχόληση. Γιατί τότε καλείται μέσω κοινωνικών διαδικασιών, να προσαρμοστεί σε νέες συνθήκες (εργασιακές, οικογενειακές, υγείας κα) και να αλλάξει συμπεριφορές και ρόλους σε πολλαπλά επίπεδα (βιολογικό, κοινωνικό, ψυχολογικό κα). Οι νέες αυτές προκλήσεις αδιαμφισβήτητα επηρεάζουν την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων (Escuder-Mollon & Esteller-Curto, 2013). Οι μεταβολές είναι αναπόφευκτες γιατί συνοδεύονται από τη φυσική, λειτουργική και κάποιες φορές πνευματική εξασθένηση του ατόμου, την απομάκρυνσή του από την ενεργό εργασιακή ζωή, την αλλαγή των οικογενειακών σχέσεων, την ευαλωτότητα του σε ασθένειες ή αναπηρίες και κυρίως την αίσθηση περιθωριοποίησης τόσο από την κοινωνία όσο και από την οικογένεια. (Παπασταμάτης, 2010). Γίνεται αντιληπτό ότι οι ηλικιωμένοι αποτελούν ιδιαίτερα ευαίσθητη κοινωνική ομάδα, που μπορεί εύκολα να απειληθεί από κοινωνικό αποκλεισμό και να μπει στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής, Για την αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά και για την ευημερία των ανθρώπων της Τρίτης ηλικίας απαιτείται η αποδοχή ότι οι ηλικιωμένοι δεν αποτελούν βάρος και η δημιουργία ευκαιριών ώστε να συμμετέχουν ενεργά και αποτελεσματικά στο κοινωνικό σύστημα (Orimo, 2006).

2.4 Προβλήματα τρίτης ηλικίας

Τα προβλήματα των ηλικιωμένων είναι πολυποίκιλα, επηρεάζουν την ποιότητα ζωής τους και συνήθως συνυπάρχουν και αλληλοεξαρτώνται το ένα από το άλλο. Ενδεικτικά ένα οικονομικό πρόβλημα, θα εμποδίσει τον ηλικιωμένο να λάβει την πρέπουσα ιατροφαρμακευτική

περίθαλψη, με συνέπεια να επηρεαστεί ο ψυχολογικός και κοινωνικός του κόσμος (Deraola et al., 2003). Συνήθως τα προβλήματά τους είναι απόρροια τόσο του τρόπου ζωής τους όσο και των χαρακτηριστικών που απέκτησαν στη διαδρομή της ζωής τους (διατροφικές συνήθειες, απασχόληση, μόρφωση, οικονομική κατάσταση, υγεία κτλ) (Εμκε-Πουλοπούλου, 1998). Επίσης, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των προβλημάτων των ηλικιωμένων διαδραματίζει ο τόπος κατοικίας με τις δυνατότητες που προσφέρει για δημιουργία κοινωνικού δικτύου. Υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ του ηλικιωμένου που ζει μόνος, σε ανεξάρτητο νοικοκυριό σε μια μεγαλούπολη και σε ένα ηλικιωμένο που ζει σε χωριό, όπου οι κοινωνικές σχέσεις και επαφές είναι αυξημένες (Τεπέρογλου, Κίνια, Παπακώστα & Τζωρτζοπούλου, 1990). Φυσικά, υπάρχει και μια μεγάλη μερίδα ηλικιωμένων που δεν αντιμετωπίζει προβλήματα, αντλώντας ικανοποίηση από τα θετικά της ηλικίας (Πανέρα, 1999).

Κατηγοριοποιώντας τα προβλήματα μπορούν να ενταχθούν:

1. Προσωπικά
2. Υγεία
3. Κοινωνικά / Ποιότητα Ζωής
4. Οικονομικά

Προσωπικά

1. Η εξωτερική εμφάνιση αλλάζει δραστικά (ρυτίδες, άσπρα μαλλιά, αλλαγή στη σκελετική διαμόρφωση του σώματος κτλ) (Simone de Beauvoir, 1980).
2. Το επίπεδο εκπαίδευσης, που αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης νέων ενδιαφερόντων. Συνήθως οι χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου δύσκολα δέχονται το καινούριο και διαφορετικό (Εμκε-Πουλοπούλου, 1998).
3. Η έντονη θλίψη από την απώλεια αγαπημένων προσώπων (συντρόφου και συγγενικών προσώπων). Το συναίσθημα της μοναξιάς που βιώνουν είναι δυσβάστακτο, ειδικά όταν συνοδεύεται με την ανησυχία του θανάτου.
4. Η απώλεια αυτονομίας και η ανάγκη εξυπηρέτησης από τρίτα άτομα.

Υγεία

1. Οι πολλές και συχνές ασθένειες (κυρίως καρδιολογικά και εγκεφαλικά προβλήματα) (Simon de Beauvoir, 1980).

2. Οι ανεπαρκείς υπηρεσίες υγείας και η δυσκολία πρόσβασης σε αυτές από τους χαμηλότερου οικονομικά επιπέδου (Εμκε-Πουλοπούλου, 1998).
3. Οι ελλείψεις κοινωνικο – ιατρικές υπηρεσίες στην οικία του ηλικιωμένου.
4. Τα ψυχολογικά προβλήματα (διαταραχές ύπνου, εύκολη κόπωση, κτλ).
5. Άγχος που πηγάζει από την έλλειψη εμπιστοσύνης στους νεότερους, επιφέροντας αλυσιδωτά αποτελέσματα στην επικοινωνία και τους συναισθηματικούς δεσμούς, πολλοί από τους οποίους διακόπτονται (απομόνωση, αποξένωση, ασταθή συμπεριφορά, κα) (Simone de Beauvoir, 1980).

Κοινωνικά / Ποιότητα Ζωής

1. Αρνητικά στερεότυπα που αναπαράγουν λανθασμένες κοινωνικές συμπεριφορές προς τους ηλικιωμένους, αφού τους αντιμετωπίζουν είτε με συγκατάβαση είτε ως βάρος.
2. Οι μη φιλικές συνθήκες μεταφοράς και επικοινωνίας.
3. Η έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού για προσβασιμότητα σε κτίρια και δημόσιους χώρους (Δαρδαβέσης, 1999).
4. Έλλειψη σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα των ηλικιωμένων.
5. Ο απεριόριστος ελεύθερος χρόνος και η έλλειψη κινήτρων για συμμετοχικότητα σε κοινωνικά δρώμενα με αποτέλεσμα να βιώνουν αδράνεια και απομόνωση (Αμηρά, Γεωργιάδη & Τεπέρογλου, 1986).

Οικονομικά

1. Τα χαμηλά εισοδήματα, αφού αρκετοί συντηρούνται μόνο από τη σύνταξη ή μπορεί να μην έχουν ούτε κι αυτή (Κωσταρίδου – Ευκλείδη, 1999).
2. Το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, που απαιτεί πολυεπίπεδη προσέγγιση και όχι να αρκείται μόνο σε εισοδηματικά κριτήρια (Simone de Beauvoir, 1980).
3. Η έλλειψη ασφαλιστικής ικανότητας, με αποτέλεσμα την επιλεκτική παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης από τη σύστημα της δημόσιας υγείας.

2.5 Ο θεσμός του ΚΑΠΗ Δήμου Ρόδου

Σκοπός των Κ.Α.Π.Η., σε πανελλήνιο επίπεδο ως προς τις θεσμικές ικανότητες, είναι η εφαρμογή προγράμματος εξωιδρυματικής προστασίας των ηλικιωμένων. Πιο συγκεκριμένα, τα Κ.Α.Π.Η. στοχεύουν:

1. στην πρόληψη ψυχολογικών, βιολογικών και κοινωνικών προβλημάτων των ατόμων τρίτης ηλικίας, ώστε να παραμείνουν αυτόνομα, ισότιμα και ενεργά μέλη του κοινωνικού συνόλου,
2. στην ενημέρωση και τη συνεργασία του ευρύτερου κοινού και των ειδικών φορέων σχετικά με τα προβλήματα και τις ανάγκες των ηλικιωμένων,
3. στην έρευνα πάνω σε θέματα σχετικά με τους ηλικιωμένους,
4. στην εκπαίδευση και ανάπτυξη των ικανοτήτων των μελών του.

Το Κ.Α.Π.Η. του Δήμου Ρόδου ιδρύθηκε το 1984 (ΦΕΚ606/τΒ/3-9-1984), ως ανεξάρτητο νομικό πρόσωπο. Με το Ν.3852/2010 (Νόμος Καλλικράτης) πέρασε, διοικητικά και οικονομικά, στον ενιαίο Δήμο Ρόδου και σήμερα υλοποιεί τις δράσεις του μέσα από το Τμήμα Προστασίας Τρίτης Ηλικίας της Διεύθυνσης Κοινωνικής Πολιτικής και Υγείας του Δήμου Ρόδου. Απασχολεί 7 στελέχη (έναν ΠΕ διοικητικό, μια ΤΕ Κοινωνική Λειτουργό, μια ΤΕ Εργοθεραπεύτρια, μια ΤΕ Φυσικοθεραπεύτρια μια ΤΕ Νοσηλεύτρια και δύο ΥΕ Κοινωνικούς Φροντιστές). Η εξαμηνιαία συνδρομή των μελών ανέρχεται στα 3€.

Βασικός σκοπός του Κ.Α.Π.Η. Δήμου Ρόδου είναι η υποστήριξη και η εμπύχωση του δυναμικού της τρίτης ηλικίας, ώστε να ενισχυθεί η ενεργοποίησή του στην τοπική κοινωνία και η δημιουργική απασχόλησή του. Τα μέλη του είναι άντρες και γυναίκες που κατοικούν στο νησί της Ρόδου ηλικίας 60 ετών και άνω, ανεξάρτητα από την οικονομική και την κοινωνική τους κατάσταση. Οι ηλικιωμένοι/ες που δραστηριοποιούνται την παρούσα στιγμή είναι περίπου 500 άτομα στο σύνολο των 1.300 εγγεγραμμένων.

Το Κ.Α.Π.Η του Δήμου Ρόδου υλοποιεί δράσεις που αφορούν στον πολιτισμικό, δημιουργικό, καλλιτεχνικό, αθλητικό, κοινωνικό και γνωστικό εμπλουτισμό των ικανοτήτων των μελών του. Προσφέρονται, επίσης, οι απαραίτητες δωρεάν ιατρικές και νοσηλευτικές υπηρεσίες, καθώς και υπηρεσίες φυσικοθεραπείας και εργοθεραπείας. Τέλος, διοργανώνονται πολιτιστικές και ψυχαγωγικές εκδρομές με στόχο την ψυχαγωγία των μελών του. Στα 34 χρόνια λειτουργίας του έχει να επιδείξει, πέρα από τις βασικές υπηρεσίες του, πλούσιο έργο, με πολλές και ποικιλόμορφες δραστηριότητες, με σκοπό τη ψυχαγωγία, επιμόρφωση και την ανάπτυξη των ικανοτήτων και δυνατοτήτων των μελών του.

Η παροχή υπηρεσιών έγκειται σε κοινωνική υποστήριξη, ιατρικές και νοσηλευτικές υπηρεσίες, φυσικοθεραπεία, εργοθεραπεία και οικογενειακή βοήθεια. Επίσης, σε καθημερινή

βάση υλοποιούνται, μέσω ομάδων δραστηριοτήτων και σε διάφορους τομείς ενδιαφερόντων, προγράμματα κοινωνικοποίησης όπως:

Τομέας Πολιτισμός – Τέχνες: Θεατρική αγωγή, Βυζαντινή χορωδία, Αγιογραφία, Ζωγραφική, Χειροτεχνία, Ανάγνωση βιβλίου και συζήτηση, Ευπρεπισμός κήπων.

Τομέας Αθλητισμού: Γυμναστική: αρχαρίων, προχωρημένων, χαλαρωτική, Πετάνγκ, Τάι Τσι, Παραδοσιακοί χοροί, Ευρωπαϊκοί χοροί.

Τομέας Υγείας – Ποιότητας Ζωής: Ψυχική υγεία, Διατροφή και Υγεία, Παιχνίδια μνήμης, Θέματα Ζωής, Ψυχολογική και Κοινωνική υποστήριξη.

Τομέας Νέων Τεχνολογιών – Γλώσσες: Ηλεκτρονική εφημερίδα, μαθήματα υπολογιστών, ραδιοφωνική εκπομπή, μαθήματα αγγλικών

Τα τελευταία τρία χρόνια υπάρχει συγκεκριμένη ομάδα δραστηριοτήτων που αφορά στην εξοικείωση και τη χρήση των μελών του με τους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές. Τα άτομα της συγκεκριμένης ομάδας εκπαιδεύτηκαν στο Office Word, στη χρήση του διαδικτύου καθώς και στη χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter). Συγκεκριμένα έχουν παρακολουθήσει τα σεμινάρια του Κ.Δ.Β.Μ. του Δήμου Ρόδου με θέμα: «Επεξεργασία Κειμένου – Διαδίκτυο I 50Ωρών», «Ηλεκτρονικά μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media) 25Ωρών» και «Διαδικτυακά εργαλεία και υπηρεσίες στην καθημερινή ζωή 25Ωρών».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Τεχνολογίες Πληροφορίας

& Επικοινωνίας

3.1 Ορισμός των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας

Ζούμε στην κοινωνία της ψηφιακής τεχνολογίας, μιας κοινωνίας, που προέκυψε όπως και οι προηγούμενες (αγροτική, βιομηχανική κα) από τις αναζητήσεις, ανάγκες και δραστηριότητες του ανθρώπου. Η ηλεκτρονική εποχή της γνώσης και της πληροφορίας, όπως είναι αναμενόμενο, οδηγεί σε περίπλοκες κοινωνικές αλλαγές. Μέσα από την επανάσταση της τεχνολογίας τα πάντα μετεξελίσσονται ραγδαία και μεταβάλλονται σε τεχνικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο (Λαζακίδου, Λαζακίδου, 2004). Οι αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας και ανάπτυξης της οικονομίας, αλλά και στη δομή και οργάνωση της κοινωνίας με τη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (Τ.Π.Ε.), προβλέπονται τεράστιες. Οι νέες τεχνολογίες, καλύπτουν ολοένα και περισσότερους τομείς της καθημερινότητας του ανθρώπου (απασχόληση, υγεία, περιβάλλον, διασκέδαση, κα). Και ενώ υπάρχει ανάγκη προσαρμογής στο νέο, με την πρωτόγνωρη δυναμική του, δεν έχουν διασαφηνισθεί ακόμη οι αλλαγές στην κοινωνία, στις ανθρώπινες σχέσεις, στα πρότυπα, τις αξίες και τις συμπεριφορές (Λαζακίδου, Λαζακίδου, 2004).

Στον όρο Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας εμπεριέχονται όλα τα μέσα που προωθούν και διευκολύνουν τη διαχείριση και μεταφορά της πληροφορίας. Αναλυτικότερα, ο όρος περιλαμβάνει τις τεχνολογίες εκείνες που επιτρέπουν τόσο τη διασπορά και την επεξεργασία της κάθε μορφής και είδους πληροφορίας (σύμβολα, εικόνα, ήχος κα) όσο και τις συσκευές και εφαρμογές που επιτρέπουν αυτή τη μετάδοση (Βλαχάδας και συν., 2004 και Κόμης, 2004). Και όπως αναφέρουν οι Rodriguez και Wilson (United Nations Conference on Trade and Development, 2003, σελ.: 3) οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας είναι *«το σύνολο των δραστηριοτήτων που διευκολύνουν, με την υποστήριξη ηλεκτρονικών μέσων, την επεξεργασία, μετάδοση και προβολή των πληροφοριών»*.

Χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι η δυνατότητα αναμόρφωσης, αναδιοργάνωσης και θεμελιώδους αλλαγής της δομής του συνόλου των τομέων που εμπλέκονται. Συντελούν στην ταχύτερη παραγωγή, συλλογή και ανταλλαγή πληροφοριών, καθώς και συσσώρευση, διάδοση και εφαρμογή της γνώσης, συμβάλλοντας στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας (Coelho & Duarte, 20016). Προάγουν τη συνεργατική μέθοδο, αξιοποιούν δίκτυα, μετασχηματίζουν εργασιακές και ερευνητικές δυνατότητες με τα κεντρικά αποθέματα γνώσης που κατέχουν και

προωθούν την αλληλεπίδραση φορέων και απομονωμένων ατόμων, τόσο μεταξύ τους όσο και με αγαθά και υπηρεσίες (Zylka και συν., 2015). Όλα τα στοιχεία συνηγορούν ότι βρισκόμαστε ακόμη στο κατώφλι αξιοποίησης των δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών. Η προσφορά τους μπορεί να γίνει μεγαλύτερη μέσα από εξελισσόμενες συνεργατικές μεθόδους δικτύωσης, καθώς οι άνθρωποι θα συνεχίσουν να μαθαίνουν, να επικοινωνούν, να αλληλεπιδρούν και να εργάζονται με νέες μεθόδους, ώστε να αξιοποιηθούν στο μέγιστο οι δυνατότητες των νέων τεχνολογιών. (United Nations Conference on Trade and Development, 2003). Γίνεται κατανοητό ότι η τεχνολογία συνδέεται άρρηκτα με τον άνθρωπο, ως εφευρέτης αλλά και χειριστής της, προκειμένου να εξυπηρετεί και να διευκολύνει ανάγκες της καθημερινότητας του (Prifti, 2011). Υπάρχουν όμως σημαντικά εμπόδια και δυσκολίες για την αποτελεσματική χρήση της. Ανάμεσα στις δυσκολίες της είναι τα συνεχώς αναπτυσσόμενα προϊόντα της και οι εξελισσόμενες εφαρμογές της, που απαιτούν προσαρμογή στα νέα δεδομένα, αναμόρφωση των δεξιοτήτων και ικανότητα απόκτησης συνεχώς νέων γνώσεων (Clarke και συν., 2003).

3.2 Είδη Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας

Οι Νέες Τεχνολογίες παρουσιάζουν διαφορές με τις παραδοσιακές μορφές τεχνολογίας. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Μπίκος Κ., (1995, σελ. 23) *«ενώ για αιώνες οι τεχνολογικές εξελίξεις συντελούσαν στην επέκταση των φυσικών δυνατοτήτων του ανθρώπου, η συγκεκριμένη μορφή φαίνεται να διευρύνει κατά κύριο λόγο τις πνευματικές του δυνατότητες»*. Και πράγματι οι Τ.Π.Ε διαθέτουν συμβιωτικές ιδιότητες, αφού ο ηλεκτρονικός υπολογιστής αποτελεί απαραίτητο δομικό στοιχείο για την δραστηριοποίηση του ανθρώπου. Οι εφαρμογές που χρησιμοποιούνται είναι πολυποίκιλες και όσο διευρύνονται οι δυνατότητες εφαρμογής τους, τόσο καθολικότερες γίνονται οι συνέπειες που προκαλούνται (Μπίκος, Κ., 1995).

Οι ΤΠΕ περιλαμβάνουν τα μέσα της πληροφορικής και της τεχνολογίας των τηλεπικοινωνιών, ενδεικτικά: οι προσωπικοί υπολογιστές, η κινητή τηλεφωνία, η δορυφορική τηλεόραση, τα δίκτυα υπολογιστών, τα δορυφορικά συστήματα κα.. Τα νέα μέσα διαφοροποιούνται από τα παραδοσιακά κυρίως ως προς τη μετάδοση, τις ταχύτητες, τις διατάξεις και τις συνενώσεις που χρησιμοποιούν, αφού και στο διαδίκτυο χρησιμοποιείται ακόμα το κείμενο, η εικόνα και ο ήχος (Τσινάρη, 2011). Επίσης, επιτρέπουν τη δυναμική παρέμβαση στη διαχείριση των διαφορετικών μορφών πληροφοριών, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά μέσα που βασίζονταν

μόνο στην παθητική παρακολούθηση (McGreal & Elliott, 2004). Διακρίνονται σε σύγχρονα μέσα (συνομιλία – chat, τηλεδιάσκεψη, κοινή χρήση εφαρμογών, ηλεκτρονικά συστήματα συσκέψεων – EMS, συστήματα υποστήριξης) και ασύγχρονα (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, φόρουμ, διακίνηση εικόνων και ήχου, ιστολόγια, ειδησεογραφικοί ιστότοποι, διαδικτυακές εγκυκλοπαίδειες, τράπεζες δεδομένων).

3.3 Χρήση Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας στην τρίτη ηλικία

Επικοινωνία, ενημέρωση, διασκέδαση, αλληλεπίδραση, φροντίδα υγείας είναι μερικοί από τους τομείς που μπορούν να κάνουν χρήση οι ηλικιωμένοι από το διαδίκτυο. Οι νέες τεχνολογίες αποτελούν μέσο κοινωνικής στήριξης και ενίσχυσης της ζωής των ηλικιωμένων, αφού μπορούν να προωθήσουν τη μάθηση, την ενημέρωση για την υγεία, την επικοινωνία με την οικογένεια και τους φίλους και να αποτελέσουν το μέσο αύξησης της συμμετοχικότητας τους στην κοινότητα, καθιστώντας τους ενεργούς πολίτες (White και συν., 1999, Adler. 1996). Ο όρος Silver Surfers χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να περιγράψει την ομάδα ηλικιωμένων χρηστών του διαδικτύου (Cody και συν., 1999) Τα κύρια θέματα ενδιαφέροντος των Silver Surfers είναι οι ειδήσεις, τα ταξίδια αναψυχής, ο καιρός και οι πληροφορίες για την υγεία (Morrell και συν., 2000). Έχει αποδειχθεί πως με τη χρήση του διαδικτύου εξαλείφεται ή τουλάχιστον μειώνεται η κοινωνική και συναισθηματική απομόνωση, ενώ αυξάνεται η ανεξαρτησία και η αυτοπεποίθηση των ηλικιωμένων (Bitterman & Shaley, 2004). Επίσης, η ικανότητα χρήσης των νέων τεχνολογιών είναι ένα πρόσφορο μέσο γεφύρωσης του χάσματος των γενεών (Burdick, 2001).

Ενώ μέχρι πρότινος το προφίλ ενός χρήστη του διαδικτύου ήταν άντρας, παντρεμένος με ανώτερη εκπαίδευση και υψηλό εισόδημα, σήμερα αυτό έχει αλλάξει και οι χρήστες ανήκουν και στα δυο φύλα, με ένα ευρύ φάσμα ηλικίας και εισοδήματος (Morrell και συν., 2000). Ο αριθμός των ηλικιωμένων που χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς και σύμφωνα με έρευνες, συνδέονται στο διαδίκτυο για μεγάλο χρονικό διάστημα, μεγαλύτερο από οποιαδήποτε άλλη ηλικιακή ομάδα (Nielsen, 2002). Σύμφωνα με την «Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από Νοικοκυριά και Άτομα, έτους 2017» της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, για το πρώτο τρίμηνο του 2017 σε επίπεδο χώρας, οι κυριότεροι λόγοι πρόσβασης και χρήσης διαδικτύου για την ηλικιακή ομάδα 65-74 ετών ήταν κατά 4,4% για ενημέρωση ειδήσεων, κατά 4,4% για ενημέρωση σε θέματα υγείας, το 4,2%

απέστειλε τη γνώμη του σε θέματα κοινωνικά ή πολιτικά σε blogs, το 4% έλαβε μέρος σε on line διαβούλευση, το 3,4% αναζήτησε πληροφορίες για προϊόντα και υπηρεσίες, το 3,2% έλαβε ή/και έστειλε email, το 2,9% ενημερώθηκε για ταξίδια, το 2,8% πραγματοποίησε βιντεοκλήση, το 2,7% τραπεζική συναλλαγή και το 2,2% συμμετείχε σε ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter κ.α).

Η τεχνολογία μπορεί όχι μόνο να διευκολύνει την καθημερινότητα των ηλικιωμένων, επιτρέποντας τους να ζήσουν με αξιοπρέπεια και προσωπική ευεξία αλλά να βελτιώσει και τη γνωστική τους λειτουργία. Ενδεικτικά, με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο ή τις βιντεοκλήσεις ή τα chat rooms μπορούν οι ηλικιωμένοι να έχουν καθημερινή επαφή σε πραγματικό χρόνο με τα παιδιά τους, τα εγγόνια και τους φίλους τους που βρίσκονται σε απόσταση. Με τη βοήθεια του διαδικτύου, μπορούν να αναπτύξουν μια δεύτερη ή τρίτη σταδιοδρομία από το σπίτι τους (Morrell και συν., 2000). Η ηλεκτρονική υγεία (τηλεϊατρική, ηλεκτρονική περίθαλψη και διαδραστικές υπηρεσίες υγείας) μπορεί να βελτιώσει τη θεραπεία, την αποτελεσματικότητα της υγειονομικής μέριμνας, να μειώσει τα έξοδα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και να επιφέρει ισότητα στην κατανομή των ιατρικών υπηρεσιών στους ηλικιωμένους αλλά και στους απομακρυσμένους πληθυσμούς (Morrell, 2001). Το ηλεκτρονικό εμπόριο, η ασύγχρονη μάθηση (e- learning), οι συναλλαγές με τράπεζες (ATM, e-banking, κα), με δημόσιες υπηρεσίες (Taxisnet – Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης, επίδομα A21 κα), η δημόσια διαβούλευση (e- Government, κα), οι τεχνολογίες ψυχαγωγίας (youtube, διαδικτυακά παιχνίδια, μουσική, ταινίες, κα) είναι κάποιες από τις εφαρμογές των νέων τεχνολογιών, που μπορούν να κάνουν χρήση οι ηλικιωμένοι. Ευρήματα μελετών έχουν καταδείξει ότι άτομα Τρίτης ηλικίας χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες για να ενημερώνονται σε θέματα υγείας, σε γεγονότα της επικαιρότητας και για να επικοινωνούν κυρίως με το άμεσο οικογενειακό τους περιβάλλον (παιδιά και εγγόνια) και άλλα άτομα (Adler, 2002, Gonzalez και συν., 2012). Επίσης, για να ψυχαγωγούνται, αλλά και να υποστηρίζονται ψυχολογικά, ενδυναμώνοντας την αυτοπεποίθησή και αυτοκυριαρχία τους (Sayago & Blat, 2010).

Σύμφωνα με τη μελέτη «Εκτίμηση Ψηφιακού χάσματος για ΑμεΑ, μετανάστες και άτομα 3^{ης} ηλικίας στην Ελλάδα» του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας (2007), η προτεραιότητα της ηλεκτρονικής προσβασιμότητας των ηλικιωμένων στην Ελλάδα θα πρέπει να αφορά τους τομείς: των Μετακινήσεων (πληροφορίες για στάσεις λεωφορείων, δρομολόγια αεροπλάνων, τρένων κτλ), του Τουρισμού και Ψυχαγωγίας (ενημέρωση για τουριστικά πακέτα

διακοπών, ξενοδοχεία, πολιτιστικές εκδηλώσεις, μνημεία πολιτισμικού ενδιαφέροντος, κτλ), των Υπηρεσιών προσωπικού ενδιαφέροντος (πληροφορίες μέσω ασύρματων κινητών συσκευών – ηλεκτρονική βοήθεια), της Εκπαίδευσης (ανάπτυξη προσβάσιμων σε όλους βιβλιοθηκών), των Υπηρεσιών κοινωνικής συμμετοχής (για δυνατότητα έκφρασης των πολιτικών και κοινωνικών απόψεών τους και γενικότερα στην επικαιρότητα) και τέλος των Δημόσιων ηλεκτρονικών υπηρεσιών.

3.4 Προβλήματα στη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας από την Τρίτη ηλικία

Οι νέες τεχνολογίες σαφώς μπορούν να παίξουν καταλυτικό ρόλο στην αναβάθμιση της ποιότητας της ζωής των ηλικιωμένων, όμως παράλληλα μπορούν να δημιουργήσουν συνθήκες αποκλεισμού και περιθωριοποίησης τους. Έρευνες έχουν αποδείξει πως με την πάροδο της ηλικίας του χρήστη μειώνεται η πιθανότητα χρήσης του διαδικτύου (Madden & Savege, 2000), όπως και το επίπεδο δεξιοτήτων και το εύρος δραστηριοτήτων που επιτελείται σε αυτό (Τεο, 2001). Άλλο ένα παράδειγμα είναι αγορά τεχνολογικών μέσων από ηλικιωμένους. Αν και η αγορά τους αυξάνεται με την πάροδο της ηλικίας, ωστόσο δεν συμπεριλαμβάνονται εξελιγμένα είδη τους (smart tv, mp4, κα). Το χάσμα αυτό γίνεται ευρύτερο, όσο αφορά την προσβασιμότητα στις νέες τεχνολογίες εκτός οικίας (Hanley, 2002) Μελέτες έχουν δείξει ότι οι ηλικιωμένοι έχουν πολύ λίγες πιθανότητες να χρησιμοποιήσουν δημόσιες εγκαταστάσεις Τ.Π.Ε., όπως περίπτερα πληροφόρησης (Nicholas, Williams & Huntington, 2000).

Διάφοροι παράγοντες οφείλονται για τη στάση τους αυτοί. Ανάμεσά τους το γεγονός ότι οι ηλικιωμένοι είναι λιγότερο πιθανόν να έρθουν σε επαφή με τη νέα τεχνολογία σε σχέση με τους νεότερους είτε γιατί δεν ζουν μαζί με μικρότερα ηλικιακά άτομα, είτε γιατί έχουν ολοκληρώσει το εκπαιδευτικό σύστημα και συνταξιοδοτηθεί από την εργασία τους πολύ πριν από την εκτεταμένη εισαγωγή των νέων τεχνολογιών σε αυτά (Rosen & Weil, 1995, Irizarry & Downing, 1997). Η συνεχόμενη εξέλιξη και ενημέρωση των νέων τεχνολογιών και των λογισμικών τους αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα ενασχόλησης και εκμάθησης από τους ηλικιωμένους (Rousseau & Rogers, 1998, Westerman και συν., 1995) όπως επίσης και ο σχεδιασμός και οι εφαρμογές τους, που απευθύνονται κυρίως σε ενήλικες υγιής ανθρώπους, αφού δεν λαμβάνουν υπόψη τους τα προβλήματα προσβασιμότητας και αντιληπτικής ικανότητας που μπορεί να έχουν τα άτομα Τρίτης ηλικίας (Morris & Venkatesh, 2000).

Συνήθως, οι ηλικιωμένοι, δυσκολεύονται να απομνημονεύσουν ή/και να αυτοματοποιήσουν τις διαδικασίες, καθώς και να αντιληφθούν ή/και να αφομοιώσουν τις πληροφορίες που λαμβάνουν από το ηλεκτρονικό μέσο (Στεφανίδης, 2004). Επιπρόσθετα, έχουν να αντιμετωπίσουν και τις φυσιολογικές αλλαγές από την ηλικία τους, που σχετίζονται με τη γήρανση και έχουν να κάνουν με τη μειωμένη όραση, ακοή, προβλήματα κινητικότητας, συντονισμού, επιδεξιότητας και γνωστικών επεξεργασιών (Blake, 1998 Virokannas και συν., 2000). Ενδεικτικά, όσοι έχουν προβλήματα όρασης συναντούν δυσκολίες, αφού τα πλήκτρα είναι μικρά με δυσδιάκριτους χαρακτήρες, οι οδηγίες χρήσης είναι γραμμένες σε άλλη γλώσσα, ενώ συχνά η λειτουργικότητα είναι ελλιπής για χάρη της αισθητικής εμφάνισης, κα. . Όσοι έχουν προβλήματα ακοής δεν μπορούν να ακούσουν τα ηχητικά μηνύματα ούτε των συσκευών ούτε των ιστοσελίδων. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν σχετίζεται με τη γνωστική διαδικασία που απαιτεί μνήμη και προσοχή του χρήστη, όπως πλοήγηση σε μια ιστοσελίδα που απαιτεί πολλά βήματα. (Στεφανίδης, 2004). Πολλά προϊόντα της τεχνολογίας δεν έχουν τα απαραίτητα χαρακτηριστικά για την προσβασιμότητα τους από τους ηλικιωμένους (ενδεικτικά ηχητικά σήματα, εύχρηστο μενού, μεγάλες γραμματοσειρές, κα) (Smither & Braun, 1994). Άλλοι απαγορευτικοί παράγοντες είναι το οικονομικό κόστος των ηλεκτρονικών μέσων (White & Weatherall, 2000), η απουσία γνώσεων και ικανοτήτων (Morrell και συν., 2000), η έλλειψη πρακτικής (Cameron και συν., 2001), η τεχνοφοβία, που τους προκαλεί φόβο και απέχθεια σε κάθε τεχνολογική εξέλιξη (Olfhert και συν., 2005, van Dijk, 2006), η χαμηλή αυτοεκτίμηση για αποτελεσματικότητα (Czaja και συν., 2006) και η μεγάλη ηλικία για να ασχοληθεί με αυτό (Morris και συν., 2007).

Στα ίδια αποτελέσματα καταλήγει και η μελέτη «*Εκτίμηση Ψηφιακού χάσματος για ΑμεΑ, μετανάστες και άτομα 3^{ης} ηλικίας στην Ελλάδα*» του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας (2007) που υποδεικνύει τρία εμπόδια ως κύριους λόγους για τη μη υιοθέτηση της τεχνολογίας από τα άτομα τρίτης ηλικίας. Πρώτο εμπόδιο είναι το οικονομικό κόστος για την πρόσβαση σε εφαρμογές των Τ.Π.Ε. Οι συσκευές με τις ανάλογες προδιαγραφές είναι ιδιαίτερα ακριβές. Δεύτερον είναι η έλλειψη βασικών δεξιοτήτων στη χρήση των Η/Υ και τέλος τρίτη δυσκολία είναι η «φοβική» αντίληψη ως προς τις τεχνολογίες. Ουσιαστικά πρόκειται για το στερεότυπο ότι οι τεχνολογίες είναι περίπλοκες και δύσχρηστες και δεν αναγνωρίζουν κανένα θετικό ρόλο τους, αφού δεν προσφέρουν πλεονεκτήματα ούτε τις χρειάζονται στη ζωή τους. Σύμφωνα με το μοντέλο Αποδοχής της Τεχνολογίας (TAM – Technology Acceptance Model) δυο είναι οι κύριοι παράγοντες, πέρα από τα δημογραφικά

στοιχεία, που διαμορφώνουν τις στάσεις και τις προθέσεις των ατόμων απέναντι στην υιοθέτηση των νέων τεχνολογιών, με σκοπό τη χρήση τους. Ο ένας είναι η Αντιλαμβανόμενη Ευκολία Χρήσης (Perceived Ease of Use) και ο δεύτερος η Αντιλαμβανόμενη Χρησιμότητα (Perceived Usefulness). Άρα αν μια τεχνολογία δεν είναι εύκολη στη χρήση της και θεωρείται επίσης ότι δεν έχει χρησιμότητα, τότε δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή (Davis, 1989). Και είναι αλήθεια πως πολλά ηλικιωμένα άτομα στη αντιμετώπιση των θεμάτων της καθημερινότητας τους δεν χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες. Αποτέλεσμα αυτού είναι να μην αισθάνονται τη χρησιμότητά τους, τη στιγμή που όλοι και όλα γύρω τους συνηγορούν στο πόσο χρήσιμες και αποτελεσματικές είναι οι νέες τεχνολογίες. Και αυτή η αντίθεση δεν έχει να κάνει με τη προσφορά των νέων τεχνολογιών. Η μη χρήση τους από τα άτομα της Τρίτης ηλικίας οφείλεται στο ότι δεν είναι σχετικές με τη ζωή τους. Για να γίνουν δελεαστικές επιλογές και κυρίως εφαρμόσιμες θα πρέπει να προσαρμοστούν στις ανάγκες τους (Selwyn και συν., 2003). Είναι αναγκαία η βελτίωση τους και η αναδιαμόρφωση τους, προκειμένου να γίνουν ελκυστικές και χρήσιμες. Και αυτό θα συμβεί αν ληφθούν υπόψη, κατά το σχεδιασμό (συσκευών και εφαρμογών) οι ανάγκες και οι επιθυμίες των ηλικιωμένων. Με αυτό τον τρόπο θα ικανοποιηθούν τα κριτήρια της ευκολίας χρήσης και χρησιμότητας, αλλά δεν θα συνεπάγεται και τελική αποδοχή των νέων τεχνολογιών. Για να γίνουν πραγματικά αποτελεσματικές θα πρέπει να υπάρξει η κατάλληλη εκπαίδευση και υποστήριξη κατά τη χρήση τους (Hernandez – Encuentra και συν., 2009).

3.5 Ψηφιακός γραμματισμός και Τρίτη ηλικία

Γίνεται κατανοητό ότι η εκπαίδευση των ατόμων Τρίτης ηλικίας στις νέες τεχνολογίες είναι πολύ σημαντική, γιατί η ενασχόληση μαζί τους επηρεάζει την καθημερινότητά τους. Η σχετική βιβλιογραφία με θέμα, τόσο σε διεθνή (Gonzalez και συν., 2012, Coleman και συν. 2010) όσο και σε ελληνικό επίπεδο (Βολάκου, 2012, Τσαγκάρης, 2010) καταδεικνύει ότι η επιμόρφωση των ηλικιωμένων στις Τ.Π.Ε. συνεισφέρει στη συγκρότηση θετικών στάσεων, στην τόνωση της αυτοεκτίμησης, στην αναγνώριση της συμβολής τους στην επικοινωνία με συνανθρώπους και στην ενημέρωση σε θέματα υγείας, ψυχαγωγίας και γενικότερα στην ενεργό συμμετοχή τους στην κοινότητα. (Gatto & Tak, 2008, Rosenthal, 2008, Lagana, 2008).

Ο ψηφιακός γραμματισμός, λοιπόν της Τρίτης ηλικίας, αποτελεί βασική προϋπόθεση, για την εξοικείωση της με τις νέες τεχνολογίες για την πρόσβασή σε υπηρεσίες που αυτές παρέχουν.

(OECD Skills Outlook 2013, 2013). Ο ψηφιακός γραμματισμός δεν είναι απλά η δεξιότητα της χρήσης των υπολογιστών και γενικότερα των μέσων των Τ.Π.Ε. για την εκπλήρωση προσωπικών, εκπαιδευτικών ή εργασιακών στόχων (Lowe & McAuley, 2000), ούτε η ικανότητα του ατόμου να εκτελεί εργασίες σε ένα ψηφιακό περιβάλλον - να διαβάζει, να εφαρμόζει, να αναπαράγει και να αξιολογεί ψηφιακά δεδομένα (Jones– Kavalier & Flannigan, 2006). Είναι πολλά περισσότερα από το χειρισμό των υπολογιστών και των λογισμικών τους. Ο ψηφιακός γραμματισμός πρέπει να εξοπλίζει τα άτομα με εκείνες τις δεξιότητες όχι μόνο να εναρμονίζονται στις αλλαγές των εργαλείων και των υπηρεσιών αλλά κυρίως να αντιμετωπίζουν με θετική στάση την ίδια την αλλαγή. Κεντρικής σημασίας ικανότητες για ένα δια βίου ψηφιακό γραμματισμό είναι η προσαρμοστικότητα, η επικρότηση νέων πρακτικών και η δυνατότητα επιλογής μεταξύ των διαθέσιμων επιλογών (JISC, 2011). Από πολλούς επιστήμονες θεωρείται μετα-ικανότητα, αφού εξοπλίζει τα άτομα με σημαντικές ικανότητες, που σχετίζονται με την εκπαίδευση, την απασχόληση, την καθημερινότητα καθ' όλη τη ζωή τους (Senkbeil και συν., 2013).

Ο ψηφιακός γραμματισμός βοηθά το άτομο να αντιμετωπίζει και να επιτυγχάνει ψηφιακές ενέργειες στην καθημερινότητα του σε διάφορους τομείς (εκπαίδευση, απασχόληση, εργασία, ελεύθερο χρόνο, κα). Η ψηφιακή ικανότητα έχει αναγνωρισθεί και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού αποτελεί μια από τις οκτώ βασικές ικανότητες για την προσωπική ανάπτυξη και ολοκλήρωση, την ενεργό δράση και την κοινωνική και εργασιακή ένταξη των ανθρώπων. Απώτερο στόχος της Ε.Ε είναι όλοι οι πολίτες να εφοδιαστούν με ψηφιακές ικανότητες, για να μπορούν να επιτύχουν την ηλεκτρονική τους ένταξη στην ψηφιακή κοινωνία και να αξιοποιήσουν τα οφέλη που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες στην καθημερινότητα, στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και στην κοινωνική συμμετοχή και συνοχή. Στη γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (C318/02/2011) επισημαίνεται η άνιση ηλεκτρονική πρόσβαση των ηλικιωμένων, ανάμεσα στις αποκλεισμένες ομάδες της ψηφιακής κοινωνίας, δίνοντας προτεραιότητα στην ψηφιακή τους ένταξη μέσω της εκπαίδευσης, καθώς αποτελούν δυναμικά, ενεργά και ικανά μέλη της κοινωνίας.

Γίνεται αντιληπτό ότι στη σύγχρονη κοινωνία που ζούμε η συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση είναι αναγκαία διαδικασία. Ειδικότερα για την Τρίτη ηλικία είναι σημαντική, γιατί υπάρχει εκπαιδευτικό χάσμα με τους νέους, η αναλογία τους στον πληθυσμό συνεχώς αυξάνει και κυρίως υπάρχει απαίτηση των ηλικιωμένων για εκπλήρωση των ιδιαίτερων εκπαιδευτικών

αναγκών τους (Παπασταμάτης, 2010). Μέσω της εκπαίδευσης μπορεί να αναβαθμιστεί η ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων, να διευρυνθούν οι κοινωνικές σχέσεις τους, να αναπτυχθούν νέα ενδιαφέροντα, να ανταποκριθούν σε καινούριες οικογενειακές ευθύνες, να υπάρξει προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη. (Παπασταμάτης, 2010) . Στο πλαίσιο αυτό η τεχνολογία πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο των κοινωνικών πολιτικών για την Τρίτη ηλικία γιατί είναι διαγενεακή, από την οπτική της ικανότητας βελτίωσης της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Μπορεί να διαπεράσει κάθε πτυχή της ζωής τους, έχοντας τη δυνατότητα να βοηθήσει σε πολλά «παραδοσιακά» προβλήματα της γήρανσης. Είναι πλουραλιστική, αφού επιτρέπει στα άτομα, ανεξαρτήτου ηλικίας ή φύλου ή τόπου να συμμετάσχουν, μέσω της επικοινωνίας, στη λήψη αποφάσεων και τέλος είναι προληπτική αφού μπορεί να προλαμβάνει και να ενδυναμώνει τα άτομα που χρήζουν βοήθεια (Selwyn, N., και συν., 2003). Μέσω των νέων τεχνολογιών μπορούν να ξεπεραστούν εμπόδια των συμβατικών τομέων πολιτικής, όπως οι υπηρεσίες υγείας, οι κοινωνικές υπηρεσίες, η εκπαίδευση, η εργασία και να δημιουργηθεί μια «αδιάλειπτη» υπηρεσία (Bernard & Phillips, 2000 σελ. 48). Οι νέες τεχνολογίες αποτελούν το μέσο για τους ηλικιωμένους όχι μόνο για να επανασυνδεθούν ή να βελτιώσουν τη σχέση τους με τον έξω κόσμο (White και συν., 1999) αλλά και να απολαύσουν υψηλότερη ποιότητα ζωής (Irizarry Downing, 1997).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

**Τρίτη ηλικία και
άμεσο οικογενειακό &
φιλικό περιβάλλον**

4.1 Ο κοινωνικός ρόλος των ηλικιωμένων στην ελληνική κοινωνία

Ο κοινωνικός ρόλος των ηλικιωμένων και οι μεταβολές του έχουν απασχολήσει τη διεθνή βιβλιογραφία. Οι σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία του είναι:

- ✓ Η θεωρία του εκσυγχρονισμού (Cowgill & Holmes, 1972), σύμφωνα με την οποία οι καπιταλιστικές κοινωνίες με τις αλληπάλληλες κοινωνικές μεταβολές έχουν την τάση να περιθωριοποιούν τα άτομα Τρίτης ηλικίας, εξαιτίας της μη ενεργής δράσης τους στην οικονομική διαδικασία.
- ✓ Η θεωρία της δραστηριότητας (Havighurst, Neugarten & Toboyn, 1968) υποστηρίζει ότι τα άτομα Τρίτης ηλικίας, έχοντας ελεύθερο χρόνο, συνήθως κατευθύνονται προς νέες δράσεις και δραστηριότητες, οι οποίες τους οδηγούν σε νέους κοινωνικούς ρόλους και καταστάσεις.
- ✓ Η θεωρία της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας (Rose, 1965) αποδίδει στο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο των ηλικιωμένων καθώς και στα προβλήματα των βιομηχανικών κοινωνιών τις ιδιαιτερότητες που αντιμετωπίζει η ομάδα της τρίτης ηλικίας.
- ✓ Η θεωρία της ανταλλαγής (Sussman, 1976) αποδίδει βαρύτητα στα κοινωνικά χαρακτηριστικά και στις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι ηλικιωμένοι μεταξύ τους, με την οικογένεια και την κοινότητα.
- ✓ Η θεωρία της μη προνομιούχου μειονοτικής ομάδας (Barron, 1961) που αποδέχεται τους ηλικιωμένους ως μια διαφορετική κοινωνικοοικονομική ομάδα, που υφίσταται καταπίεση, εξαιτίας της οικονομικής εξάρτησης της.

Στην ελληνική κοινωνία παρατηρούνται πολύ δυνατοί οικογενειακοί δεσμοί, που εμπεριέχουν ενότητα, σεβασμό και αλληλοϋποστήριξη. Οι ηλικιωμένοι υποστηρίζουν τα παιδιά τους στην πραγμάτωση των προσωπικών στόχων, αν μπορούν παρέχουν οικονομική ενίσχυση και συμμετέχουν ενεργά στην ανατροφή των εγγονιών τους. Αλλά και τα παιδιά μεριμνούν και φροντίζουν τους ηλικιωμένους γονείς τους.(Efklides et al.,2003).

Μέσα στο χρόνο, αλλάζοντας η ελληνική κοινωνία συμπαρέσυρε μαζί της τη μεταβολή της δομής της ελληνικής οικογένειας. Οι κυριότερες αλλαγές προέκυψαν από την αστικοποίηση της κοινωνίας (μετακινήσεις στο εσωτερικό και εξωτερικό, ανάπτυξη τεχνολογίας, αλλαγή οικονομικής παραγωγής, κα), την αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής και το σύγχρονο τρόπο

ζωής (εισαγωγή γυναικών στην αγορά εργασίας, ανεργία, αύξηση μονογονεϊκών οικογενειών κα). Αναπόφευκτη ήταν και η αλλαγή στους ρόλους των ηλικιωμένων μέσα στην οικογένεια. Στο μοντέλο της εκτεταμένης οικογένειας, ο ρόλος του ηλικιωμένου ήταν προνομιακός, στηριζόταν στην υπεροχή και την αυθεντία, απολαμβάνοντας αποδοχή και εκτίμηση (Μουσιδής, Α., 1998 «Κοινωνικός αποκλεισμός: Η Ελληνική εμπειρία, Αθήνα Gutenberg). Ο ηλικιωμένος πατέρας «αρχηγός της οικογένειας» διαχειριζόταν τα οικονομικά και έτσι μπορούσε να ελέγχει, να κρίνει, να αποφασίζει και να διατάζει (Τεπέρογλου, Κίγια, Παπακώστα & Τζωρτζοπούλου, 1990). Η ηλικιωμένη μητέρα, αν και υπάκουε τον άντρα της, ως σύζυγος του ήταν σεβάσμιο πρόσωπο, έχοντας συντονιστικό και συνδετικό ρόλο. Η συμβολή της ήταν καθοριστική στη διαχείριση, οικονομική και συναισθηματική, του νοικοκυριού (Διώτη και Γιαννοπούλου, 2000).

Στον αντίποδα στο μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας συνυπάρχουν μόνο οι γονείς με τα παιδιά, οι οποίοι δεν ζουν στο πατρικό σπίτι. Οι γρήγοροι και απαιτητικοί ρυθμοί της ζωής (εργασία, εκπαίδευση, κα) επιβάλλει στα μέλη της οικογένειας να λείπουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το σπίτι. Αυτό έχει ως συνέπεια οι ηλικιωμένοι να συμμετέχουν από λίγο ως καθόλου στην κοινωνική ζωή της πυρηνικής οικογένειας, με αποτέλεσμα την αίσθηση του παραγκωνισμού. Άλλος ένας λόγος απομόνωσής τους είναι η δυσκολία που έχουν στο να μπορούν να παρακολουθήσουν και να αφομοιώσουν τις αλλαγές και τις νέες γνώσεις (Παρούτσας, 2004). Ο ρόλος τους αναπόφευκτα αλλάζει και αισθάνονται περιθωριοποιημένοι, αφού χάνουν το γόητρο και το σεβασμό που ενέπνεαν από την ηλικία και την πείρα της ζωής τους (Γκιζέλη και συν., 1984).

Αξίζει να επισημανθεί ότι η οικογένεια δεν λειτουργεί ανεξάρτητα, αλλά στο πλαίσιο μιας κοινωνίας. Μέσα της υπάρχουν εξαρτήσεις, υπευθυνότητες και υπηρεσίες από τους γονείς προς τα παιδιά και το αντίστροφο, σύμφωνα με τις επικρατούσες κοινωνικές αξίες. Στο πλαίσιο αυτό η οικογένεια πέρα από το κοινωνικοποιητικό ρόλο προς τα μέλη της, εκπληρώνει όλες τις συμβατικές της υποχρεώσεις (βιολογικές, ψυχολογικές, κοινωνικές), προσφέροντας και συναισθηματική αρωγή (Αλεξίου Θ., 1999). Μέσα στην οικογένεια υπάρχει αλληλεγγύη, αλληλοβοήθεια, προσφορά και οι συναισθηματικοί δεσμοί είναι ισχυροί, ακόμα και ανάμεσα στις γενιές. Δεσμοί που οφείλεται να διατηρούνται αμφίδρομα τόσο από τους νέους, όσο και

από τους ηλικιωμένους. Η εγκατάλειψη και η απομόνωση, όταν υφίστανται, αποτελούν περιθωριακά φαινόμενα (Εμκε – Πουλοπούλου, 1999).

4.2 Τρίτη ηλικία και άμεσο οικογενειακό περιβάλλον

Μέσω των λειτουργιών του θεσμού της οικογένειας ο άνθρωπος ικανοποιεί πολλαπλές ανάγκες του. Οι λειτουργίες της οικογένειας κατηγοριοποιούνται σε: αναπαραγωγική όταν αναφέρεται στη βιολογική αναπαραγωγή του κοινωνικού συνόλου και στη δημιουργία της, οικονομική όταν αντιμετωπίζονται αρχικά ως μονάδα παραγωγής και στη συνέχεια ως καταναλωτική μονάδα, όπου τα μέλη της είναι οικονομικά ενεργά (Τσαούσης, 1991), εκπαιδευτική για τη συμβολή της στην πολιτισμική αναπαραγωγή της κοινωνίας (Μουσούρου, 1989) και τέλος ψυχολογική, γιατί μέσα σε αυτήν ο άνθρωπος λαμβάνει αγάπη, στοργή, ασφάλεια, κατανόηση, συμπράσταση, συντροφικότητα και γενικότερα οικοδομεί το συναισθηματικό υπόβαθρο του για να αντιμετωπίσει τη ζωή (Τσιμπλητάρης, 2001).

Στην παραδοσιακή κοινωνία το άτομο έπαιρνε από την οικογένεια εκτίμηση, αποδοχή, αγάπη και ταυτόχρονα εκπλήρωνε και τις υποχρεώσεις του απέναντι της, δικαιωνόταν από τα μέλη της και έχτιζε την αυτοεκτίμησή του. Με το πέρασμα στη σύγχρονη αστική κοινωνία η οικογένεια σταδιακά διαφοροποιείται. (Κορώσης, 1991). Οι εξελίξεις στην κοινωνία προκάλεσαν αλλαγές στους σκοπούς, στη δομή και στις λειτουργίες της (Κατάκη, 1984). Η οικογένεια οφείλει να διατηρήσει, για την επιβίωση και τη ψυχική ηρεμία των μελών της, τη συνοχή της, ειδικά στη σύγχρονη εποχή όπου η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη και ο γρήγορος ρυθμός ζωής αλλάζουν τα κοινωνικά πρότυπα, ρευστοποιώντας τις κοινωνικές σχέσεις και αποξενώνοντας τους ανθρώπους. Γιατί σε περίπτωση που δεν καλύπτονται οι ανάγκες, τότε τα άτομα έρχονται αντιμέτωπα με ψυχοσωματικά και κοινωνικά προβλήματα.

Υπό το πρίσμα αυτό η παρουσία του άμεσα οικογενειακού περιβάλλοντος, παιδιά και εγγόνια, παίζει καταλυτικό ρόλο στη ζωή των ηλικιωμένων. Οι οικογενειακοί δεσμοί συσχετίζονται με το επίπεδο ικανοποίησης από τη ζωή των ηλικιωμένων και τους προστατεύει από ασθένειες και ψυχολογικές επιπτώσεις. Οι σχέσεις της ελληνικής οικογένειας εξακολουθούν να είναι ισχυρές, γεγονός που οφείλεται στα ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις της ελληνικής κοινωνίας (Τεπέρογλου, 1980).

4.3 Τρίτη ηλικία και παιδιά

Από την έρευνα “Care the Elderly in Greece: A Family centered approach” των Kyriakidou, Kotsabassaki & Christopoulou που πραγματοποιήθηκε το 2001 στην Αθήνα συμπεραίνεται ότι στην ελληνική οικογένεια εξακολουθούν να υπάρχουν ισχυροί δεσμοί και ότι τα παιδιά μεριμνούν και φροντίζουν για τους ηλικιωμένους γονείς τους. Το 27,9% του δείγματος μένει στο ίδιο σπίτι με τους γονείς τους ή στην ίδια πολυκατοικία, το 38% στην ίδια γειτονιά, ενώ μόλις το 5% μένει σε διαφορετική περιοχή, μετά το γάμο των παιδιών του. Αξίζει να σημειωθεί ότι το αντίστοιχο ποσοστό των παιδιών που έμενε με τους γονείς του το 1979 ήταν 55% έναντι του 32% το 1994. Η μείωση οφειλόταν στην μετανάστευση (εσωτερική και εξωτερική), στην αυτονομία που έδωσε η σύνταξη και στη βελτιωμένη κατάσταση υγείας των γονιών (Karagiannaki, 2005). Οι επαφές των ηλικιωμένων με τα παιδιά τους είναι καθημερινές και αρκετά συχνές κατά ποσοστό 64,8%, ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό σε σχέση με των ευρωπαϊκών χωρών (ενδεικτικά στη Δανία το αντίστοιχο ποσοστό είναι της τάξεως του 13,8% (Kyriakidou και συν, 2001).

Στο ίδιο πλαίσιο κυμαίνεται και η έρευνα «Αλληλεγγύη ανάμεσα στις Γενεές: Σχέσεις και αλληλοϋποστήριξη μεταξύ ηλικιωμένων και νεότερων μελών της ελληνικής οικογένειας» των Γεωργούλη και συν το 1993. Το 25% ζει μαζί με τα παντρεμένα του παιδιά, το 4,7% μόνοι μαζί με τα εγγόνια τους και το 37% μόνοι με το σύζυγό τους, αποδεικνύοντας ότι οι υπάρχουν ισχυρές σχέσεις αλληλοϋποστήριξης μεταξύ ηλικιωμένων, παιδιών και εγγονιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 14,4% του δείγματος των ηλικιωμένων συμβιώνουν με τον άγαμο ή διαζευγμένο παιδί τους, εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο την επιθυμία ή ανάγκη για τη φροντίδα τους. Εξάλλου το 92,2% των ηλικιωμένων δήλωσαν ότι έμπρακτα βοήθησαν ή βοηθούν τα παιδιά και τα εγγόνια τους και ότι κατά 51% είναι επιλογή τους να μένουν μαζί με τα παιδιά και τα εγγόνια τους, ενώ το 27% ότι είναι λύση ανάγκης η συστέγαση.

Διαφαίνεται η δημιουργία μιας «νέας γενιάς Τρίτης ηλικίας». Οι ηλικιωμένοι με την ανάπτυξη της υγιεινής και της ιατρικής φροντίδας, αλλά και του λιγότερα κοπιαστικού τρόπου διαβίωσης, εξακολουθούν να είναι δυναμικοί, ζωντανοί και δραστήριοι. Ο παππούς και η γιαγιά δεν βρίσκονται στη δύση της ζωής τους, αλλά κάνουν αρκετές προσπάθειες να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, προσθέτοντας ζωή στα χρόνια τους και όχι χρόνια στη ζωή τους. Η παρουσία του ηλικιωμένου στη ζωή της οικογένειας, τον γεμίζει με ασφάλεια, παρέχοντας του την αίσθηση της ενεργητικότητας και δημιουργικότητας, αφού μπορεί να

προσφέρει και να υποστηρίζει τα μέλη της. Μπορεί να υπάρχουν προστριβές, διαφωνίες και αντιθέσεις λόγω των διαφορετικών νοοτροπιών από τη διαφορά ηλικίας, αλλά αυτό δεν μπορεί να ακυρώσει την συνεισφορά των ηλικιωμένων, ακόμα και αν ζουν κοντά στην οικογένεια (Τήνιου, Π., 2000). Ενδεικτικά, οι ηλικιωμένες γυναίκες απασχολούνται με τη φύλαξη των παιδιών και με διάφορες υποχρεώσεις του νοικοκυριού, όση ώρα η γυναίκα εργάζεται. Βοηθούν και υποστηρίζουν σε μεγάλο βαθμό τα παιδιά τους, σε περιπτώσεις διαζυγίων. Αναλαμβάνουν ευθύνες και αποφάσεις για την εμπύχωση και ενθάρρυνση του μονογονέα. Αρκετοί ενισχύουν τα παιδιά τους από τη σύνταξη που παίρνουν, αν αυτά περνούν οικονομική δυσχέρεια. Ειδικά σε περιόδους οικονομικών κρίσεων το σταθερό εισόδημα της σύνταξης αποτελεί μεγάλη ανακούφιση. Μόνο σε περίπτωση που ο/η ηλικιωμένος/η είναι υπερήλικας, ασθενής, ανάπηρος ή μη εξυπηρετούμενος επιβαρύνει οικονομικά και συναισθήματα την οικογένεια και αισθάνεται απόλυτα εξαρτημένος (Τεπέρογλου, Α., 1984).

4.4 Τρίτη ηλικία και εγγόνια

Ο παππούς και η γιαγιά αποτελούν σημαντικά και βασικά μέλη της ελληνικής οικογένειας. Συνεχίζουν να λειτουργούν ως γονείς όχι μόνο των παιδιών τους, αλλά και των εγγονιών τους, άσχετα να κατοικούν ή όχι στο ίδιο σπίτι. Με το που γεννηθούν τα εγγόνια από την οικογένεια των παιδιών τους αναλαμβάνουν ένα σημαντικό κομμάτι της φροντίδας και της ανατροφής τους. (Βάντσος, 1988). Η έλλειψη βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών σε συνδυασμό με τα υψηλά μηνιαία κόμιστρα των ιδιωτικών σταθμών αναγκάζει τους γονείς να αναθέτουν τη φροντίδα των παιδιών τους στους γονείς τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργεί ένα καινούριο ρόλο στη ζωή του παππού και ειδικότερα της γιαγιάς. Αναλαμβάνουν μαζί με τη φροντίδα και τη μεταφορά των πολιτισμικών αξιών και των παραδόσεων στα εγγόνια τους.

Η ποιότητα και ο τύπος των σχέσεων που αναπτύσσουν με τα εγγόνια τους είναι ανάλογη με εκείνη που έχουν με τα παιδιά τους. Για το λόγο αυτό τα εγγόνια αισθάνονται πιο κοντά τους, τους παππούδες και τις γιαγιάδες με τους οποίους οι γονείς τους έχουν καλύτερες επαφές. Επίσης, εξαρτώνται και διαμορφώνονται κι από οικογενειακούς, γεωγραφικούς, υποκειμενικούς παράγοντες όπως είναι το φύλο του παιδιού, το όνομά του, η εξωτερική ομοιότητα, ο χαρακτήρας κτλ. (Μαλικιώση – Λοϊζου, 1996). Ανάλογα με το δέσιμο που έχουν, αναπτύσσονται και τα αντίστοιχα μοντέλα σχέσεων μεταξύ παππού – γιαγιά και εγγονιών. Αυτά μπορεί να είναι:

1. Ουσιαστική σχέση, όταν πραγματοποιείται εξ ολοκλήρου φροντίδα και ανατροφή του εγγονιού. Στη χώρα μας η κατάσταση αυτή αποτελεί τον κανόνα με αποτέλεσμα να υπάρχει μεγάλη οικειότητα μεταξύ των δυο γενεών
2. Στενή σχέση, όταν υπάρχουν επαφές, χωρίς να συνοδεύονται από φροντίδα. Τότε δημιουργούνται σχέσεις στηριζόμενες στην αμοιβαία αγάπη, αλλά χωρίς την οικειότητα της πρώτης κατηγοριοποίησης
3. Τυπική σχέση, χωρίς να επιδιώκονται στενές επαφές, γιατί είτε θεωρείται ότι η ανατροφή των εγγονιών είναι υπόθεση των παιδιών είτε υπάρχει απόσταση είτε είναι επιλογή η αυτονομία. Οι σχέσεις τότε δεν χαρακτηρίζονται από μεγάλη οικειότητα.

Η παρουσία του παππού και της γιαγιάς στη ζωή του εγγονού είναι σημαντική και για τον εγγονό, επειδή έχει δίπλα τους ανθρώπους που πραγματικά τον νοιάζονται και του μεταδίδουν παιδεία, παραδόσεις, ήθη και έθιμα, αλλά και για τους ίδιους τους ηλικιωμένους που αισθάνονται χρήσιμοι και ενεργοί. Ο ρόλος αυτός δυναμώνει σε περίπτωση χηρείας, γιατί τότε τα αισθήματα της μοναξιάς βιώνονται πιο έντονα και του είναι αναγκαίος ένας νέος ρόλος που θα του γεμίσει τον ελεύθερο χρόνο του (Kohli, Kunemund & Ludicke, 2005). Ο ρόλος του εγγονιού είναι καταλυτικός, αφού όχι μόνο δημιουργεί ένα δεσμό αμοιβαίου ενδιαφέροντος ανάμεσα των ηλικιωμένων και των παιδιών τους, αλλά κυρίως δημιουργεί μια νέα σχέση αλληλοεξάρτησης και αλληλοεπίδρασης (Μαλικιώση – Λοϊζου, 1996). Σε γενικά πλαίσια τα εγγόνια ζητούν και οι ηλικιωμένοι συμβουλεύουν, καθοδηγούν και αλληλοβοηθούνται, αλληλοϋποστηρίζονται σε κάθε ανάγκη (Γεωργούλη, 1996)

4.5 Τρίτη ηλικία και φιλικό περιβάλλον

Οι άνθρωποι επιζητούν τις διαπροσωπικές σχέσεις για να καλύψουν βιολογικές τους ανάγκες και ενσυνείδητες ορμές (Παπαδάκη – Μιχαηλίδη, 2006). Μέρος αυτών με σημαντική θέση στη ζωή του ατόμου είναι οι φιλικές σχέσεις, οι οποίες αναπτύσσονται από τη μικρή κιόλας ηλικία κάθε ανθρώπου. Η έλλειψή τους ή η δυσκολία στη σύναψη και διατήρηση τους δημιουργεί αισθήματα δυσαρέσκειας, ανασφάλειας, χαμηλής αυτοεκτίμησης ακόμα και προβληματικές συμπεριφορές στα άτομα (Παπαδάκη – Μιχαηλίδη, 1997). Οι φίλοι είναι ίσοι μεταξύ τους και μοιράζονται αισθήματα στοργής, αμοιβαιότητας (Cole & Cole, 2000), αγάπης, εμπιστοσύνης, συναντίληψης, σεβασμού, συμπαράστασης, εξοικείωσης και συντροφικότητας (Γαλανάκη,

2003). Η ποιότητα των σχέσεων συναρτάται από την ηλικία των φίλων. Όσο μεγαλώνει ο άνθρωπος αναπτύσσει ουσιαστικότερες και βαθύτερες φιλίες, αφού συνεκτιμά τις αξίες που η φιλία προσφέρει αλλά και κυρίως την αντοχή της στο πέρασμα του χρόνου. Συνεκτιμά την πίστη, την κατανόηση, την εμπιστοσύνη και την υποστήριξη (Gordon και συν. 2005) γιατί μέσα από τις φιλικές σχέσεις αναζητά συνέπεια, ισότητα, εγγύτητα και εν τέλει την αυτοφάνερωσή του (Richard & Schneider, 2005)

Οι φιλικές σχέσεις αποτελούν σημαντικό παράγοντα ευημερίας και ικανοποίησης των ηλικιωμένων, αφού τους αναπτρώνουν το ηθικό, τους βοηθούν να κατανοήσουν την ταυτότητά τους και κυρίως προσφέρουν κοινωνική και ψυχολογική ενθάρρυνση (Nocron & Pearson, 2000). Όσο μεγαλώνουν, επανελέγχουν τις σχέσεις τους με φίλους και επιλέγουν να κρατήσουν τις εκείνες φιλίες που αξίζουν περισσότερο, γιατί κύριο στόχος τους δεν είναι η ποσότητα αλλά η ποιότητα των φιλικών σχέσεων. Στην Ελλάδα οι ηλικιωμένοι συνεχίζουν να δημιουργούν εύκολα φιλικές σχέσεις και να αναλαμβάνουν από κοινού δραστηριότητες και πρωτοβουλίες, ειδικά από τους χώρους των Κ.Α.Π.Η, όπου τους δίνεται η ευκαιρία να δημιουργήσουν με τη θέλησή τους και όχι από ανάγκη φιλικές παρέας, επιλέγοντας άτομα της ίδιας ηλικίας, νοοτροπίας και τρόπου ζωής, αντλώντας ικανοποίηση και ευχαρίστηση (Σπυροπούλου, 2004).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ:

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Μεθοδολογία

1.1 Προβληματισμός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

Από το θεωρητικό μέρος της μελέτης γίνεται σαφές ότι τόσο το διαδίκτυο όσο και η χρήση των νέων τεχνολογιών έχουν γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας. Και όσο ο χρόνος προχωρά οι νέες τεχνολογίες θα συναρτούνται ολοένα και περισσότερο με την επιβίωση του ανθρώπου και φυσικά και με των ηλικιωμένων ατόμων. Αναλύθηκε η επικοινωνία, η λειτουργία της, οι μορφές και τα είδη της καθώς και η εμπλοκή της στην καθημερινή δραστηριότητα. Επιχειρήθηκε να καταδειχθεί ο ρόλος των Τ.Π.Ε. στην επικοινωνία και στην ένταξη των ατόμων τρίτης ηλικίας στην ψηφιακή κοινωνία. Για το λόγο αυτό έγινε εκτενής ανάλυση στη χρήση των Τ.Π.Ε από την τρίτη ηλικία, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην προσβασιμότητα τους στα ψηφιακά μέσα αλλά και στο ρόλο του ψηφιακού γραμματισμού, που αποτελεί μετα-ικανότητα αναγνωρισμένη και από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αναλύθηκαν οι ρόλοι και οι σχέσεις των ατόμων στο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον σε ένα παραδοσιακό και σε ένα σύγχρονο κοινωνικό σύστημα, καταδεικνύοντας ότι το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην ικανοποίηση των πολλαπλών αναγκών του.

Από τη βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε, διαφάνηκε ότι μέχρι σήμερα οι περισσότερες έρευνες επικεντρώνονται είτε στο ψηφιακό χάσμα είτε στις επιπτώσεις και τα αποτελέσματα από τη χρήση των Τ.Π.Ε στους ηλικιωμένους. Η διερεύνηση των μορφών και του περιεχομένου της επικοινωνίας μέσω των επιρροών των χρήσεων του διαδικτύου με το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον (οικογενειακό και φιλικό) και την καθημερινότητα δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Με τη συγκεκριμένη έρευνα επιχειρείται να εξεταστούν οι στάσεις και αντιλήψεις των ατόμων της τρίτης ηλικίας απέναντι στις ΤΠΕ και να απαντηθούν ερωτήματα όπως: πώς διαμορφώνονται οι οικογενειακές και φιλικές σχέσεις μέσω του σύγχρονου τρόπου επικοινωνίας, ποια η άποψή τους για τις Τ.Π.Ε, ποια τα πλεονεκτήματα και ποια τα μειονεκτήματά τους, ποιο είναι το περιεχόμενο των συνομιλιών τους, ποια θεματολογία προτιμούν, μέχρι ποιο βαθμό χρησιμοποιούν τις δυνατότητες που δίνει το διαδίκτυο, τυχόν στερεότυπα που έχουν απέναντι στις Τ.Π.Ε., αν η χρήση τους έχει αλλάξει την καθημερινότητά τους και Μεταξύ άλλων, θα επιχειρηθεί η διερεύνηση:

- τη σχέση της χρήσης των Τ.Π.Ε. με το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον των ηλικιωμένων,

- τα οφέλη του ψηφιακού γραμματισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη των οικογενειακών και φιλικών σχέσεων

Στόχος της έρευνας είναι η διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των επιμορφούμενων και χρηστών Τ.Π.Ε. τρίτης ηλικίας στα θέματα επικοινωνίας με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον. **Επιμέρους στόχοι** έχουν τεθεί η καταγραφή και η συσχέτιση της πρόσβασης και της αξιοποίησης των Τ.Π.Ε. από τα άτομα τρίτης ηλικίας, αφενός για την ένταξή τους στη σύγχρονη κοινωνία και αφετέρου στη διαμόρφωση των οικογενειακών και φιλικών σχέσεων τους, τόσο προς όφελος του ευρύτερου συνόλου, όσο και για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Τα νέα στοιχεία που επιδιώκει να προσφέρει η παρούσα έρευνα στην κατανόηση του ψηφιακού γραμματισμού των ατόμων τρίτης ηλικίας είναι κυρίως προς την επεξεργασία των νέων μορφών που οι οικογενειακές και φιλικές σχέσεις λαμβάνουν, μέσω της χρήσης των τεχνολογικών μέσων. Θα μελετηθεί σε βάθος το γιατί τα άτομα τρίτης ηλικίας χρησιμοποιούν τις Τ.Π.Ε. προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα για το πώς μετασηματίζονται μεταλλάσσονται οι οικογενειακές και φιλικές σχέσεις. Και αυτό θα επιτευχθεί επιχειρώντας να δοθούν απαντήσεις σε τέσσερις γενικές κατευθύνσεις ερωτημάτων, που η κάθε μια περιλαμβάνει μια σειρά από ερευνητικά ερωτήματα:

Γενική κατεύθυνση «Πρόσβαση»: Πώς ορίζουν τα άτομα της τρίτης ηλικίας την πρόσβαση στις Τ.Π.Ε.; Το κύριο ερώτημα θα απαντηθεί από τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν κυρίως τη χρήση των νέων τεχνολογιών και του διαδικτύου:

- ✓ Αν τα άτομα είναι γνώστες χειρισμού του ηλεκτρονικού υπολογιστή;
- ✓ Πόσες ώρες πλοηγούνται στο διαδίκτυο;
- ✓ Από πού συνδέονται για να πλοηγηθούν στο διαδίκτυο; (τόπος σύνδεσης)
- ✓ Ποιο μέσο χρησιμοποιούν για τη σύνδεσή τους στο διαδίκτυο;
- ✓ Πως απέκτησαν το μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο;
- ✓ Με ποια θέματα απασχολούνται στο διαδίκτυο; και
- ✓ Πώς κατανοούν τη σχέση τους με το διαδίκτυο σε σχέση με την κοινωνικότητά τους

Γενική κατεύθυνση «Επικοινωνία»: Πώς κατανοούν τα άτομα της τρίτης ηλικίας την επικοινωνία και την επικοινωνία μέσω των νέων τεχνολογιών; Θα απαντηθούν ερωτήματα σχετικά:

- ✓ Πώς ορίζουν τον όρο επικοινωνία;
- ✓ Ποιο μέσο επικοινωνίας προτιμούν;
- ✓ Ποιοι είναι οι βασικοί λόγοι επικοινωνίας με το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον;
- ✓ Ποια η συχνότητα επικοινωνίας με τους άλλους;
- ✓ Ποιες είναι οι αντιλήψεις τους για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των Τ.Π.Ε;
- ✓ Πώς προσλαμβάνουν την αντιμετώπιση δυσκολιών στη χρήση των νέων τεχνολογιών μέσων και την επίδρασή τους στην επικοινωνία

Γενική κατεύθυνση «Επικοινωνία – Τ.Π.Ε. – Οικογενειακές Σχέσεις»

Ποιες αντιλήψεις και στάσεις έχουν τα άτομα τρίτης ηλικίας απέναντι στην επικοινωνία με τις νέες τεχνολογίες με το οικογενειακό περιβάλλον τους; Τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα αφορούν:

- ✓ Με ποια μέλη από την οικογένεια επικοινωνούν;
- ✓ Ποιοι είναι οι λόγοι που τους ωθούν να επικοινωνούν με τα μέλη της οικογένειας τους;
- ✓ Με ποιο άτομο από την οικογένεια έχουν συχνότερη επικοινωνία;
- ✓ Πώς αντιλαμβάνονται τα χαρακτηριστικά της οικογενειακής σχέσης με το άτομο που επικοινωνούν συχνότερα;
- ✓ Πώς προσλαμβάνουν την επικοινωνία τους με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας που τυχόν δεν επικοινωνούν; Επιθυμούν περισσότερη επικοινωνία μαζί τους;
- ✓ Πώς ορίζουν τα θέματα επικοινωνίας με την οικογένεια τους;
- ✓ Ποιες στρατηγικές αναπτύσσουν για να ανακοινώσουν προσωπικό πρόβλημα στα μέλη της οικογένειας;
- ✓ Σε τι διαφοροποιείται η επικοινωνία ανάμεσα στα παιδιά και τα εγγόνια τους;
- ✓ Με ποιους τρόπους επιλέγουν να επικοινωνήσουν με την οικογένειά τους και πώς βιώνουν αυτή την επικοινωνία
- ✓ Πώς εξελίσσεται η προσφορά της τεχνολογίας στην άμεση επικοινωνία με την οικογένειά τους;

Γενική κατεύθυνση «Επικοινωνία – Τ.Π.Ε. – Φιλικές Σχέσεις»

Ποιες αντιλήψεις και στάσεις έχουν τα άτομα τρίτης ηλικίας απέναντι στην επικοινωνία με τις νέες τεχνολογίες με το φιλικό τους περιβάλλον; Οι πληροφορίες θα αντληθούν με τα ερευνητικά ερωτήματα:

- ✓ Από ποιο περιβάλλον και με ποια στρατηγική επιλέχτηκε το φιλικό περιβάλλον;
- ✓ Πώς αντιλαμβάνονται τα χαρακτηριστικά της καλύτερης φιλικής ς σχέσης;
- ✓ Με ποιους τρόπους βιώνουν την ύπαρξη ή μη φιλικού περιβάλλοντος
- ✓ Πώς ορίζουν τα θέματα επικοινωνίας με το φιλικό τους περιβάλλον;
- ✓ Σε τι διαφοροποιείται η επικοινωνία με μεταβλητές την ηλικία και το φύλο του φίλου
- ✓ Με ποιους τρόπους επιλέγουν να επικοινωνήσουν με το φιλικό τους περιβάλλον και πώς βιώνουν αυτή την επικοινωνία
- ✓ Πώς εξελίσσεται η προσφορά της τεχνολογίας στην άμεση επικοινωνία με το φιλικό τους περιβάλλον;

1.2 Ερευνητικός Σχεδιασμός

Σκοπός της ποσοτικής έρευνας είναι να διαπιστωθεί εάν ένας ισχυρισμός, σχετικά με ένα φαινόμενο, είναι αληθής ή ψευδής διαμέσου της συγκέντρωσης αποδείξεων που λαμβάνουν τη μορφή αντικειμενικών παρατηρήσεων (Gall, Gall & Borg, 2003 όπως αναφέρεται στο Mertens, 2009). Σύμφωνα με την Κυριαζή (2006, όπως αναφέρεται στο Καλογεράκη, 2013), κεντρική επιδίωξη της ποσοτικής μεθόδου αποτελεί η παραγωγή γενικών, νομοτελειακών προτάσεων οι οποίες προκύπτουν από την ανακάλυψη των καθολικών νόμων που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων και των ομάδων.

Η ποιοτική προσέγγιση συνδέεται με ερευνητικές προσπάθειες οι οποίες θέτουν στον πυρήνα τους τη διερεύνηση των νοημάτων που αποδίδουν τα υποκείμενα σε κοινωνικές σχέσεις, διαδικασίες και καταστάσεις. Σκοπός της είναι η αποκάλυψη των συσχετίσεων ανάμεσα σε άτομα και κοινωνικές ομάδες, η περιγραφή, η ανάλυση και η κατανόηση κοινωνικών φαινομένων μέσα από την απάντηση ερωτημάτων που σχετίζονται με το «πώς» και το «γιατί» (Ιωσηφίδης, 2008). Έχει επαγωγικό χαρακτήρα και ενδιαφέρεται περισσότερο για την ανακάλυψη και τις κοινωνικές διαδικασίες και λιγότερο για τη γενίκευση των ερευνητικών της ευρημάτων (Tuli, 2010).

Η συνδυαστική αξιοποίηση τους, στο πλαίσιο μιας «συνθετικής» μεθοδολογικής προσέγγισης, αποτελεί σχετικά πρόσφατη εξέλιξη. Η καθυστερημένη εμφάνιση των μεικτών μεθόδων, αν και οφείλεται σίγουρα σε ποικίλους παράγοντες, αποδίδεται κατά κύριο λόγο στην πόλωση που προέκυψε ανάμεσα στους υπέρμαχους της αποκλειστικής χρήσης των

ποσοτικών μεθόδων και τους θιασώτες της ανωτερότητας της ποιοτικής μεθοδολογίας (*purists*) (Τσιώλης, 2011). Τόσο στις φυσικές όσο και στις κοινωνικές επιστήμες υπήρξαν, ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα, έρευνες οι οποίες συνδύαζαν μεθόδους που τυπικά ανήκαν στην ποσοτική προσέγγιση, με αντίστοιχες της ποιοτικής, χωρίς, ωστόσο, να συνδέουν την παραπάνω επιλογή με ζητήματα επιστημολογικής φύσεως (Σαραφίδου, 2011). Δύο από τις σημαντικότερες εξελίξεις, προς την κατεύθυνση της εδραίωσης της μεικτής μεθοδολογίας ως διακριτού πεδίου, αποτέλεσαν η εισαγωγή της έννοιας της Τριγωνοποίησης (*triangulation*) και η συνάρτηση της συνδυαστικής χρήσης των μεθόδων με το φιλοσοφικό παράδειγμα του Πραγματισμού (*pragmatism*). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αρκετοί ερευνητές επισήμαναν ότι οι ποιοτικές και οι ποσοτικές μέθοδοι δεν θα έπρεπε να γίνονται αντιληπτές πλέον ως «αντιθετικές» προσεγγίσεις, αλλά ως βασικά στοιχεία της «εργαλειοθήκης» (*toolkit*) των κοινωνικών επιστημόνων (Snape & Spencer, 2003). Σύμφωνα με τη Mertens (2009) η παραπάνω αντίληψη, στη βάση της οποίας εδράζεται η έρευνα μεικτών μεθόδων, βρήκε το φιλοσοφικό της υπόστρωμα στο πραγματιστικό παράδειγμα.

Τι ορίζεται όμως ως «Έρευνα Μεικτής Μεθοδολογίας»; Είναι κάτι περισσότερο από τον απλό συνδυασμό της ποσοτικής και της ποιοτικής προσέγγισης; Πότε πρέπει να χρησιμοποιείται και με τι σκοπό; Σύμφωνα με τους Creswell, Shope, Plano Clark και Green (2006):

«Η έρευνα μεικτών μεθόδων, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα μεθοδολογία και μέθοδο, περιλαμβάνει τη συλλογή, την ανάλυση και τη συνδυαστική χρήση ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων στο πλαίσιο μίας μεμονωμένης έρευνας ή μίας σειράς μελετών» (σελ. 1).

Σύμφωνα με τον Brannen (2008, όπως αναφέρεται στο Băban, 2008), οι έρευνες μεικτών μεθόδων μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις διακριτούς τύπους: (α) σε μεικτές έρευνες στις οποίες κυριαρχεί το ποσοτικό στοιχείο, ενώ το ποιοτικό έχει επικουρικό ρόλο παρέχοντας εξηγήσεις για τα στατιστικά δεδομένα, (β) σε μεικτές έρευνες στις οποίες προτεραιότητα έχει το ποιοτικό στοιχείο, ενώ το ποσοτικό έπεται (π.χ. κατασκευή ερωτηματολογίου στη βάση θεμάτων που έχουν αναδειχθεί μέσω της χρήσης ποιοτικής μεθοδολογίας) και (γ) σε μεικτές έρευνες στις οποίες καμία από τις δύο προσεγγίσεις δεν κυριαρχεί. Αναφορικά με τη σκοπιμότητα εφαρμογής της έρευνας μεικτών μεθόδων, οι Tashakkori και Teddlie, (2008, όπως αναφέρεται στο Băban, 2008) επισημαίνουν επτά χρήσεις: (1) τη «συμπληρωματικότητα», για τον εντοπισμό των διαφορετικών αλλά συμπληρωματικών οπτικών μιας διερεύνησης, (2) την «πληρότητα», για τη διασφάλιση ότι

έχει σκιαγραφηθεί μια συνολική εικόνα του υπό μελέτη φαινομένου, (3) την «ανάπτυξη», ώστε τα αποτελέσματα της πρώτης μεθόδου να χρησιμοποιηθούν για να καθοδηγήσουν τη δεύτερη κ.ο.κ., (4) την «επέκταση», για τη διεύρυνση της κατανόησης που προκύπτει από τη χρήση της μίας μόνο προσέγγισης, (5) την «επιβεβαίωση», για την αποτίμηση της αξιοπιστίας των συμπερασμάτων που προέρχονται από τη μία μέθοδο, (6) την «αντιστάθμιση», για να αντισταθμιστούν οι αδυναμίες της μιας προσέγγισης με τη χρήση της άλλης και (7) την «ποικιλομορφία», για την εξασφάλιση εικόνων του ίδιου φαινομένου που αποκλίνουν μεταξύ τους. Στο πλαίσιο αυτό στη συγκεκριμένη έρευνα ακολουθήθηκε η ποιοτική έρευνα, με μεικτή ανάλυση δεδομένων, συνδυάστηκαν ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι ανάλυσης, για την πιο ολοκληρωμένη ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

1.3 Δείγμα

Προτού αναλυθούν τα κριτήρια εκλεξιμότητας του δείγματος θα παρουσιαστεί η δημογραφική κατάσταση του Δήμου Ρόδου. Ο πληθυσμός του εμφανίζεται νεανικότερος σε σχέση με τη Χώρα με τον δείκτη εξάρτησης να είναι στο 0,65, ο δείκτης γήρανσης 0,87, ο δείκτης αντικατάστασης 2,15 ενώ η μέση ηλικία στα 38,5 έτη. Αναλυτικότερα το ποσοστό συντηρούμενων παιδιών (ηλικίας 0-14) φτάνει το 16,81% έναντι 14,5% του συνόλου της Χώρας. Το ποσοστό των ατόμων παραγωγικής ηλικίας (15 έως 60 ετών) του Δήμου αποτελεί το 69,11% του συνολικού πληθυσμού του, έναντι του 66,0% του συνόλου της Χώρας. Οι ηλικίες από 60 ετών και άνω αποτελούν το 14,08% του πληθυσμού με αντίστοιχο ποσοστό 19,5% στη χώρα. Η ίδια εικόνα ακολουθεί και τους υπερήλικες, οι οποίοι στο Δήμο Ρόδου φτάνουν το 3,30% του πληθυσμού, ενώ στην υπόλοιπη Ελλάδα το 5,40% (Πίνακας 4).

Πίνακας 4: Ομάδες Ηλικιών Ελλάδας και Δήμου Ρόδου

	ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ			
	0-14	15-64	65 και άνω	80 και άνω
Ελλάδα	14,50%	66,00%	19,50%	5,40%
Δήμος Ρόδου	16,81%	69,11%	14,08%	3,30%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2011

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Κ.Α.Π.Η. του Δήμου Ρόδου. Στο Κ.Α.Π.Η. υπάρχει συγκεκριμένη ομάδα δραστηριοτήτων που αφορά στην εξοικείωση και τη χρήση των μελών

του με τους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές. Τα άτομα της συγκεκριμένης ομάδας, τα τελευταία χρόνια, εκπαιδεύτηκαν στο Office Word, στη χρήση του διαδικτύου καθώς και στη χρήση μέσω κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter). Συγκεκριμένα έχουν παρακολουθήσει τα σεμινάρια του ΚΔΒΜ του Δήμου Ρόδου με θέμα: «Επεξεργασία Κειμένου – Διαδίκτυο (I) 50Ωρών», «Ηλεκτρονικά μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media) 25Ωρών» και «Διαδικτυακά εργαλεία και υπηρεσίες στην καθημερινή ζωή 25Ωρών».

Βασικά κριτήρια για συμμετοχή στο δείγμα ήταν:

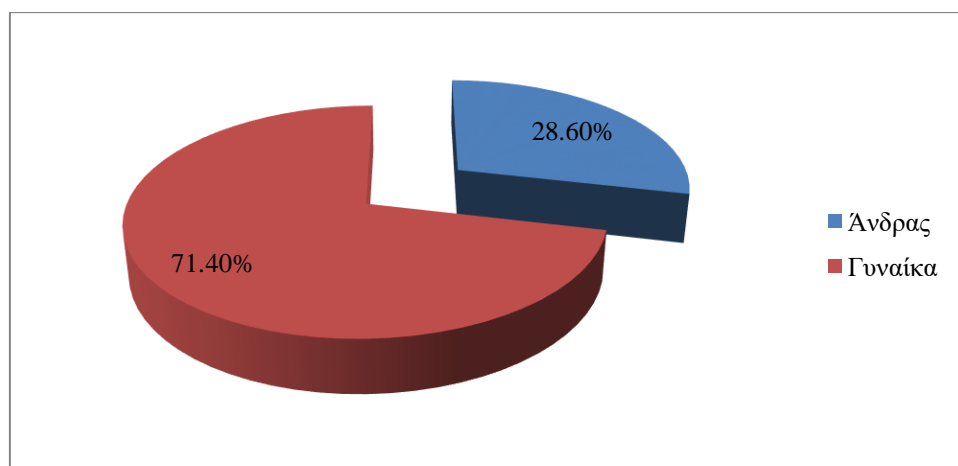
- 1 Να ήταν άτομα τρίτης ηλικίας, ηλικίας 60 ετών και άνω
- 2 Να είναι εγγεγραμμένοι στο Κ.Α.Π.Η. Δήμου Ρόδου και
- 3 Να έχουν την ικανότητα χειρισμού μέσω Τ.Π.Ε. (κινητό, tablet, Η/Υ κα)

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 42 άτομα, 12 άντρες και 30 γυναίκες με μέσο όρο ηλικίας τα 68,5 έτη. Η πλειονότητα του δείγματος είναι συνταξιούχοι, έγγαμοι με δυο παιδιά και τρία εγγόνια, απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και περνούν καθημερινά από μία μέχρι τρεις ώρες με την οικογένεια τους, ενώ τους φίλους τους συναντούν μέχρι τρεις φορές την εβδομάδα. Αναλυτικότερα:

Φύλο

Ο συνολικός αριθμός του δείγματος είναι 42 άτομα, από τα οποία το 28,6% είναι άντρες και το 71,4% γυναίκες. (Πίνακας 5)

Διάγραμμα 2: Φύλο δείγματος

Πίνακας 5: Φύλο δείγματος

Φύλο		
	Συχνότητα	Ποσοστό
Άνδρας	12	28,65
Γυναίκα	30	71,4%
Σύνολο	42	100,0%

Ηλικία

Ηλικιακά το 92,9% του δείγματος είναι από 60 έως 79 ετών. Από αυτούς το 26,2% είναι άντρες και το 66,7% γυναίκες. Οι 80 και άνω αντιστοιχούν στο 7,1% του δείγματος. Οι άντρες είναι 2,4% και οι γυναίκες 4,8%. (Πίνακας 6)

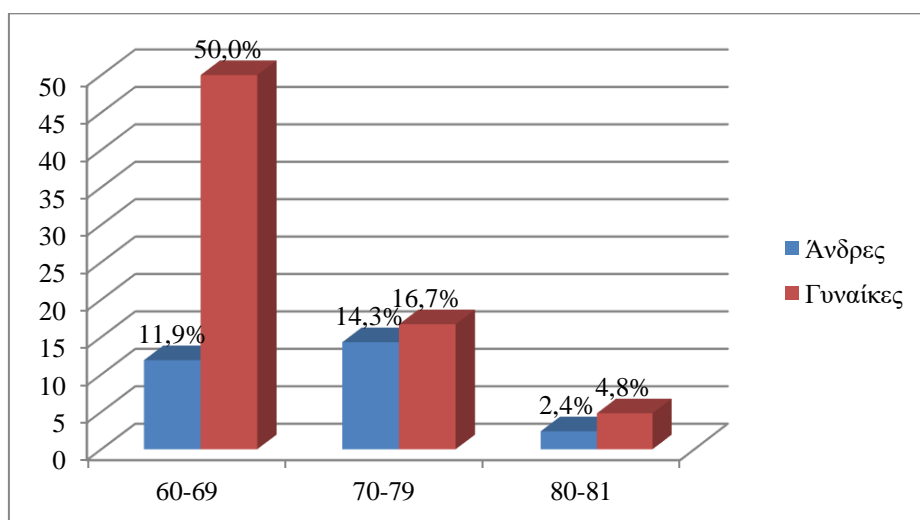
Πίνακας 6: Ηλικιακή κατανομή δείγματος

Ηλικία	Άνδρες		Γυναίκες		Συνολικά	
	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
60	-	-	4	9,5%	4	9,5%
61	1	2,4%	2	4,8%	3	7,1%
62	-	-	2	4,8%	2	4,8%
63	-	-	4	9,5%	4	9,5%
65	1	2,4%	1	2,4%	2	4,8%
66	2	4,8%	3	7,1%	5	11,9%
67	-	-	2	4,8%	2	4,8%
68	1	2,4%	2	4,8%	3	7,1%
69	-	-	1	2,4%	1	2,4%
Σύνολο 1	5	11,9%	21	50,0%	26	61,9%
71	1	2,4%	2	4,8%	3	7,1%
73	-	-	2	4,8%	2	4,8%
74	1	2,4%	-	-	1	2,4%
75	1	2,4%	-	-	1	2,4%
76	-	-	2	4,8%	2	4,8%
77	3	7,1%	1	2,4%	4	9,5%
Σύνολο 2	6	14,3%	7	16,7%	13	31,0%

80	-	-	1	2,4%	1	2,4%
81	1	2,4%	1	2,4%	2	4,8%
Σύνολο 3	1	2,4%	2	4,8%	3	7,1%
Γενικό Σύνολο	12	28,65	30	71,4%	42	100,0%

Διάγραμμα 3: Ηλικιακή κατανομή του δείγματος

Οικογενειακή κατάσταση

Από τα 42 άτομα του δείγματος έγγαμος/η είναι τα 26, ποσοστό 61,9%, Χήρος/η τα 10, ποσοστό 23,8% και διαζευγμένος/η τα 6, ποσοστό 14,3%. Αξίζει να επισημανθεί ότι στους δέκα χήρους οι 9 είναι γυναίκες. (Πίνακας 7)

Πίνακας 7: Οικογενειακή κατάσταση

	Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο	Ποσοστό
Έγγαμος/η	11	15	26	61,9%
Διαζευγμένος/η	-	6	6	14,3%
Χήρος/α	1	9	10	23,8%
Σύνολο	12	30	42	100,0%

Παιδιά – Εγγόνια

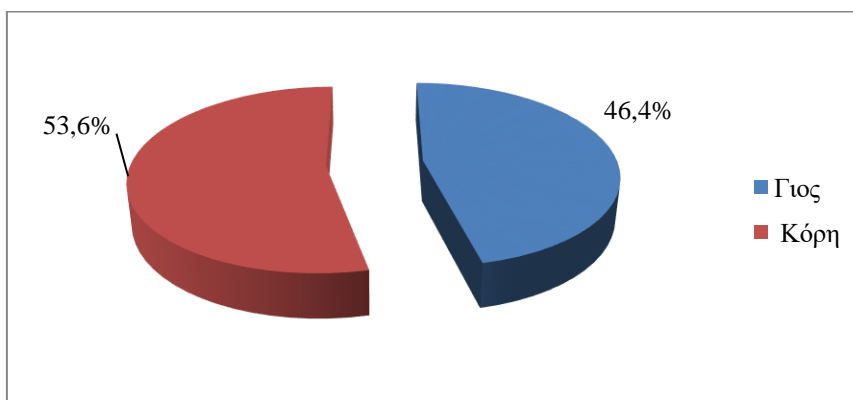
Η συντριπτική πλειονότητα του δείγματος 97,6% έχει αποκτήσει παιδιά. Το 9,5% του δείγματος έχει αποκτήσει ένα παιδί, το 50,0% δύο παιδιά, το 31,0% τρία παιδιά, το 7,1% τέσσερα παιδιά και το 2,4% δεν έκανε παιδιά. (Πίνακας 8). Μέσος όρος παιδιών είναι τα 2,3 παιδιά.

Πίνακας 8: Αριθμός παιδιών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ένα παιδί	4	9,5%
Δυο παιδιά	21	50,0%
Τρία παιδιά	13	31,0%
Τέσσερα παιδιά	3	7,1%
Δεν έχω παιδί	1	2,4%
Σύνολο	42	100,0%

Από τα συνολικά 97 παιδιά που έχει το δείγμα το 46,4% είναι γιοί και το 53,6% κόρες.

Διάγραμμα 4: Φύλο παιδιών

Τα παιδιά κατά 50,5% κατοικούν στο νησί της Ρόδου, 20,6% σε άλλη πόλη της Ελλάδας, 15,5% στο ίδιο σπίτι με τους γονείς τους και το 13,4% έχει φύγει στο εξωτερικό. (Πίνακας 9)

Πίνακας 9: Κατοικία των παιδιών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Στην ίδια πόλη/χωριό	49	50,5%
Εκτός Ρόδου αλλά Ελλάδα	20	20,6%

Στο ίδιο σπίτι	15	15,5%
Εξωτερικό	13	13,4%
Σύνολο	42	100,0%

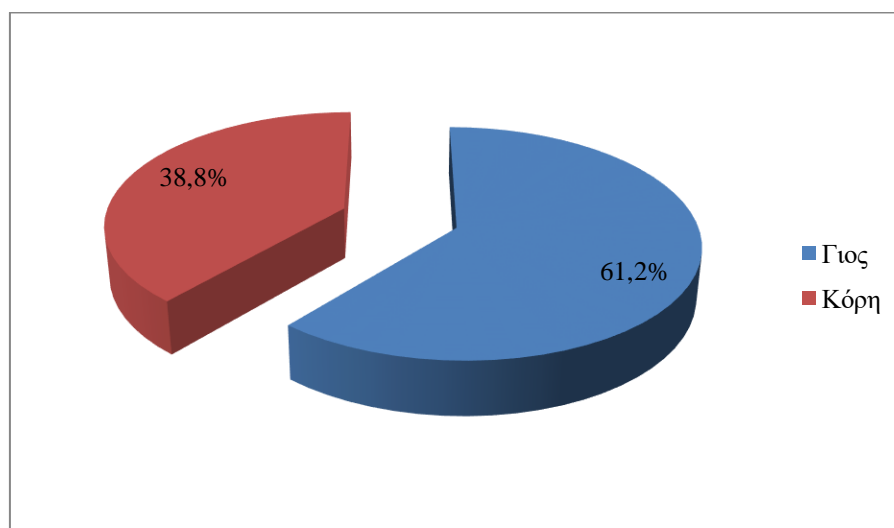
Το 78,6% έχει αποκτήσει εγγόνια, ενώ το 21,6% περιμένει να γίνει παππούς ή γιαγιά. Από αυτούς που έχουν εγγόνια το 4,8% έχει ένα εγγόνι, το 16,7% δυο εγγόνια, το 21,4% τρία εγγόνια, το 19,0% τέσσερα εγγόνια, το 4,80% έχει πέντε εγγόνια, το 9,5% έχει έξι εγγόνια και το 2,4% επτά εγγόνια. (Πίνακας 10) Μέσος όρος εγγονιών 3,5 παιδιά.

Πίνακας 10: Αριθμός εγγονιών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ένα εγγόνι	2	4,8%
Δυο εγγόνια	7	16,7%
Τρία εγγόνια	9	21,4%
Τέσσερα εγγόνια	8	19,0%
Πέντε εγγόνια	2	4,8%
Έξι εγγόνια	4	9,5%
Επτά εγγόνια	1	2,4%
Δεν έχω εγγόνι	9	21,4%
Σύνολο	42	100,0

Από τα 116 εγγόνια το 61,2% είναι γιοί και το 38,8% κόρες.

Διάγραμμα 5: Φύλο εγγονιών

Εκπαίδευση

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης το 2,4% δεν έχει λάβει καμία εκπαίδευση, το 7,1% έχει παρακολουθήσει μερικές τάξεις του Δημοτικού, το 26,2% είναι απόφοιτοι Δημοτικού, το 7,1% είναι απόφοιτοι τριτάξιου γυμνασίου, το 23,8%, που είναι και το μεγαλύτερο ποσοστό, είναι απόφοιτοι εξατάξιου γυμνασίου και το 11,9% είναι απόφοιτοι ΤΕΙ ή ΑΕΙ. Επισημαίνεται ότι ένα ποσοστό 11,9% και 9,5% είναι απόφοιτοι μεταλυκειακής εκπαίδευσης και τεχνικής σχολής αντίστοιχα. (Πίνακας 11)

Πίνακας 11: Επίπεδο εκπαίδευσης

	Συχνότητα	Ποσοστό
Μερικές τάξεις δημοτικού	3	7,1%
Καμία εκπαίδευση	1	2,4%
Δημοτικό	11	26,2%
Τριτάξιο Γυμνάσιο	3	7,1%
Εξατάξιο Γυμνάσιο	10	23,8%
Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	5	11,9%
Μεταλυκειακή εκπαίδευση	5	11,95
Τεχνική Σχολή	4	9,55
Σύνολο	42	100,0%

Σύνταξη – Τελευταίο επάγγελμα

Το 81% δήλωσε ότι λαμβάνει σύνταξη, ενώ το 19% όχι (είτε γιατί ασχολιόταν με οικιακά είτε γιατί ήταν συμβοηθός μέλος σε οικογενειακή επιχείρηση). (Πίνακας 12)

Πίνακας 12: Σύνταξη

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ναι	34	81,0%
Όχι	8	19,0%
Σύνολο	42	100,0%

Το τελευταίο επάγγελμα που δήλωσαν ότι έκαναν πριν πάρουν σύνταξη ήταν 28,6% ιδιωτική υπάλληλος, το 16,7% επιχειρηματίας/έμπορος, το 14,3% δημοτικός υπάλληλος, το 11,9%

ξενοδοχοϋπάλληλος και δημόσιοι υπάλληλοι αντίστοιχα, το 9,5% οικιακά και το 7,1% τεχνίτες/εργάτες. (Πίνακας 13)

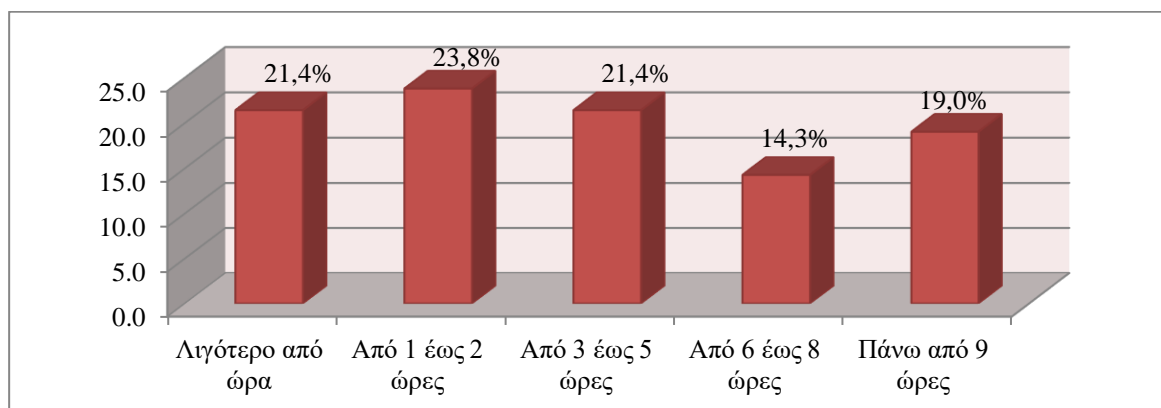
Πίνακας 13: Τελευταίο επάγγελμα πριν τη συνταξιοδότηση

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ιδιωτικός υπάλληλος	12	28,6%
Επιχειρηματίας / Έμπορος	7	16,7%
Δημοτικός Υπάλληλος	6	14,3%
Ξενοδοχοϋπάλληλος	5	11,95
Δημόσιο	5	11,95
Οικιακά	4	9,55
Τεχνίτες / Εργάτες	3	7,15
Σύνολο	42	100,05

Ώρες με την οικογένεια

Όλοι οι ηλικιωμένοι περνούν καθημερινά κάποιες ώρες με την οικογένειά τους και τα παιδιά τους. Το 23,8% περνά από μία έως δυο ώρες, το 21,4% λιγότερο από ώρα και από τρεις έως πέντε ώρες αντίστοιχα, το 19,1% πάνω από εννιά ώρες και τέλος το 14,3% περνά από έξι έως 8 ώρες.

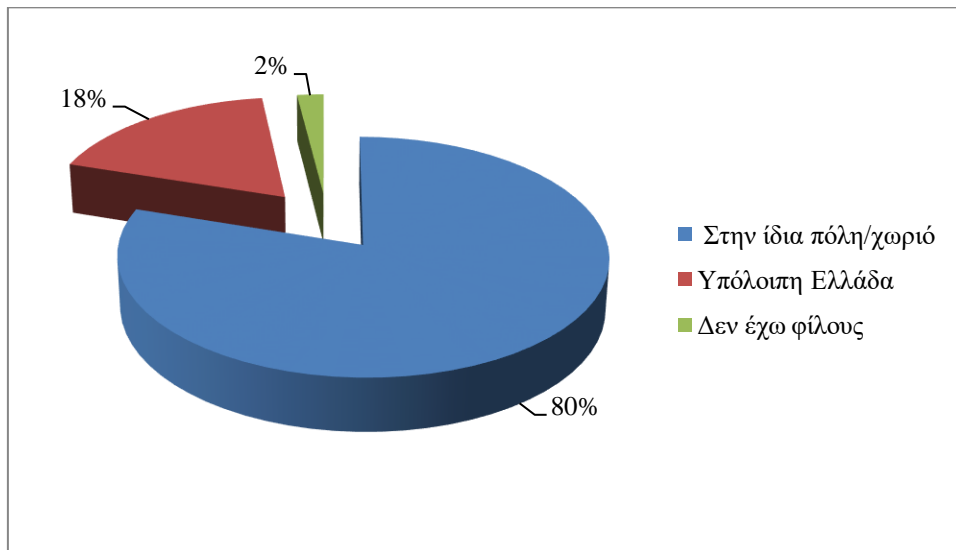
Διάγραμμα 6: Ώρες με την οικογένεια

Φίλοι

Η μεγαλύτερη πλειονότητα των φίλων των ηλικιωμένων 80% κατοικεί στο νησί της Ρόδου, ενώ το 18% στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ένα ποσοστό 2% δήλωσε ότι δεν έχει φίλους.

Διάγραμμα 7: Κατοικία φίλων

Η συχνότητα με την οποία συναντούν τους φίλους τους ποικίλει από καθημερινή μέχρι πολύ αραιή επίσκεψη στη διάρκεια του χρόνου. Το 50,0% ανέφερε ότι συναντά τους φίλους του σε εβδομαδιαία βάση, το 35,7% καθημερινά, το 4,8% μηνιαία και το 9,5% σε πιο αραιά διαστήματα. Αναλυτικότερα, το 45,2% βρίσκεται με τους φίλους του μέχρι τρεις φορές την εβδομάδα, το 31,0% μέχρι τρεις ώρες καθημερινά και μόλις το 2,4% καθόλου. (Πίνακας 14)

Πίνακας 14: Συχνότητα συνάντησης με φίλους

	Συχνότητα	Ποσοστό
Μέχρι 3 ώρες την ημέρα	13	31,0%
Από 4 μέχρι 5 ώρες την ημέρα	2	4,8%
Μέχρι 3 φορές την εβδομάδα	19	45,2%
Από 4 μέχρι 5 φορές την εβδομάδα	2	4,8%
Από 1 μέχρι 3 φορές το μήνα	2	4,8%
Από 4 μέχρι 6 φορές το χρόνο	1	2,4%
Από 1 μέχρι 2 φορές το χρόνο	2	4,8%
Καθόλου	1	2,4%
Σύνολο	42	100,0%

1.4 Διαδικασία συλλογής ερευνητικών δεδομένων

Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκαν δυο ερευνητικά εργαλεία, ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο και μια ημι-δομημένη συνέντευξη. Σε αρχικό στάδιο πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα σε πέντε άτομα – μέλη του Κ.Α.Π.Η. Δήμου Ρόδου για να ελεγχθεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των μέσων συλλογής δεδομένων. Ζητήθηκε να υποβάλλουν τυχόν δυσκολίες ή παρατηρήσεις σε δυσνόητες ερωτήσεις. Κανένας ερωτώμενος της πιλοτικής έρευνας δεν ανέφερε πρόβλημα με τη διατύπωση και την κατανόηση των ερωτήσεων.

Στη συνέχεια ξεκίνησε το δεύτερο στάδιο της έρευνας, που περιλάμβανε τη συνέντευξη με τα δυο εργαλεία της έρευνας, στο χώρο του Κ.Α.Π.Η. Δήμου Ρόδου κατά τους μήνες Οκτώβριος – Νοέμβριος 2017. Αρχικά, στον ερωτώμενο γινόταν ενημέρωση για την ταυτότητα της έρευνας και αφού έδινε τη συγκατάθεσή του για τη συμμετοχή και τη μαγνητοφώνηση του, ξεκινούσε η διαδικασία της συνέντευξης που κρατούσε από μία μέχρι μία και μισή ώρα. Και οι σαράντα δυο συνεντεύξεις έγιναν προσωπικά από την ερευνήτρια.

1.5 Ανάλυση δεδομένων

Μετά την ολοκλήρωση της συλλογής του ερωτηματολογίου και της ημι-δομημένης συνέντευξης ξεκίνησε η αποδελτίωση και επεξεργασία τους. Όλες οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν. Οι απαντήσεις της ημι-δομημένης συνέντευξης αναλύθηκαν με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, που εστιάζει κυρίως στους τρόπους που τα θέματα παρουσιάζονται σε ένα κείμενο, γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης και στη συχνότητα που εμφανίζονται. (Τσιώλης, 2015). Η αναζήτηση των θεμάτων έγινε βάση των προκαθορισμένων ερωτημάτων που έχουν τεθεί στη μελέτη. Ειδικότερα:

Πρόσβαση

Γνώση Η/Υ

Ωρες πλοήγησης στο διαδίκτυο

Τόπος σύνδεσης στο διαδίκτυο

Μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο

Απόκτηση μέσου

Θέματα απασχόλησης στο διαδίκτυο

Κοινωνικότητα

Επικοινωνία

Όρος «επικοινωνία»

Προτιμώμενο μέσο επικοινωνίας

Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με οικογένεια - Συχνότητα επικοινωνίας με τους άλλους

Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον

Πλεονεκτήματα ΤΠΕ

Μειονεκτήματα ΤΠΕ

Δυσκολία στη χρήση των ΤΠΕ

Η επίδραση των δυσκολιών στη χρήση των ΤΠΕ στην επικοινωνία

Βοηθός στις δυσκολίες χρήσης των ΤΠΕ

Αξιοποίηση της τεχνολογίας

Επικοινωνία Τ.Π.Ε. Οικογενειακές Σχέσεις

Άτομα που επικοινωνούν από το οικογενειακό περιβάλλον

Λόγοι επικοινωνίας με τα άτομα από το οικογενειακό περιβάλλον

Άτομο οικογένειας με τη συχνότερη επικοινωνία

Χαρακτηριστικά οικογενειακής σχέσης με το άτομο που επικοινωνούν συχνότερα

Ανάγκη επικοινωνίας με άλλα άτομα από την οικογένεια

Επιλογή ατόμων οικογενειακού περιβάλλοντος για επικοινωνία

Θέματα επικοινωνίας με την οικογένεια

Τρόποι ανακοίνωσης προσωπικών προβλημάτων

Διαφοροποίηση επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και εγγόνια

Επικοινωνία με παιδιά

Επικοινωνία με εγγόνια

Είδος επικοινωνίας με οικογένεια

Αιτιολόγηση του είδους επικοινωνίας με την οικογένεια

Τηλεφωνική επαφή

Επαφή μέσω Διαδικτύου

Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με την οικογένεια

Επικοινωνία Τ.Π.Ε. Φιλικές Σχέσεις»

Προέλευση Φιλικού περιβάλλοντος

Αιτιολόγηση επιλογής φιλικού περιβάλλοντος

Καλύτερος φίλος

Χαρακτηριστικά καλύτερης φιλικής σχέσης
Ανάγκη για νέους φίλους
Αιτιολόγηση μη αναγκαιότητας νέων φίλων
Αιτιολόγηση αναγκαιότητας νέων φίλων
Θέματα επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον
Διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου
Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά νεότερους φίλους
Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά μεγαλύτερους φίλους
Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου
Διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου
Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με άντρες φίλους
Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με γυναίκες φίλες
Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου
Είδος επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον
Βασικοί λόγοι επικοινωνίας δια ζώσης με το φιλικό περιβάλλον
Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον

Στη συνέχεια οι απαντήσεις αφού κατηγοριοποιήθηκαν έγινε η εισαγωγή των δεδομένων στον υπολογιστικό πίνακα του στατιστικού πακέτου SPSS. Οι ερωτήσεις του αυτοσχέδιου ερωτηματολογίου, αφού κωδικοποιήθηκαν, πέρασαν κι αυτές στο υπολογιστικό πίνακα του στατιστικού πακέτου SPSS. Ακολουθήθηκε η μέθοδος της περιγραφικής στατιστικής (συχνότητες, ποσοστά) σε συνδυασμό με καταγραφή αυτούσιων απομαγνητοφωνημένων φράσεων των ερωτώμενων και παρουσίαση των δεδομένων σε διαγράμματα για την καλύτερη οργάνωση και περιγραφή των δεδομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Ευρήματα

2.1 Χρήση Διαδικτύου/Νέων Τεχνολογιών

Γνώση Η/Υ

Στο ερώτημα αν είναι γνώστες χειρισμού ηλεκτρονικού υπολογιστή η πλειονότητα των ηλικιωμένων 59,5% απάντησε ότι είναι ένας βασικός χρήστης του ηλεκτρονικού υπολογιστή, το 28,6% ότι δεν έχει καμία γνώση και το 11,9% ότι είναι ένας μέσος χρήστης (Πίνακας 15).

Πίνακας 15: Γνώση Η/Υ

	Συχνότητα	Ποσοστό
Δεν έχω γνώση	12	28,6%
Βασικός χρήστης	25	59,5%
Μέσος χρήστης	5	11,9%
Σύνολο	42	100,0%

Αναφορικά με την ηλικία και τη γνώση ηλεκτρονικού υπολογιστή διαπιστώνεται ότι οι μέσοι χρήστες εντοπίζονται στις μικρότερες ηλικίες από 60-69 ετών. Όσο μεγαλώνει η ηλικία των ερωτώμενων τόσο περιορίζονται οι γνώσεις τους στη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και στην ηλικία από 80 και πάνω δεν έχουν καμία γνώση. (Πίνακας 16)

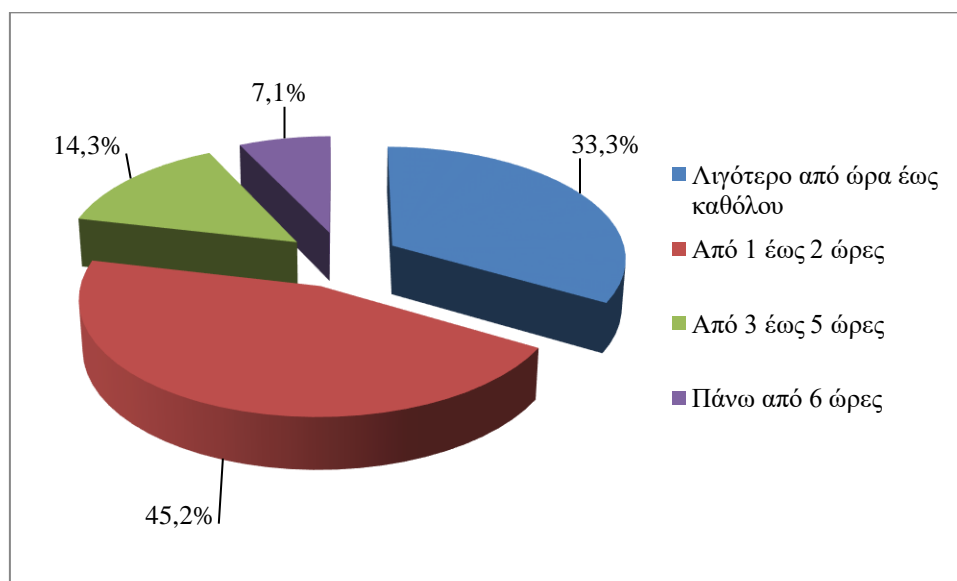
Πίνακας 16: Ηλικία και Γνώση Η/Υ

Ηλικιακές ομάδες	Δεν έχω γνώσεις	Βασικός χρήστης	Μέσος χρήστης
60-64	-	10	3
65-69	5	6	2
70-74	2	4	-
75-79	2	5	-
80-81	3	-	-
Σύνολο	12	25	5

Ώρες πλοήγησης στο διαδίκτυο

Οι περισσότεροι ερωτώμενοι 45,2% δήλωσαν ότι πλοηγούνται στο διαδίκτυο καθημερινά από μία μέχρι δυο ώρες, το 33,3% δήλωσε ότι απασχολείται λιγότερο από ώρα έως και καθόλου, το 14,3% από τρεις έως πέντε ώρες και το 7,1% πάνω από έξι ώρες.

Διάγραμμα 8: Ώρες απασχόλησης στο διαδίκτυο

Οι μικρές ηλικιακές ομάδες, κυρίως η 60 – 64, είναι αυτές που κάνουν περισσότερη ώρα χρήση το διαδίκτυο. Όσο μεγαλώνει η ηλικία τόσο μειώνεται η ενασχόληση με το διαδίκτυο (Πίνακας 17)

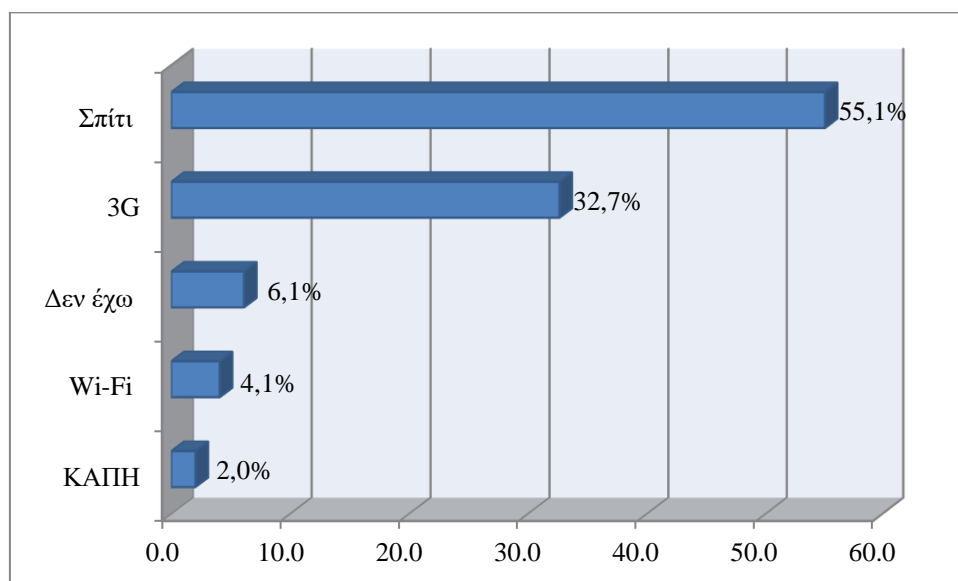
Πίνακας 17: Ηλικία και διάρκεια πλοήγησης στο διαδίκτυο

Ηλικιακές ομάδες	Λιγότερο από 1 ώρα έως καθόλου	Από 1 έως 2 ώρες	Από 3 έως 5 ώρες	Πάνω από 6 ώρες
60-64	1	7	4	1
65-69	5	7	-	1
70-74	1	3	1	1
75-79	4	2	1	-
80-81	3	-	-	-
Σύνολο	14	19	6	3

Τόπος σύνδεσης στο διαδίκτυο

Παραπάνω από τους μισούς ερωτώμενους το 55,1% συνδέεται στο διαδίκτυο από το σπίτι του, το 32,7% όταν βρίσκεται σε κίνηση χρησιμοποιώντας 3G, το 6,1% δεν διαθέτει σύνδεση στο διαδίκτυο, το 4,1% συνδέεται μέσω Wi-Fi και τέλος το 2% συνδέεται χρησιμοποιώντας τις υπηρεσίες του ΚΑΠΗ.

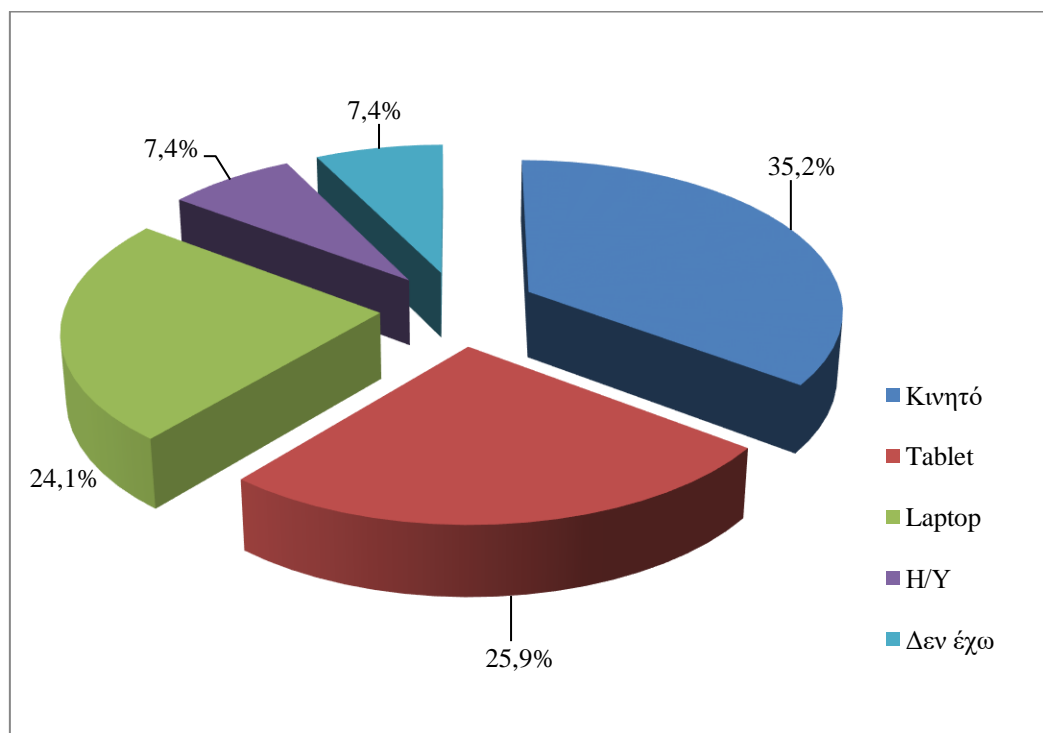
Διάγραμμα 9: Τόπος σύνδεση στο διαδίκτυο

Μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο

Το 35,2% των ηλικιωμένων ως μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο χρησιμοποιεί το κινητό τηλέφωνο, το 25,9% το tablet, το 24,1% το laptop και το 7,4% τον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Το 7,4% δεν έχει κανένα μέσο σύνδεσης.

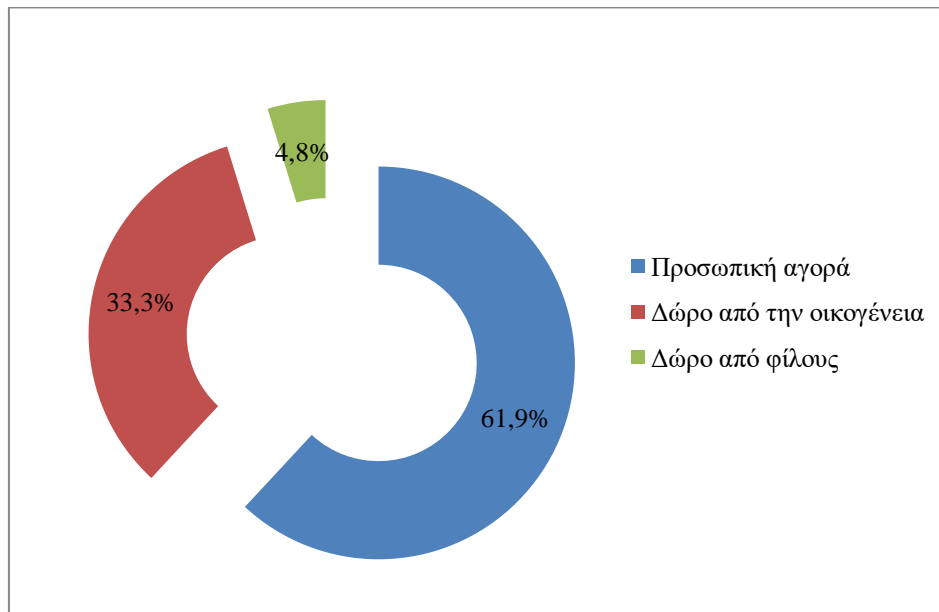
Διάγραμμα 10: Μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο

Απόκτηση μέσου

Η πλειονότητα των ερωτώμενων 61,9% απέκτησε με προσωπική αγορά το μέσο σύνδεσης, ενώ το 33,3% του το δώρισε κάποιο μέλος της οικογένειας (παιδί, εγγόνι) και το 2% κάποιος φίλος

Διάγραμμα 11: Τρόπος απόκτησης μέσου

Θέματα απασχόλησης στο διαδίκτυο

Οι περισσότεροι ερωτώμενοι όταν πλοηγούνται στο διαδίκτυο ενδιαφέρονται για ενημέρωση κατά 32,7%, ακολουθεί η ψυχαγωγία με 24%, η επικοινωνία με 21,2% και τέλος η κοινωνική δικτύωση με 16,3%. Οι συναλλαγές και αγορές μέσω του διαδικτύου βρίσκονται ακόμη στο χαμηλό επίπεδο του 2,9% (Πίνακας 18)

Πίνακας 18: Απασχόληση στο Διαδίκτυο

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ενημέρωση	34	32,7
Ψυχαγωγία	25	24,0
Επικοινωνία	22	21,2
Κοινωνική δικτύωση	17	16,3
Αγορές	3	2,9
Συναλλαγές	3	2,9

Σύνολο	104	100,0

Κοινωνικότητα

Η σχέση τους με τις Νέες Τεχνολογίες πιστεύουν οι ερωτώμενοι κατά 64,3% ότι δεν τους έχει επηρεάσει καθόλου στην κοινωνικότητα τους με τους άλλους ανθρώπους. Απεναντίας ένα 26,2% νομίζει ότι του δόθηκε η ευκαιρία και έγινε περισσότερο κοινωνικός, έναντι του 9,5% που θεωρεί ότι τον επηρέασε αρνητικά και έγινε λιγότερο.

Πίνακας 19: Κοινωνικότητα

	Συχνότητα	Ποσοστό
Λιγότερη	4	9,5
Ίδια	27	64,3
Περισσότερη	11	26,2
Σύνολο	42	100,0

2.2 Γενικές ερωτήσεις για Επικοινωνία

Περιγραφή του όρου «επικοινωνία»

Σύμφωνα με τα ευρήματα σχετικά με τον ορισμό της επικοινωνίας η πλειονότητα των απαντήσεων 31,0% ανέφερε ότι είναι η διαπροσωπική επαφή, το 20,7% η συζήτηση, το 13,8% η ανταλλαγή απόψεων και το 8,6% η αγάπη/ανθρώπινη ζεστασιά κι η αλληλοκατανόηση αντίστοιχα. Ένα μικρότερο ποσοστό το 5,2% δήλωσε την ενημέρωση, το 3,4% την επαφή με ανθρώπους που βρίσκονται σε απόσταση και την ικανοποίηση αντίστοιχα και τέλος από 1,7% δήλωσαν τη μάθηση, τη συνεργασία και τον ηλεκτρονικό τύπο.

Για την περιγραφή της έννοιας επικοινωνίας ανέφεραν χαρακτηριστικά:

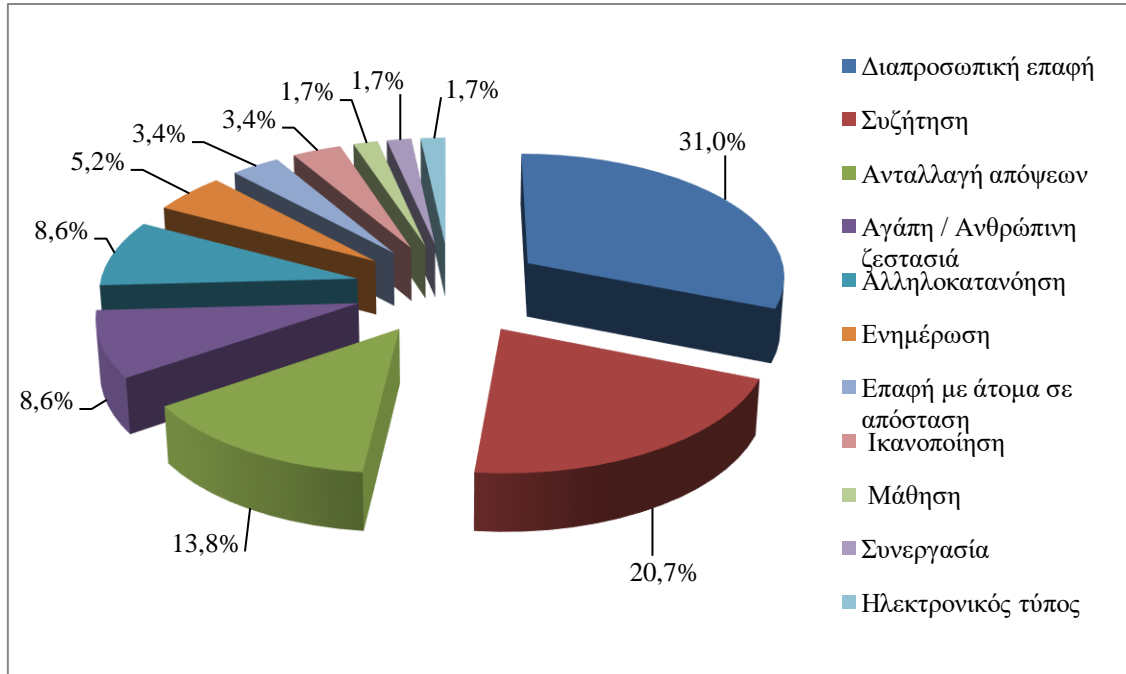
«Γενικά, είσαι πιο χαρούμενος, γιατί μαθαίνεις πολλά πράγματα. Όταν επικοινωνείς μαθαίνεις διάφορα, ανοίγει το μυαλό. Όχι λόγω ηλικίας να παραμένουμε χειρότερα κάθε μέρα, πρέπει να γινόμαστε καλύτερα κάθε μέρα. Και με την επικοινωνία γίνεται αυτό. Μ' αρέσει να είμαι σε κύκλους...» (γυναίκα, 68 ετών)

«Να έρχεσαι σε επαφή με κόσμο, που να μπορείς να ανταλλάξεις απόψεις, αισθήματα, αγάπη. Είναι καλό, όχι κακό. Γνωρίζεις το συνάνθρωπό σου» (γυναίκα, 73 ετών)

«Η ομιλία face to face. Τα άλλα μπήκαν αργότερα στη ζωή μου» (γυναίκα, 76 ετών)

«Η προσωπική επαφή..... Οι ανθρώπινες σχέσεις» (γυναίκα, 63 ετών)

Διάγραμμα 12: Ορισμός της έννοιας «επικοινωνία»

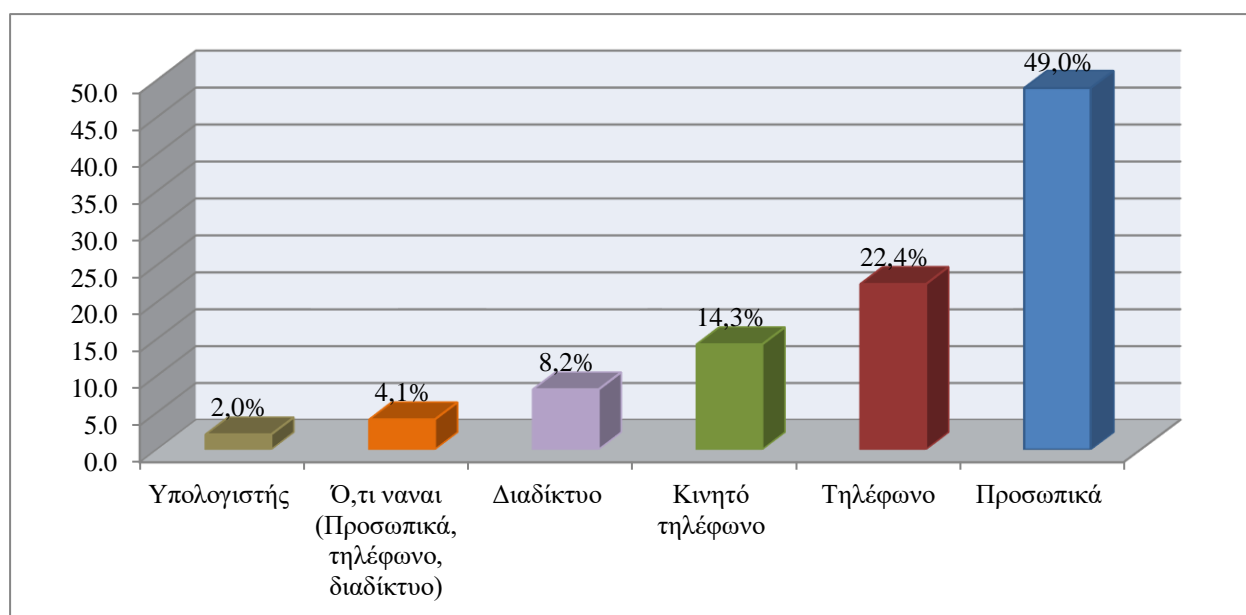

Προτιμώμενο μέσο επικοινωνίας

Η πλειονότητα των ερωτώμενων 49,0% προτιμά την προσωπική επαφή ως μέσο επικοινωνίας, ακολουθεί η τηλεφωνική συνδιάλεξη με 36,7% και ένα μικρότερο ποσοστό 8,2% επιλέγει το διαδίκτυο. Αξίζει να επισημανθεί ότι η τηλεφωνική συνδιάλεξη διαχωρίζεται στη συνομιλία που γίνεται από σταθερό τηλέφωνο και που προτιμά το 22,4% των ερωτηθέντων και στη συνομιλία από κινητό τηλέφωνο που δηλώνει το 14,3% ως μέσο προτίμησης. Ένα μικρό ποσοστό 2% δηλώνει ως μέσο επικοινωνίας το διαδίκτυο με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, ενώ ένα 4,1% αναφέρει ότι δεν έχει προτίμηση στο μέσο (προσωπικά, τηλέφωνο, διαδίκτυο) αρκεί να επιτύχει να επικοινωνήσει.

Διάγραμμα 13: Προτίμηση μέσου επικοινωνίας

Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με την οικογένεια

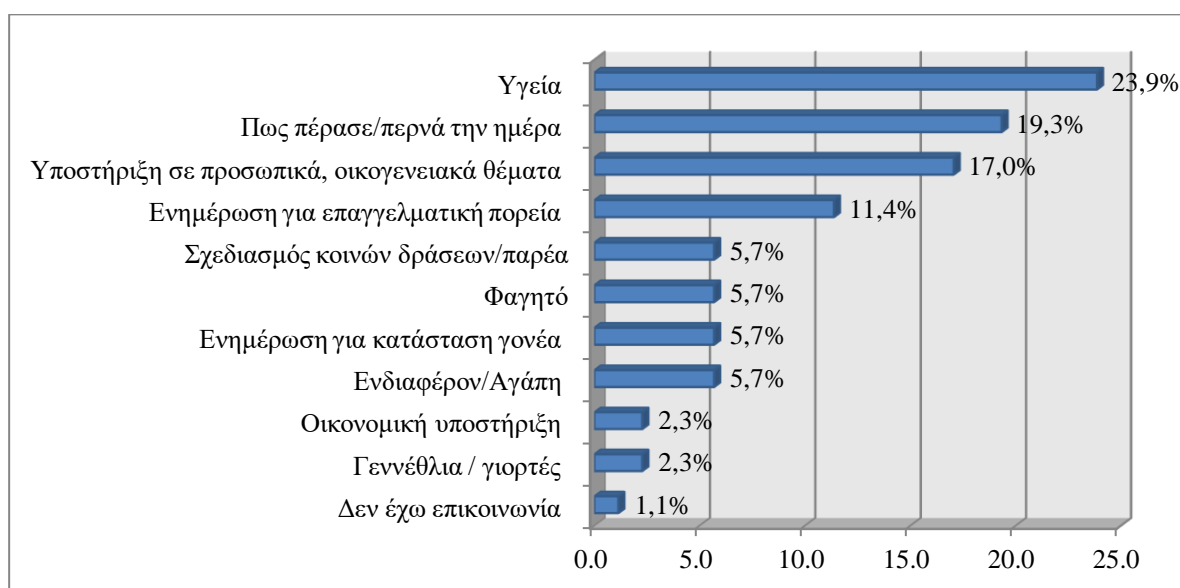
Σύμφωνα με τις απαντήσεις που συλλέχθηκαν βασικός λόγος επικοινωνίας με την οικογένεια κατά πλειονότητα 23,9% είναι για να μάθουν για την υγεία των μελών της οικογένειας (παιδιά, εγγόνια), κατά 19,3% για το πώς πέρασε ή περνά την ημέρα του το μέλος της οικογένειας (παιδιά, εγγόνια), το 17% επικοινωνεί για να μπορέσουν αμφίδρομα να υποστηριχτούν σε προσωπικά ή/και οικογενειακά θέματα και τέλος το 11,4% για να ενημερωθούν για την επαγγελματική πορεία των μελών της οικογένειας.

Μικρότερο ποσοστό 5,7% επικοινωνεί αντίστοιχα για διάφορους λόγους όπως:

- ✓ Από αγάπη / ενδιαφέρον
- ✓ Για να ενημερώσει τα μέλη της οικογένειας για την προσωπική του κατάσταση
- ✓ Για θέματα διατροφής/ φαγητού
- ✓ Για σχεδιασμό κοινών εκδηλώσεων (διασκέδαση, παρέα κτλ)

Τέλος, το 2,3% επικοινωνεί για να παράσχει οικονομική υποστήριξη στην οικογένεια και να ευχηθεί σε γενέθλια και γιορτές αντίστοιχα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα ελάχιστο ποσοστό 1,1% δεν επικοινωνεί με την οικογένειά του.

Διάγραμμα 14: Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με το οικογενειακό περιβάλλον

Ενδεικτικά παρατίθενται αντιπροσωπευτικές απαντήσεις:

«Επικοινωνώ για τα πάντα. Ό,τι κι αν έχω ... και εκείνοι το ίδιο. Πώς πέρασαν στη δουλειά, τι φαγητό κάναμε, πώς πάνε τα παιδιά. Δεν πρέπει να έχουμε κάτι σοβαρό» (γυναίκα, 63 ετών)

«Να μαθαίνουμε τα νέα μας. Το τι κάναμε και τι δε κάναμε. Προγραμματισμό. Και κυρίως για να λέμε ότι αγαπούμε ο ένας τον άλλον» (γυναίκα, 68 ετών)

«Για να είμαστε πιο κοντά» (γυναίκα, 62 ετών)

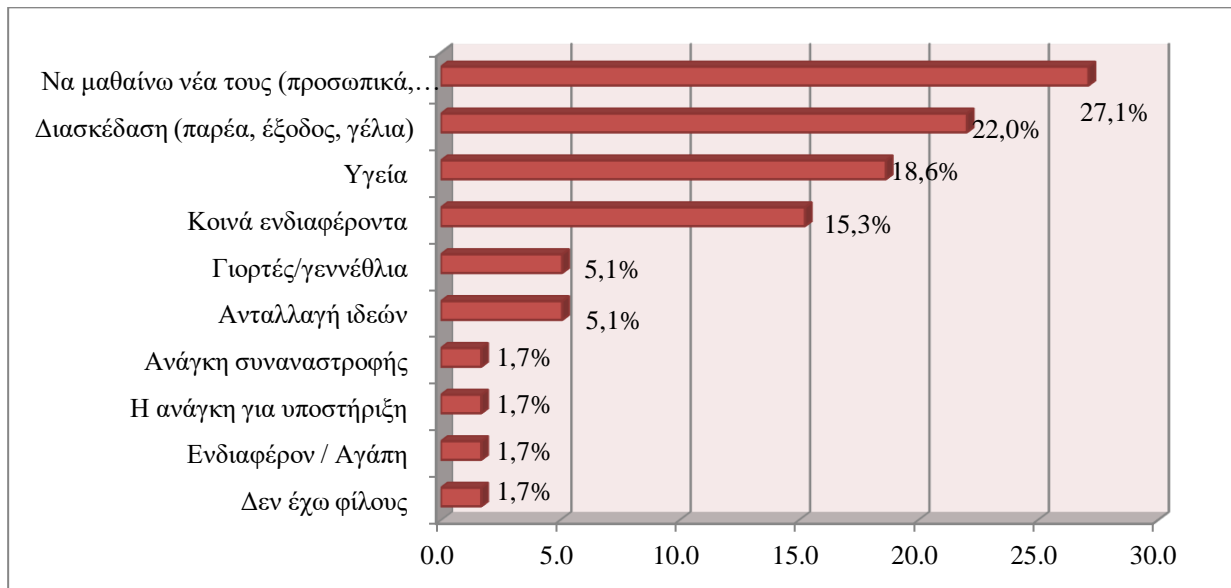
Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον

Το 27,1% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επικοινωνεί με το φιλικό του περιβάλλον για να μάθει νέα του (προσωπικά, επαγγελματικά, οικογενειακά, οικονομικά), το 22% για κάποιου είδους διασκέδαση (έξοδος, παρέα, αστεία), το 18,6% για να μάθε για την κατάσταση υγείας του φίλου του και το 15,3% για να επικοινωνήσει πάνω σε κοινά ενδιαφέροντα. Μικρότερο ποσοστό 5,1% επικοινωνεί για να ανταλλάξει ιδέες και απόψεις και να ευχηθεί σε γιορτές και γενέθλια αντίστοιχα. Ελάχιστο ποσοστό 1,7% δηλώνει ότι επικοινωνεί από:

- ✓ Αγάπη / ενδιαφέρον
- ✓ Ανάγκη για υποστήριξη
- ✓ Ανάγκη για συναναστροφή

Τέλος, το 1,7% του δείγματος απάντησε ότι δεν έχει φίλους.

Διάγραμμα 15: Βασικοί λόγοι επικοινωνίας με το φιλικό περιβάλλον

Απαντήσεις χαρακτηριστικές στο ερώτημα αναφέρουν:

«Θα με πάρουν και θα τους πάρω για να δούμε τι κάνουμε, να βρεθούμε, να πάμε κάπου να φάμε.» (άντρας, 68 ετών)

«Για να μαθαίνω νέα τους και να κανονίσουμε πως, τότε θα βρεθούμε. Τέτοια πράγματα.» (γυναίκα, 61 ετών)

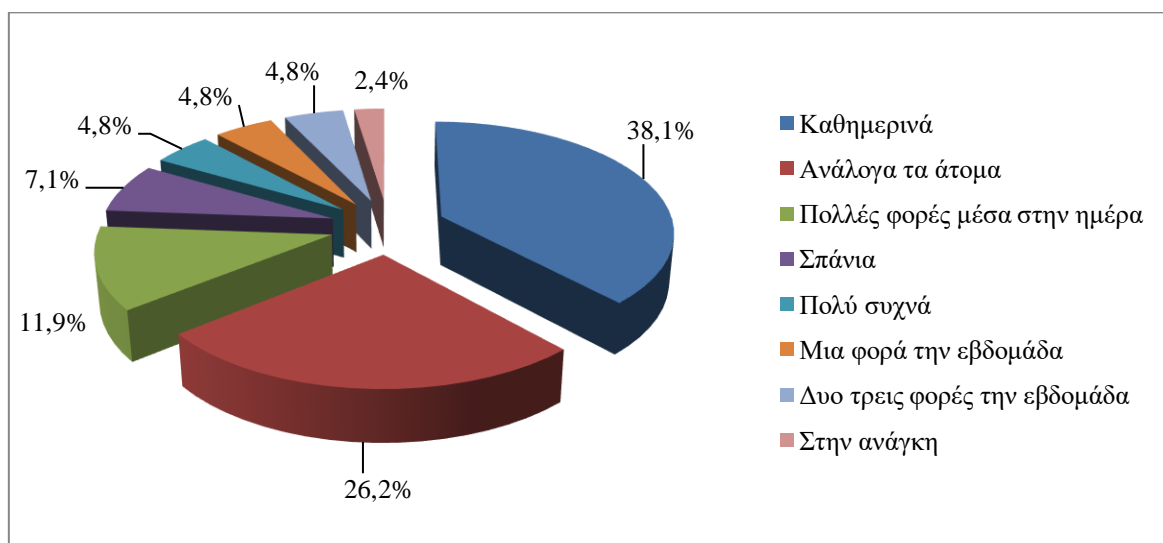
Συχνότητα επικοινωνίας με τους άλλους

Στο ερώτημα που τέθηκε στους ερωτώμενους σχετικά με τον προσδιορισμό της συχνότητας επικοινωνίας με τους άλλους η πλειονότητα 38,1% αποκρίθηκε πως σε καθημερινή βάση επικοινωνεί, το 26,2% διευκρίνισε ότι επικοινωνεί καθημερινά με τα μέλη της οικογένειας του και περίπου μια με τρεις φορές την εβδομάδα με το φιλικό του περιβάλλον και το 11,9% ότι επικοινωνεί πολλές φορές μέσα στην ημέρα. Ένα μικρότερο ποσοστό 7,1% δήλωσε ότι επικοινωνεί σπάνια, ενώ ένα 4,8% αναφέρθηκε ότι επικοινωνεί αντίστοιχα:

- ✓ Πολύ συχνά
- ✓ Μια φορά την εβδομάδα
- ✓ Δυο, τρεις φορές την εβδομάδα

Τέλος, το 2,4% επικοινωνεί μόνο σε περιπτώσεις ανάγκης.

Διάγραμμα 16: Συχνότητα Επικοινωνίας

Χαρακτηριστικά οι ερωτώμενοι ανέφεραν για το πόσο συχνά επικοινωνούν:

«Σχεδόν κάθε μέρα. Αν δεν επικοινωνήσω νιώθω στεναχώρια, μοναξιά» (γυναίκα, 62 ετών)

«Άτομα καθημερινώς. Άτομα δυο φορές την εβδομάδα. Αδέλφια μια δυο φορές την εβδομάδα.

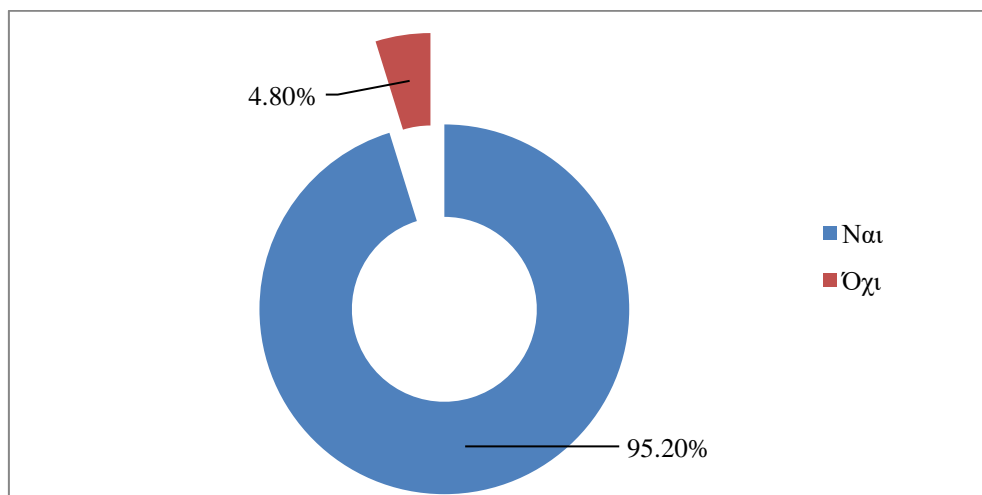
Φίλους καθημερινώς. Τα παιδιά και τα εγγόνια τα βλέπω καθημερινώς» (γυναίκα, 61 ετών)

«Πολύ συχνά. Είμαι με το καλημέρα, καλησπέρα με τους γείτονές μου» (γυναίκα, 71 ετών)

Πλεονεκτήματα ΤΠΕ

Έχουν άραγε, κατά την άποψη των ερωτώμενων, πλεονεκτήματα οι ΤΠΕ; Η συντριπτική πλειονότητα των ερωτώμενων, με ποσοστό 95,2% απάντησε ότι έχουν και μόνο το 4,8% θεωρεί ότι δε υπάρχουν πλεονεκτήματα στις ΤΠΕ.

Διάγραμμα 17: Ύπαρξη πλεονεκτημάτων στις ΤΠΕ

Ποια πλεονεκτήματα έχουν οι ΤΠΕ; Το 26,8% δήλωσε την άμεση επαφή που παρέχουν με τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως απόστασης και χρονικής στιγμής, το 21,4% σημείωσε τις γνώσεις / πληροφορίες που αντλούνται άφθονες από το διαδίκτυο, το 16,1% τη δυνατότητα οπτικής επαφής κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας, το 14,3% την άμεση ενημέρωση για τα γεγονότα, το 10,7% τόνισε την ευκολία στη χρήση και την γρήγορη εξυπηρέτηση που παρέχουν, το 7,1% για την άμεση εξυπηρέτηση που προσφέρουν οι ΤΠΕ σε ώρα ανάγκης και τέλος το 3,6% αναφέρθηκε ότι είναι ιδιαίτερα οικονομικές ως μέσο επικοινωνίας με το εξωτερικό.

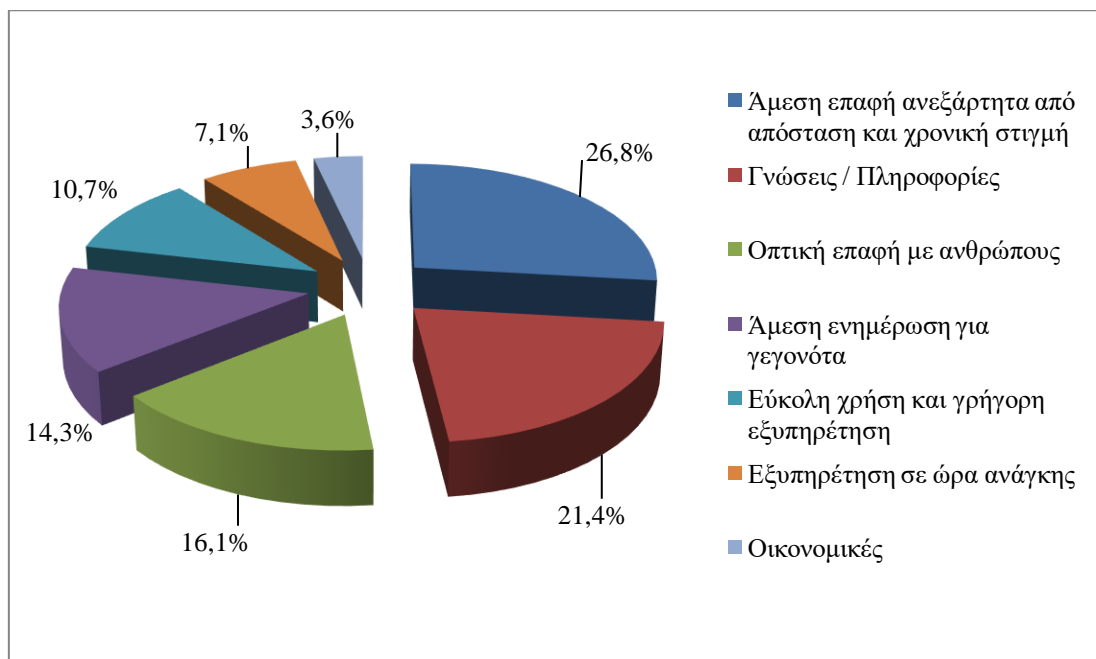
Ξεχώρισαν οι απαντήσεις:

«Μεγάλο καλό το κινητό. Βρίσκεσαι στο χωράφι, κάτι παθαίνεις και μπορείς να πάρεις τηλέφωνο. Παίρνεις στο εξωτερικό, το έχεις εύκολο. Παίρνεις τηλέφωνο και βλέπεις τον άλλο μέσα. Σε παίρνει από το εξωτερικό και τον βλέπεις» (άντρας, 68 ετών)

«Ξέρω ανά πάσα στιγμή που βρίσκονται οι φίλοι μου. Μου στέλνουν sms μέσω messenger» (γυναίκα, 61 ετών)

«Επειδή δεν πήγα σχολείο, μου έκανε πάρα πολύ καλό. Έμαθα πάρα πολλά πράγματα που δεν ήξερα» (γυναίκα, 62 ετών)

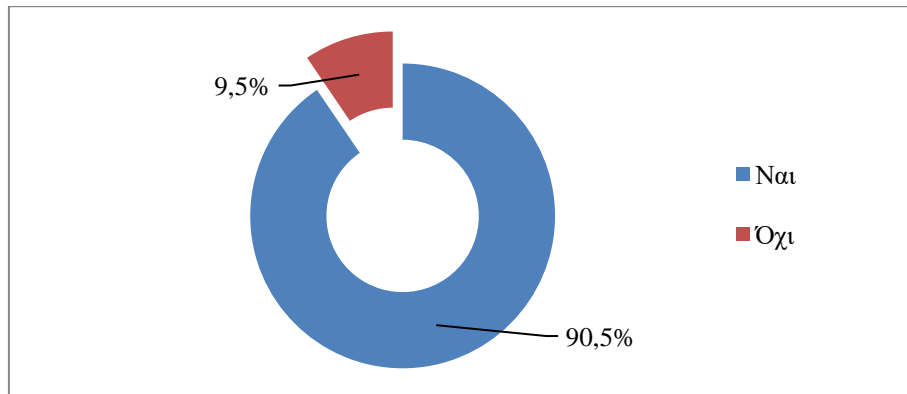
Διάγραμμα 18: Πλεονεκτήματα των ΤΠΕ

Μειονεκτήματα ΤΠΕ

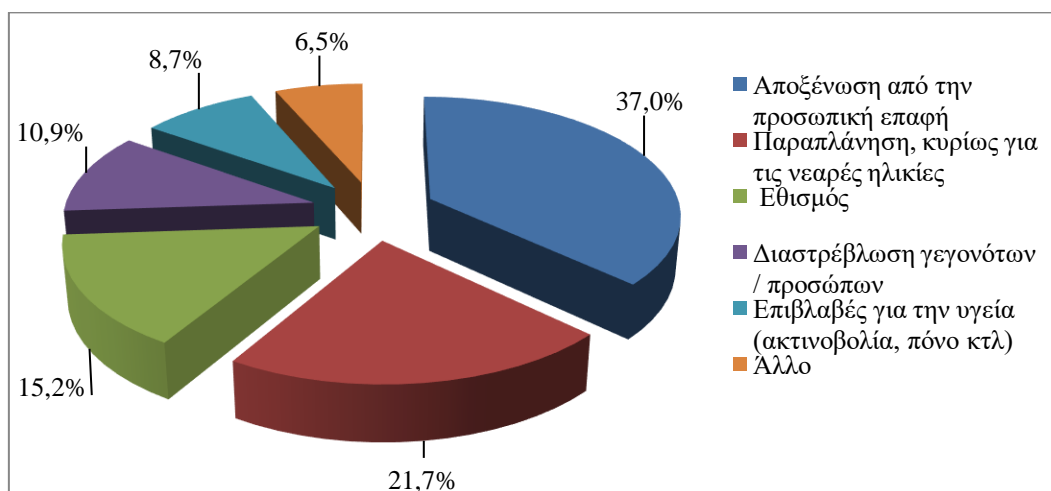
Οι ερωτώμενοι πιστεύουν, επίσης, κατά συντριπτική πλειονότητα ότι οι ΤΠΕ έχουν και μειονεκτήματα κατά 90,5%. Ένα 9,5% πιστεύει ότι δεν υπάρχουν μειονεκτήματα.

Διάγραμμα 19: Ύπαρξη μειονεκτημάτων στις ΤΠΕ

Ως μειονεκτήματα καταγράφηκαν σε ποσοστό 37% η αποξένωση που προκαλούν οι ΤΠΕ στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων, κατά 21,7% οι ερωτώμενοι αναφέρθηκαν στους κινδύνους παραπλάνησης που ελλοχεύουν, κυρίως για τις νεαρές ηλικίες, κατά 15,2% στον εθισμό που μπορούν να προκαλέσουν από την παρατεταμένη ενασχόληση, το 10,9% του δείγματος τόνισε τη διαστρεβλωμένη εικόνα των γεγονότων και των προσώπων που παρουσιάζουν και τέλος ένα ποσοστό 8,7% αναφέρθηκε στις επιβλαβείς συνέπειες που μπορεί να επιφέρουν στον οργανισμό από την ακτινοβολία. Στο 6,5% του πληθυσμού του δείγματος που απάντησε άλλο συμπεριλαμβάνονται οι απαντήσεις: Κλοπή μέσω διαδικτύου, γρήγορη εξέλιξη τους και δυνατότητα ενόχλησης σε ακατάλληλες ώρες.

Διάγραμμα 20: Μειονεκτήματα των ΤΠΕ

Οι ερωτώμενοι παρατήρησαν:

«Τα μειονεκτήματα είναι ότι χάσαμε την επαφή μας. Αν δεν το είχαμε, αναγκαστικά θα πηγαίναμε να τους δούμε από κοντά. Χάσαμε την επικοινωνία μας» (γυναίκα, 63 ετών)

«Χάνεις πολύτιμο χρόνο από άλλα πράγματα, όταν «ξεχαστείς». Γιατί σου προκαλεί ένα εθισμό η επικοινωνία η συνεχής με τα ηλεκτρονικά μέσα» (γυναίκα, 61 ετών)

«Πως δεν έχουν! Όλες οι τεχνολογίες έχουν μειονεκτήματα. Παραπλανήσεις πολλές. Συνήθως έχουν παραπλανήσεις σε νεαρές ηλικίες» (άντρας, 74 ετών)

«Ναι, γιατί δεν ξέρεις αν είναι ψεύτικα ή αληθινά. Κάνω λάθος;» (γυναίκα, 60 ετών)

Δυσκολία στη χρήση των ΤΠΕ

Σύμφωνα με τα ευρήματα με το ίδιο ποσοστό, 35,7%, απάντησαν αυτοί που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη χρήση των ΤΠΕ και αυτοί που δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Το 16,7% επισήμανε ότι στην αρχή είχε δυσκολίες, ενώ τώρα τις έχει πια ξεπεράσει και το 11,9% ότι μερικές φορές κατά τη χρήση των ΤΠΕ αντιμετωπίζει δυσκολίες.

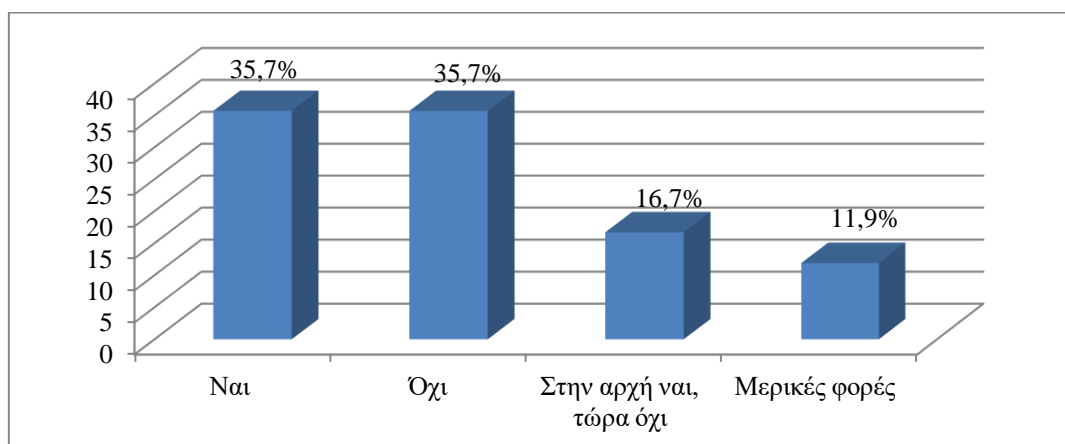
Ξεχώρισαν οι απαντήσεις:

«Ναι, στην αρχή ναι. Γιατί δεν το χρησιμοποιώ τακτικά και δεν έχω μνήμη. Πρέπει να το πιάσω μόνη μου, να το κάνω 5-10 φορές. Να το χρησιμοποιήσω μόνη μου για να το θυμάμαι» (γυναίκα, 67 ετών)

«Ναι, πιάνομαι. Αμέσως και τα μάτια μου. Με κουράζει. Δεν είναι για πολύ» (γυναίκα, 68 ετών)

«Ναι αντιμετωπίζω δυσκολίες. Θα το σηκώσω, θα πάρω τηλέφωνο, θα στείλω μήνυμα, φωτογραφίες, αλλά όλα τα υπόλοιπα δεν....» (γυναίκα, 69 ετών)

Διάγραμμα 21: Δυσκολίες στη χρήση ΤΠΕ

Η επίδραση των δυσκολιών στη χρήση των ΤΠΕ στην επικοινωνία

Το 83,3% του πληθυσμού του δείγματος υποστήριξε ότι οι δυσκολίες στη χρήση των ΤΠΕ δεν επιδρούν στην επικοινωνία με τους άλλους. Μόλις το 11,9% δήλωσε πως υπάρχει επίδραση, ενώ το ίδιο ποσοστό 2,4% ανέφερε πρώτον πως κάποιες φορές αντιμετωπίζει μέχρι σήμερα και δεύτερο ότι στην αρχή αντιμετώπιζε, αλλά τώρα όχι.

Αναλυτικότερα δήλωσαν:

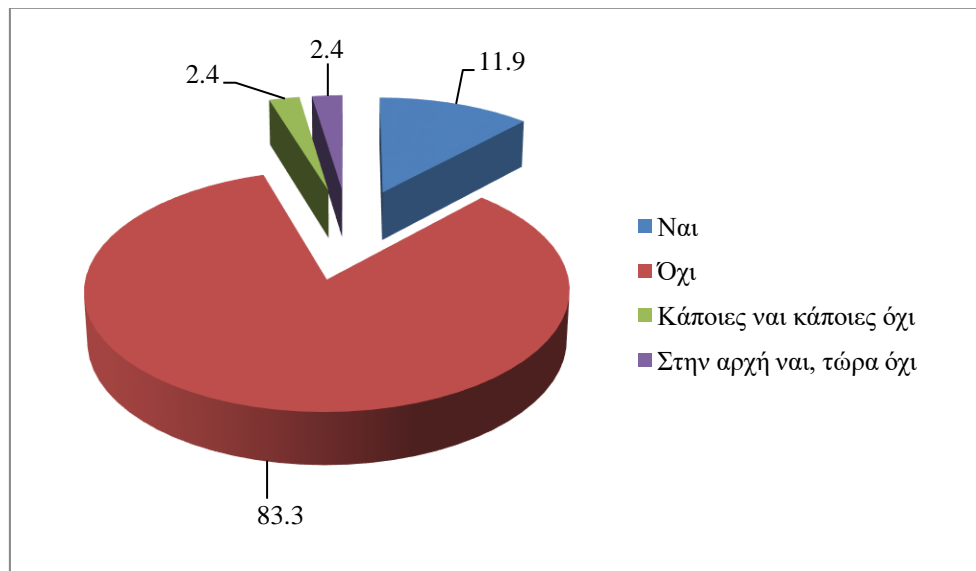
«Ναι, επιδρά κάπου. Αμα δυσκολεύεσαι να μπεις σε κάποια site και να καταλάβεις κάποια πράγματα... δυσκολεύεσαι.» (άντρας, 65 ετών)

«Ναι θα ήθελα να γνώριζα περισσότερα για να αισθάνομαι πιο καλά. Όταν ο άλλος μιλά και το δείχνει, αισθάνεσαι λίγο άβολα» (άντρας, 66 ετών)

«Κατά κάποιο τρόπο επηρεάζει, κάτι επηρεάζει. Θέλεις να κάνεις κάτι και δεν ξέρεις. Όπως έχουν γίνει τα πράγματα όλα είναι μέσα στο internet» (άντρας, 77 ετών)

«Όχι, γιατί φροντίζω να επικοινωνώ με τους τρόπους που ξέρω. Αν κάτι πρέπει να μάθω για να επικοινωνήσω καλύτερα, προσπαθώ να το μάθω» (γυναίκα, 61 ετών)

Διάγραμμα 22: Επίδραση των δυσκολιών χρήσης των ΤΠΕ στην επικοινωνία

Βοηθός στις δυσκολίες χρήσης των ΤΠΕ

Τα παιδιά τους κατά 49,1% υποστηρίζουν τους ερωτώμενους όταν παρουσιάζεται κάποια δυσκολία στη χρήση των ΤΠΕ, ακολουθούν τα εγγόνια με ποσοστό 26,3% και οι φίλοι με 7,0%. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι από τους συμμετέχοντες στην έρευνα ένα ποσοστό

8,8% προσπαθεί από μόνο του να βρει λύσεις. Στην απάντηση άλλος, με ποσοστό 8,8% αναφέρονται οι: Σύζυγος, Νύφη, Γαμπρός, ΚΑΠΗ και η απομακρυσμένη υποστήριξη – TeamViewer.

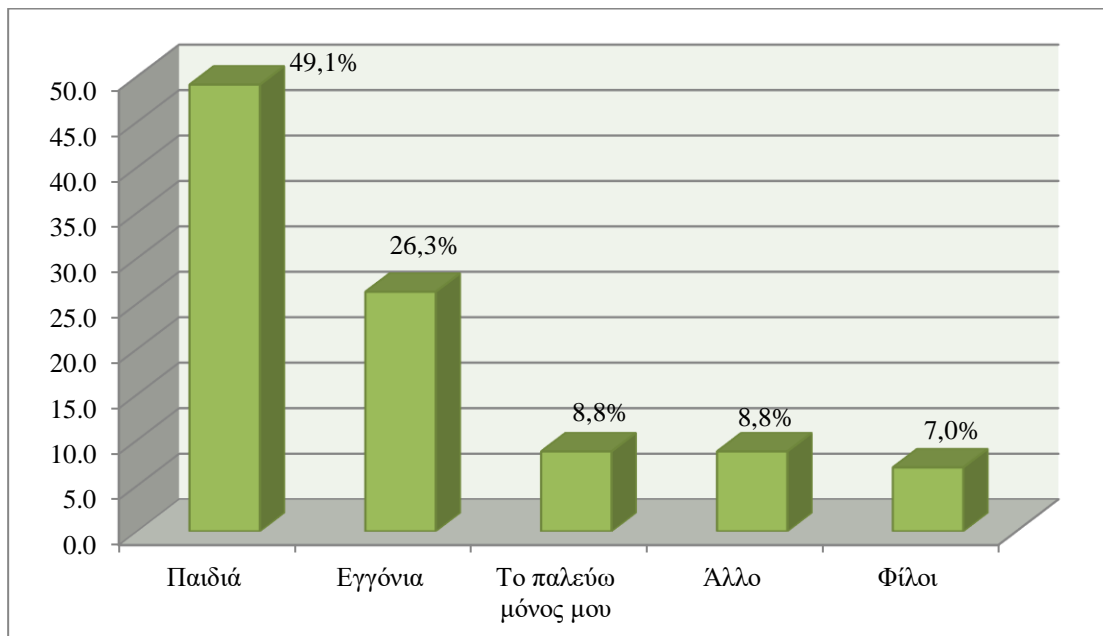
Ανάμεσα στις απαντήσεις καταγράφηκαν και οι παρακάτω:

«Μόνο από τα παιδιά μου, αν έχω πρόβλημα. Μου έμαθαν, όμως, πολλά.» (γυναίκα, 76 ετών)

«Αν κάτι θέλω πάω στα εγγονάκια μου. Τα εγγόνια είναι σπέρτα σε αυτά.» (άντρας, 68 ετών)

«Τα παιδιά μου .... τα εγγόνια μου είναι εξπέρ. Μου λέει «πάλι γιαγιά!», αλλά άμα έχω δυσκολίες.....» (γυναίκα, 71 ετών)

Διάγραμμα 23: Βοηθός στις δυσκολίες χρήσης των ΤΠΕ

Αξιοποίηση της τεχνολογίας

Το συγκεκριμένο ερώτημα προβλημάτισε τους συμμετέχοντες, οι οποίοι κατά το ένα τρίτο τους (ποσοστό 33,3%) δεν είχαν καμία πρόταση ως την περαιτέρω ανάπτυξη της τεχνολογίας στην επικοινωνία με το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον. Το 21,4% υποστήριξε ότι ήδη παρέχονται πολλά, ενώ το 16,7% ζήτησε περισσότερη εκπαίδευση, προκειμένου να μπορεί να χειρισθεί ευκολότερα τις ΤΠΕ. Το 9,5% παρουσιάστηκε σίγουρο ότι θα υπάρξει περαιτέρω εξέλιξη από τους επαγγελματίες του χώρου των νέων τεχνολογιών. Το 4,8% των συμμετεχόντων ζήτησε να γίνει πιο προσωπική η επικοινωνία μέσω των νέων τεχνολογιών

και τέλος το 2,4% πρότεινε να μη γίνεται καθόλου χρήση των ΤΠΕ, γιατί αποξενώνουν τις οικογενειακές και φιλικές σχέσεις.

Στην κατηγοριοποίηση «Άλλο» εντάχθηκαν διάφορες απόψεις των ερωτώμενων, που δεν είχαν συνοχή και δεν πρόσφεραν κάτι ουσιαστικό στο ερώτημα. (προσφορά οπτικής επαφής, διάδοση των θετικών στοιχείων της τεχνολογίας, αμεσότητα, περισσότερη χρήση εφαρμογών επικοινωνίας, χρήση άλλων τρόπων επικοινωνίας)

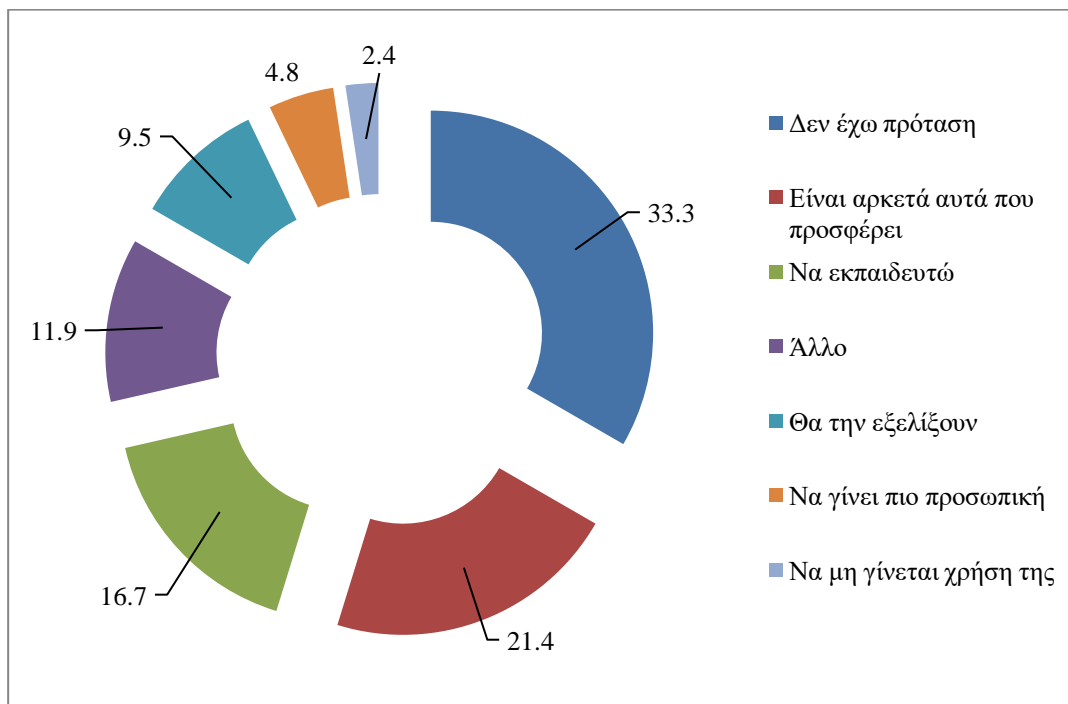
Κάποιο από τους συμμετέχοντες δήλωσαν:

«Με περισσότερη μάθηση. Να μπορέσουμε να μάθουμε περισσότερα πράγματα.» (γυναίκα, 66 ετών)

«Η τεχνολογία ήταν αλλιώς πριν δέκα χρόνια και αλλιώς είναι τώρα. Συνεχώς εξελίσσεται. Θα εξελιχθεί σίγουρα.» (γυναίκα, 63 ετών)

«Νομίζω ότι είναι αρκετά εξελίξιμο το internet. Δεν χρειάζεται τίποτα» (γυναίκα, 65 ετών)

Διάγραμμα 24: Προτάσεις για αξιοποίηση ΤΠΕ στην επικοινωνία με οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον

2.3 Επικοινωνία με το άμεσο Οικογενειακό Περιβάλλον

Άτομα που επικοινωνούν από το οικογενειακό περιβάλλον

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας τα άτομα με τα οποία επικοινωνούν από το οικογενειακό τους περιβάλλον οι ερωτώμενοι είναι κατά 33,7% τα παιδιά τους, 23,1% τα αδέρφια τους, 10,6% τα εγγόνια τους, 8,7% τα ανίψια τους, 7,7% σύζυγοι και λοιποί συγγενείς (Θείος /Θεία, Νύφη /Γαμπρός, Κουνιάδος), 4,8% ξαδέλφια και τέλος ένα 3,8% επικοινωνεί με τους γονείς του.

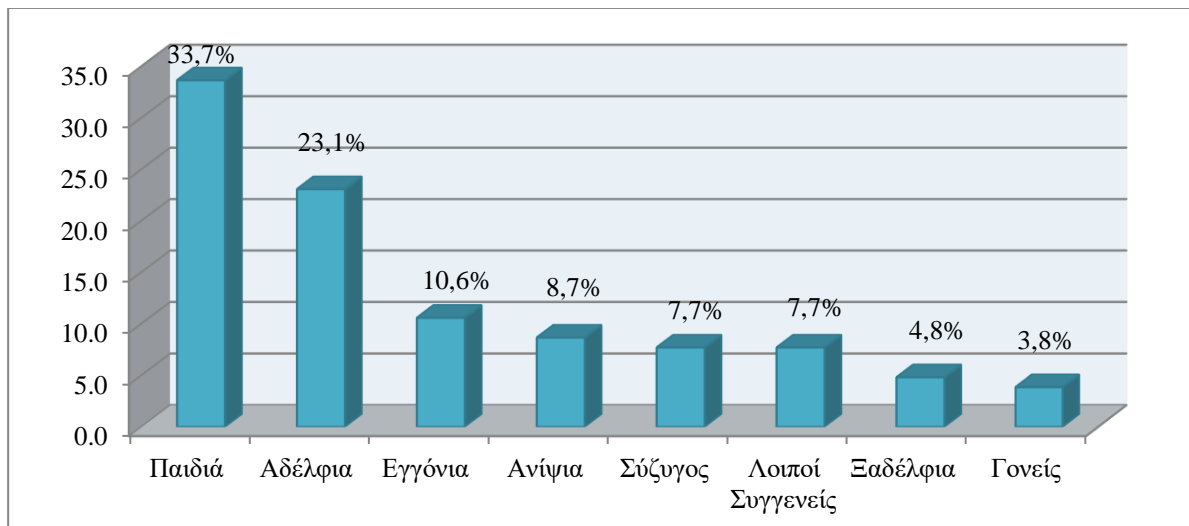
Αντιπροσωπευτικά παρατίθενται κάποιες απαντήσεις:

«Με την κόρη μου καθημερινά, λόγω δουλειάς. Γιατί αν χρειαστούν κάτι τα παιδιά (εγγόνια) να τρέξω. Και με τα αδέρφια μου επικοινωνώ καθημερινά. Τι κάνεις; Πώς είσαι; Αυτά Οικογενειακά δηλαδή» (άντρας, 66 ετών)

«Με τα παιδιά μου, τη γυναίκα μου, τα εγγόνια μου» (άντρας, 74 ετών)

«Τα δικά μου άτομα, τα παιδιά μου, τον σύζυγό μου, τη μαμά μου, τους συγγενείς μου» (γυναίκα, 60 ετών)

Διάγραμμα 25: Άτομα οικογενειακού περιβάλλοντος σε επικοινωνία

Λόγοι επικοινωνίας με τα άτομα από το οικογενειακό περιβάλλον

Σημαντικά είναι τα ευρήματα για τους λόγους για τους οποίους επικοινωνούν με το οικογενειακό τους περιβάλλον οι συμμετέχοντες στην έρευνα. Το 20,4% επικοινωνεί για να

μάθει πώς περνούν και τι κάνουν τα μέλη της οικογένειας τη συγκεκριμένη ημέρα, το 18,4% θεωρεί αυτονόητη την επικοινωνία γιατί τα μέλη με τα οποία επικοινωνεί είναι η οικογένειά του, το 14,3% επικοινωνεί γιατί τα μέλη της οικογένειας βρίσκονται εκτός του νησιού της Ρόδου, το 12,2% γιατί αισθάνεται αγάπη για την οικογένειά του, το 8,2% για να υπάρξει μια αμφίδρομη ενημέρωση των νέων και το ίδιο ποσοστό για να διερευνήσει αν χρειάζονται κάποια βοήθεια σε πρακτικά ζητήματα (φαγητό, μεταφορές, κτλ), το 6,1% για να συζητήσουν προβλήματα που τυχόν έχουν προκύψει και το ίδιο ποσοστό γιατί αισθάνεται ότι είναι δεμένοι και τέλος το 2% αντίστοιχα για θέματα υγείας, γιατί έχουν μάθει έτσι και γιατί ο γονιός είναι υπερήλικας και τον νοιάζονται.

Ειδικότερα, κάποιοι συμμετέχοντες επισήμαναν:

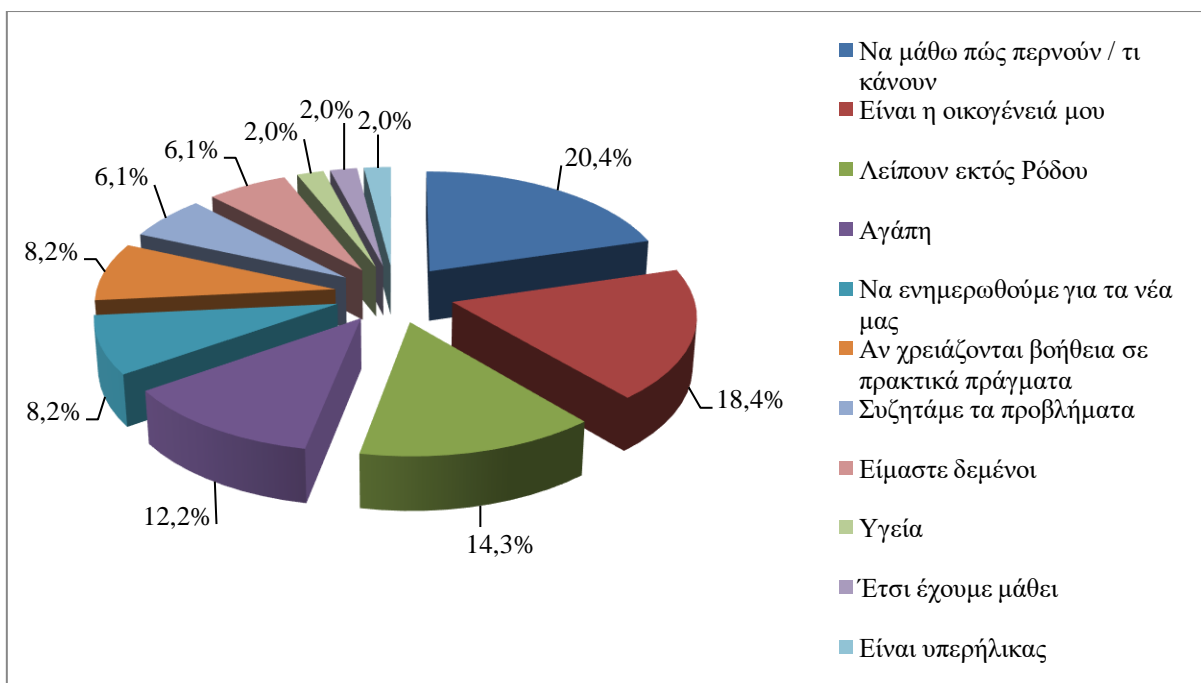
«Γιατί είναι η οικογένεια μου. Να μάθω τι κάνουν, πως πέρασαν τη μέρα τους, τι φάγανε, τι ήπιαν, αν είχαν κάποια δυσκολία.» (γυναίκα, 61 ετών)

«Όλοι είναι στο εξωτερικό και είναι σαν να τους έχω δίπλα μου» (γυναίκα, 73 ετών)

«Γιατί έτσι έχουμε μάθει» (γυναίκα, 63 ετών)

«Γιατί τους αγαπώ και νοιάζομαι» (γυναίκα, 66 ετών)

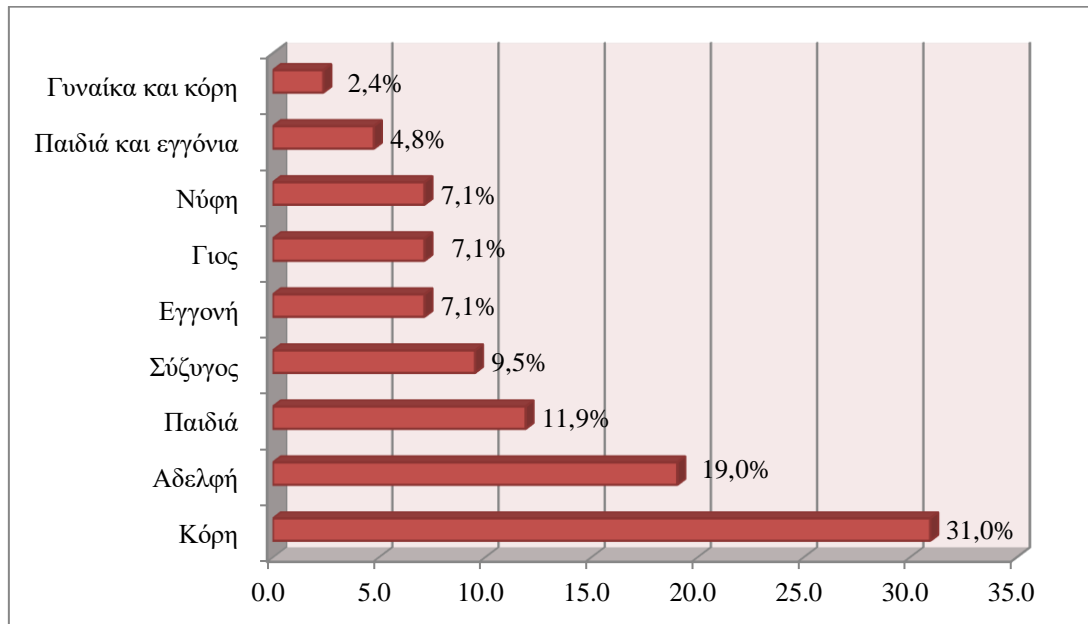
Διάγραμμα 26: Λόγοι επικοινωνίας με οικογενειακό περιβάλλον

Άτομο οικογένειας με τη συχνότερη επικοινωνία

Το άτομο από το οικογενειακό περιβάλλον που επικοινωνούν συχνότερα οι ερωτώμενοι είναι κατά 31,0% η κόρη, ακολουθεί με 19,0% η αδελφή και συνεχίζουν με 11,9% τα παιδιά, 9,5% ο/η σύζυγος, 7,1% αντίστοιχα η εγγονή, ο γιος και η νύφη, 4,8% παιδιά και εγγόνια μαζί και τέλος με 2,4% η σύζυγος και η κόρη μαζί.

Διάγραμμα 27: Άτομο οικογένειας με τη συχνότερη επικοινωνία

Ενδεικτικά, παραθέτονται:

«Με την κόρη μου έχω καθημερινό πάρε – δώσε» (άντρας, 66 ετών)

«Μιλώ με τον γιό μου πιο συχνά. Τηλεφωνούμε με το viber, που δεν πληρώνομαι» (γυναίκα, 68 ετών)

«Με τον εγγονό μου, που είναι έξι χρονών» (γυναίκα, 63 ετών)

«Η κόρη μου, που είναι διαζευγμένη» (γυναίκα, 77 ετών)

Χαρακτηριστικά οικογενειακής σχέσης με το άτομο που επικοινωνούν συχνότερα

Σκιαγραφώντας τα βασικά χαρακτηριστικά της οικογενειακής σχέσης που διακρίνουν το άτομο με το οποίο επικοινωνούν συχνότερα οι συμμετέχοντες δήλωσαν κατά 21,9% ότι είναι δεμένοι και αγαπημένοι με το συγκεκριμένο άτομο, κατά 14,1% ότι έχουν μια πολύ καλή σχέση μαζί του, κατά 12,5% ότι το άτομο αυτό είναι παιδί τους, αδελφή τους, είναι οικογένειά τους και το αγαπούν, κατά 9,4% ότι το εμπιστεύονται και συζητούν μαζί του τα

προσωπικά τους θέματα, κατά 7,8% ότι είναι μια καλή σχέση και αντίστοιχο ποσοστό ότι πέρα από τη συγγενική σχέση είναι φίλοι και κάνουν παρέα μεταξύ τους και κατά 6,3% ότι ταιριάζουν οι αντιλήψεις και ιδέες τους. Τέλος, μικρότερα ποσοστά 4,7% δηλώνει ότι:

- ✓ Έχουν μια σχέση αλληλοϋποστήριξης
- ✓ Βοηθάει ο ερωτώμενος σε ώρα ανάγκης
- ✓ Η σχέση που έχουν είναι αρμονική και ευχάριστη

Ενώ ένα 3,1% πιστεύει:

- ✓ Δεν μπορεί να διαχωρίσει τα παιδιά του, προκειμένου να επιλέξει κάποιο άτομο
- ✓ Η σχέση διακρίνεται από σεβασμό και κατανόηση

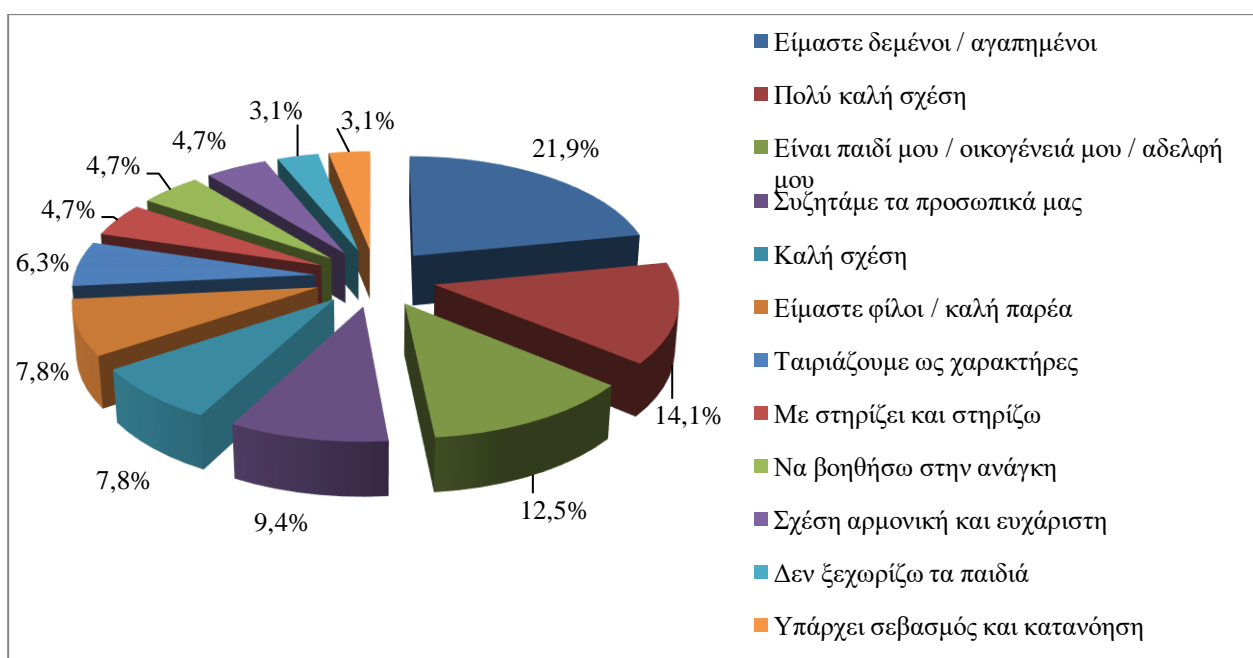
Ορισμένοι από τους ερωτώμενους διαπίστωσαν:

«Με έχει σαν φίλη της και εγώ το ίδιο. Θα πει τα δικά της, θα πω τα δικά μου» (γυναίκα, 62 ετών)

«Υπέροχη! Έχουμε δεκαέξι χρόνια διαφορά και μεγαλώσαμε μαζί. Δεν νιώθω μαμά κόρη, αλλά είμαστε περισσότερα πράγματα.» (γυναίκα, 62 ετών)

«Είναι μια σχέση ψυχής. Πάσχει η μία, συμπάσχει και η άλλη. Είναι σχέση που μου δίνει κίνητρα. Είναι λίγο πιο μεγάλη και μου δίνει κίνητρα. Οτι έχω πετύχει, το έχω πετύχει με τη στήριξή της. Μια σχέση, παρόλο που με περνάει μόνο τέσσερα χρόνια, μου φέρθηκε σαν να ήταν μάνα μου» (γυναίκα, 66 ετών)

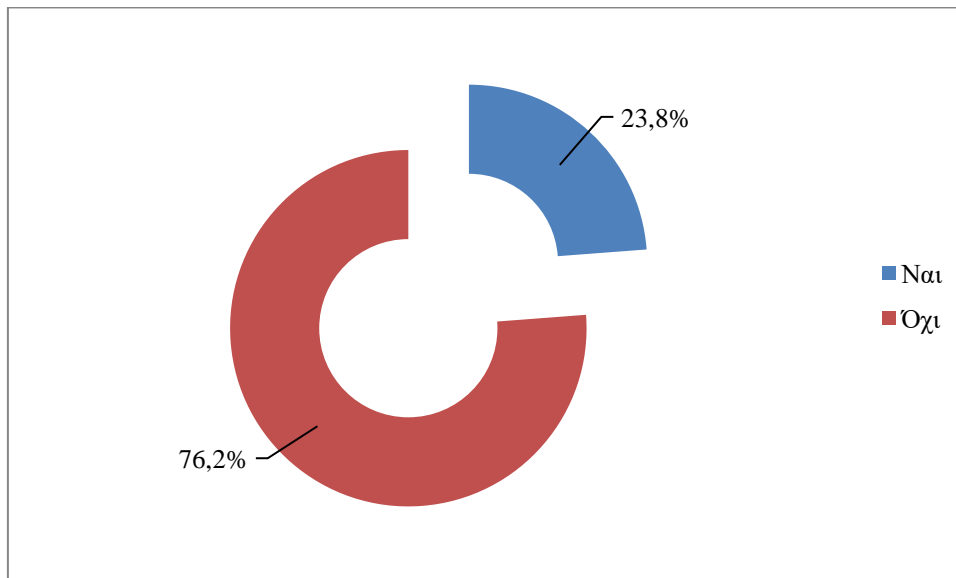
Διάγραμμα 28: Βασικά χαρακτηριστικά οικογενειακής σχέσης

Ανάγκη επικοινωνίας με άλλα άτομα από την οικογένεια

Η επικοινωνία με άλλα άτομα από το οικογενειακό περιβάλλον για το 76,2% του δείγματος δεν είναι επιθυμητή, ενώ το 23,8% θα ήθελε να είχε επικοινωνία και με άλλα μέλη της οικογένειας.

Διάγραμμα 29: Ανάγκη επικοινωνίας με άλλα άτομα οικογενειακού περιβάλλοντος

Κάποιοι από τους συμμετέχοντες διαπίστωσαν:

«Έχω αρκετή επικοινωνία με την οικογένειά μου. Είμαι ικανοποιημένος.»

(άντρας, 71 ετών)

«Ναι, με τις αδελφές μου» (γυναίκα, 62 ετών)

Επιλογή ατόμων οικογενειακού περιβάλλοντος για επικοινωνία

Όσοι επιθυμούν να έχουν επικοινωνία και με άλλα μέλη της οικογένειας θα ήθελαν να την είχαν κατά:

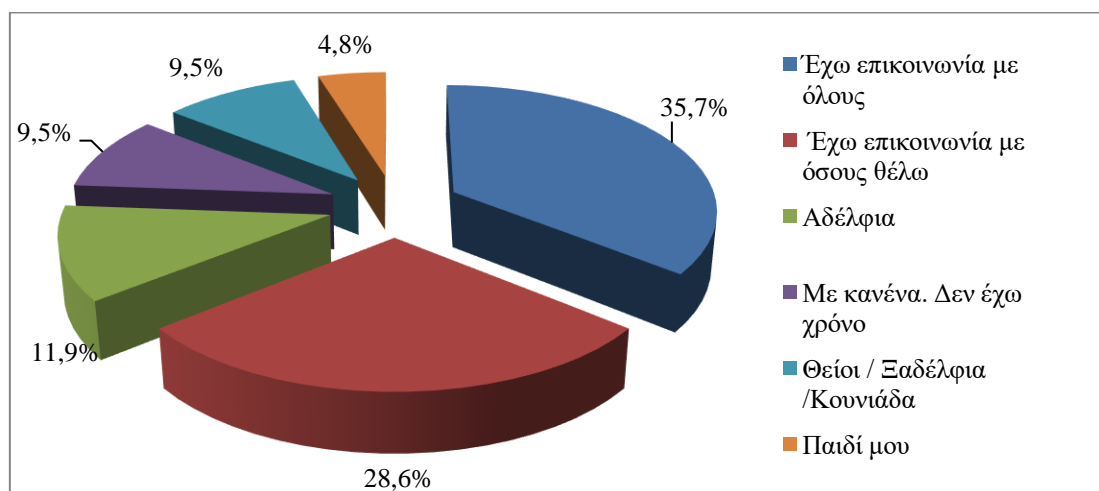
- ✓ 11,9% με την αδελφή τους
- ✓ 9,5% με θείους, ξαδέλφια και κουνιάδα και
- ✓ 4,8% με το παιδί τους

Όσοι δεν επιθυμούν να έχουν περαιτέρω επαφή με συγγενικά πρόσωπα, συμβαίνει γιατί κατά:

- ✓ 35,7% έχουν ήδη επικοινωνία με όλους τους συγγενείς
- ✓ 28,6% έχουν επικοινωνία με όσους επιθυμούν και θέλουν

- ✓ 9,5% δεν θέλουν καμία άλλη επικοινωνία, γιατί δεν έχουν στη διάθεσή τους ελεύθερο χρόνο για κοινωνικές σχέσεις

Διάγραμμα 30: Λόγοι για επικοινωνία ή μη με άτομα της οικογένειας

Ενδεικτικά σημειώνονται κάποιες απαντήσεις:

«Με το μεγάλο γιο. Αποξενώθηκε, όταν έκανε δική του οικογένεια» (γυναίκα, 71 ετών)

«Την κουνιάδα μου στη Θεσσαλονίκη. Όλοι οι υπόλοιποι έχουν πεθάνει, γονείς μου και ξαδέλφια μου. Είναι η μόνη μου τώρα οικογένεια» (γυναίκα, 76 ετών)

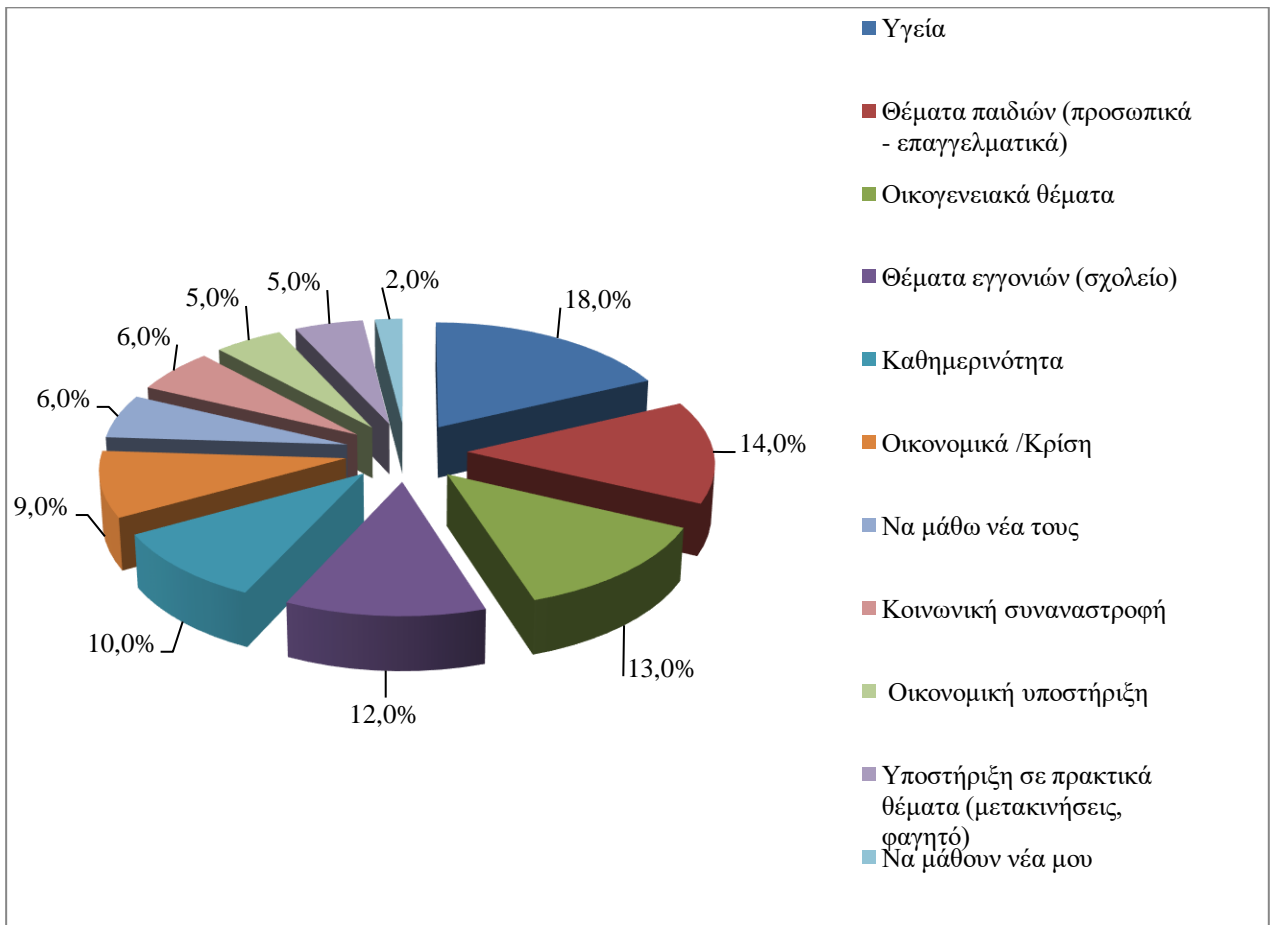
«Με την αδελφή μου, γιατί είναι λίγο ακοινωνήτη. Δεν έχω την επαφή που θα ήθελα» (γυναίκα, 65 ετών)

Θέματα επικοινωνίας με την οικογένεια

Μεγάλη διασπορά απαντήσεων υπάρχει στο ερώτημα για τα κυριότερα θέματα επικοινωνίας με την οικογένεια. Το 18,0% ανέφερε ότι συζητούν την κατάσταση υγείας, το 14,0% τα θέματα των παιδιών είτε προσωπικά είτε επαγγελματικά, το 13% τα συνολικά οικογενειακά θέματα που τους απασχολούν, το 12% τα θέματα των εγγονιών με κυριότερο την πρόοδο τους στο σχολείο, το 10% τα θέματα καθημερινότητας με όλη τη ρουτίνα που αντιμετωπίζουν, το 9% συζητά τα οικονομικά προβλήματα, θέματα επιβίωσης με την κρίση που υπάρχει, το 6% επικοινωνεί για να μάθει νέα και γεγονότα που συμβαίνουν στη ζωή των μελών, όπως και για να σχεδιάσουν από κοινού εξόδους και παρέα και τέλος από το 5% η επικοινωνία πραγματοποιείται για παρασχεθεί είτε οικονομική υποστήριξη είτε υποστήριξη σε μετακινήσεις (φροντιστήρια, ψώνια, φαγητό κα). Αξίζει να επισημανθεί ότι μόλις το 2% επικοινωνεί για να ενημερώσει για τα νέα του.

Διάγραμμα 31: Θέματα επικοινωνίας με την οικογένεια

Παρακάτω σημειώνονται απαντήσεις που ξεχώρισαν στο ερώτημα:

«Ότι αφορά τη ζωή τους, την καθημερινότητα τους» (γυναίκα, ετών 67)

«Βασικότερα από όλα αν είναι καλά στην υγεία τους. Πως πάνε τα παιδιά (εγγόνια) Πως πάνε στο σχολείο. Πως πάνε οι σύζυγοι τους. Αν είναι εντάξει οικονομικά κι αν μπορούμε κάπου να βοηθήσουμε σε κάτι. Αυτό που ζητούν τα παιδιά είναι πήγαινε ή φέρε μου το μικρό από το φροντιστήριο. Αυτά.» (γυναίκα, 65 ετών)

«Περί υγείας, να μάθω αν με χρειάζονται κάτι εκείνη την ημέρα. Τους αρέσει που με ακούνε. Δεν είμαι ενοχλητική. Έστω χρηματική, κάποια βοήθεια, που δεν τη θέλουν.» (γυναίκα, 73 ετών)

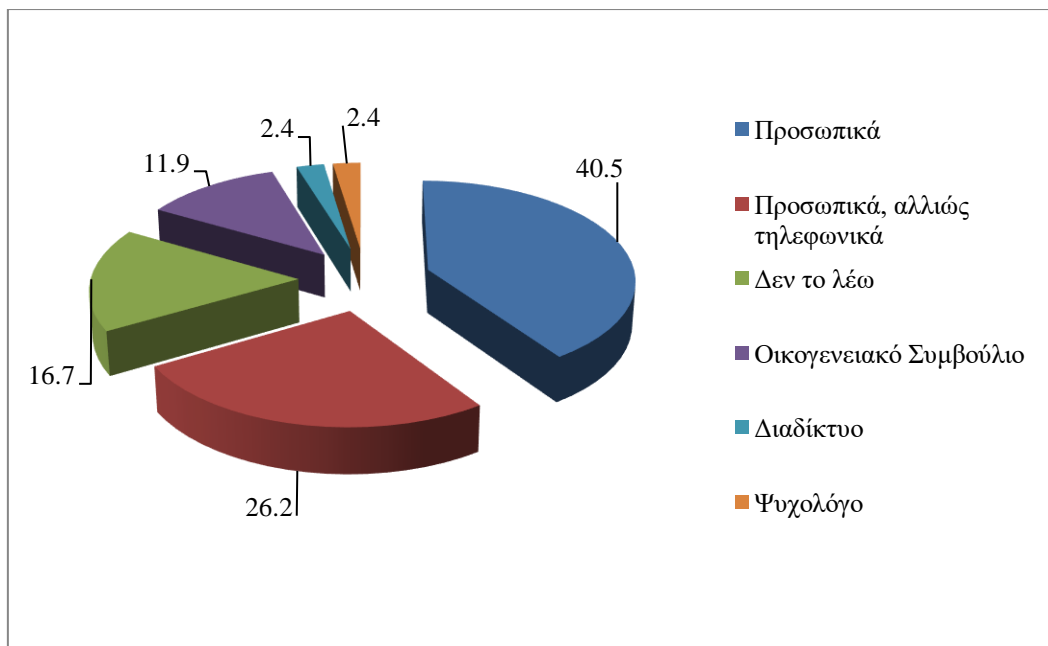
«Οικογενειακά, διάφορα της ζωής. Όλα τα συζητάμε» (γυναίκα, 80 ετών)

Τρόποι ανακοίνωσης προσωπικών προβλημάτων

Ο τρόπος ανακοίνωσης προσωπικού προβλήματος κατά το 40,5% είναι μέσω προσωπικής συνάντησης, το 26,2% επίσης προτιμά την προσωπική επαφή, όμως αν δεν είναι εφικτό να

γίνει καταλήγει στη λύση της τηλεφωνικής συνδιάλεξης, το 11,9% πάλι σε προσωπική επαφή, όμως αυτή τη φορά με τη συμμετοχή όλων των μελών της οικογένειας σε οικογενειακό συμβούλιο και τέλος το 2,4% καταφεύγει στο διαδίκτυο, εξαιτίας της μακρινής απόστασης που βρίσκονται τα μέλη της οικογένειας. Επισημαίνεται ότι το 16,7% δεν έχει πρόθεση να ανακοινώσει το πρόβλημα, είτε για να μη στενοχωρήσει τα μέλη της οικογένειας είτε για να μην αναστατώσει τις ζωές τους. Ένα 2,4% δήλωσε ότι θα προτιμήσει τη συμβουλή κάποιου ειδικού ψυχολόγου στο πρόβλημά του.

Διάγραμμα 32: Τρόποι ανακοίνωσης προσωπικών προβλημάτων

Αντιπροσωπευτικές απαντήσεις στο ερώτημα ακολουθούν:

«Μέσω skype μάλλον. Χρησιμοποιούμε πιο πολύ το messenger, γιατί είναι γρήγορο και έχει το chat» (γυναίκα, 76 ετών)

«Κάνουμε οικογενειακό συμβούλιο. Καλούμε όλη την οικογένεια. Αλλιώς είναι τα πέντε μυαλά και αλλιώς το ένα. Μου αρέσει να ακούω ιδέες είτε θετικές είτε αρνητικές» (άντρας, 65 ετών)

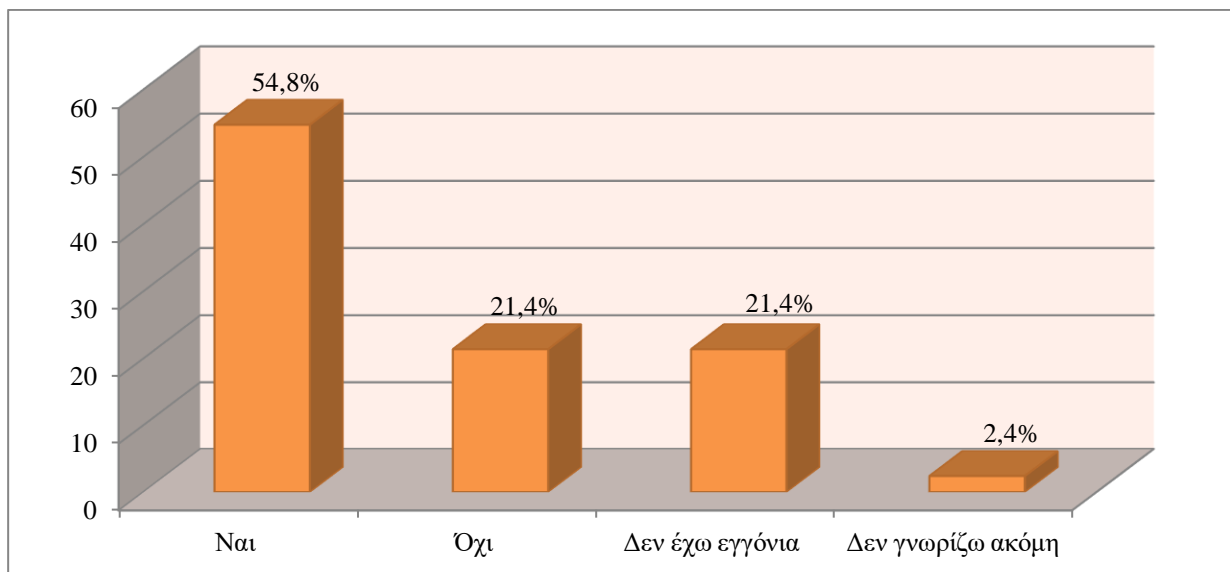
«Δεν θα το έλεγα. Μόνη μου θα το πέρναγα. Δεν ζητώ βοήθεια, γιατί είναι δύσκολο. Το κάθε παιδί έχει τα δικά του προβλήματα και δεν θέλω να το φορτώνω και με άλλα» (γυναίκα, 60 ετών)

«Απευθείας με συζήτηση. Θα τους φώναζα, αν ήμασταν εδώ όλοι μαζί. Τώρα που λείπουν δια τηλεφώνου. Εξαρτάται από τις συνθήκες» (γυναίκα, 60 ετών)

Διαφοροποίηση επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και εγγόνια

Σημαντικά είναι τα ευρήματα όσον αφορά τον τρόπο επικοινωνίας των συμμετεχόντων με τα παιδιά και τα εγγόνια τους. Το 54,8% πιστεύει ότι ο τρόπος επικοινωνίας διαφοροποιείται ανάμεσα στις δυο γενιές, το 21,4% ότι είναι το ίδιο, ενώ το 23,8% δεν απαντά γιατί αφενός το 21,4% δεν έχει αποκτήσει ακόμα εγγόνια και το 2,4% τα εγγονάκια του βρίσκονται σε βρεφική ηλικία και δεν γνωρίζει ακόμη αν θα τροποποιηθεί η επικοινωνία.

Διάγραμμα 33: Διαφοροποίηση επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και εγγόνια

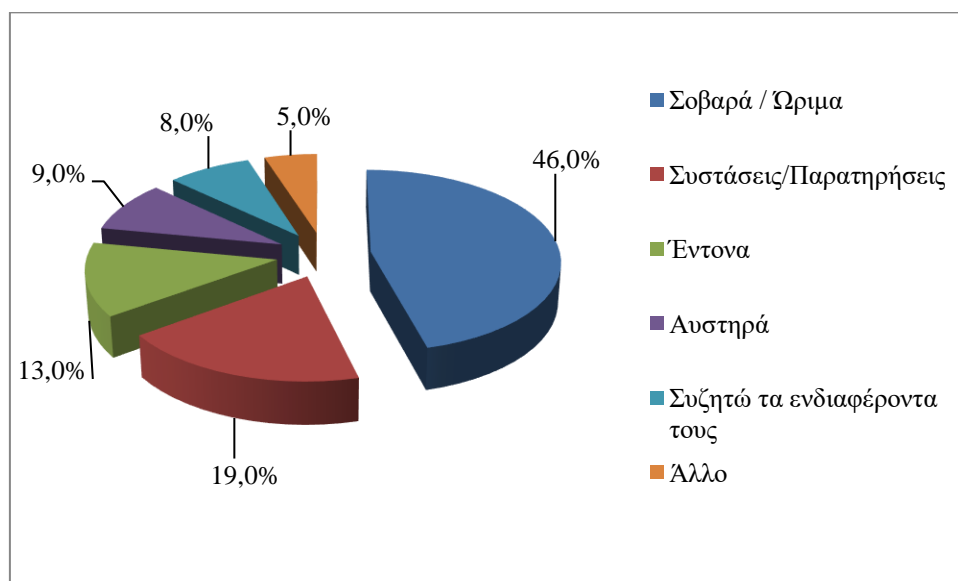

Επικοινωνία με παιδιά

Σύμφωνα με τα ευρήματα το 46,0% ισχυρίζεται ότι μιλά με τα παιδιά, λόγω της ηλικίας τους, σοβαρά και ώριμα, μπορεί και αναπτύσσει διάλογο μαζί τους για τα προβλήματα της οικογένειας. Το 19,0% παραδέχεται ότι συνεχίζει να κάνει συστάσεις και παρατηρήσεις στα παιδιά, χωρίς να επηρεάζεται από την ηλικία ή την οικογενειακή κατάσταση των παιδιών. Το 13,0% μιλά πολλές φορές έντονα, ενώ το 9,0% μιλά αυστηρά, αν χρειαστεί. Ένα μικρότερο ποσοστό 8,0% δηλώνει ότι συζητά με τα παιδιά του θέματα των άμεσων ενδιαφερόντων τους. Το 5,0% των ερωτώμενων, που ανήκουν στην κατηγορία άλλο, δήλωσαν ότι:

- ✓ Μιλούν πιο ελεύθερα
- ✓ Ακούν και συμβουλεύουν τα παιδιά τους
- ✓ Αισθάνονται συναισθηματικά απόμακροι
- ✓ Δεν έχουν θάρρος να μιλήσουν στα παιδιά τους

Διάγραμμα 34: Επικοινωνία με παιδιά

Χαρακτηριστικά τόνισαν:

«Αλλιώς θα μιλήσω στα παιδιά μου και αλλιώς στα εγγόνια μου. Λόγω ηλικίας πάντα. Τα παιδιά μπορεί και να τα μαλώσω» (γυναίκα, 63 ετών)

«Με τα παιδιά, που είναι μεγάλα, συζητώ πιο σοβαρά προβλήματα» (άντρας, 77 ετών)

«Με τους μεγάλους αγριεύουμε και λίγο» (γυναίκα, 80 ετών)

«Στα παιδιά μου μπορεί να μιλήσω κάπως πιο έντονα, αν υπάρχει ένα πρόβλημα» (άντρας, 71 ετών)

Επικοινωνία με εγγόνια

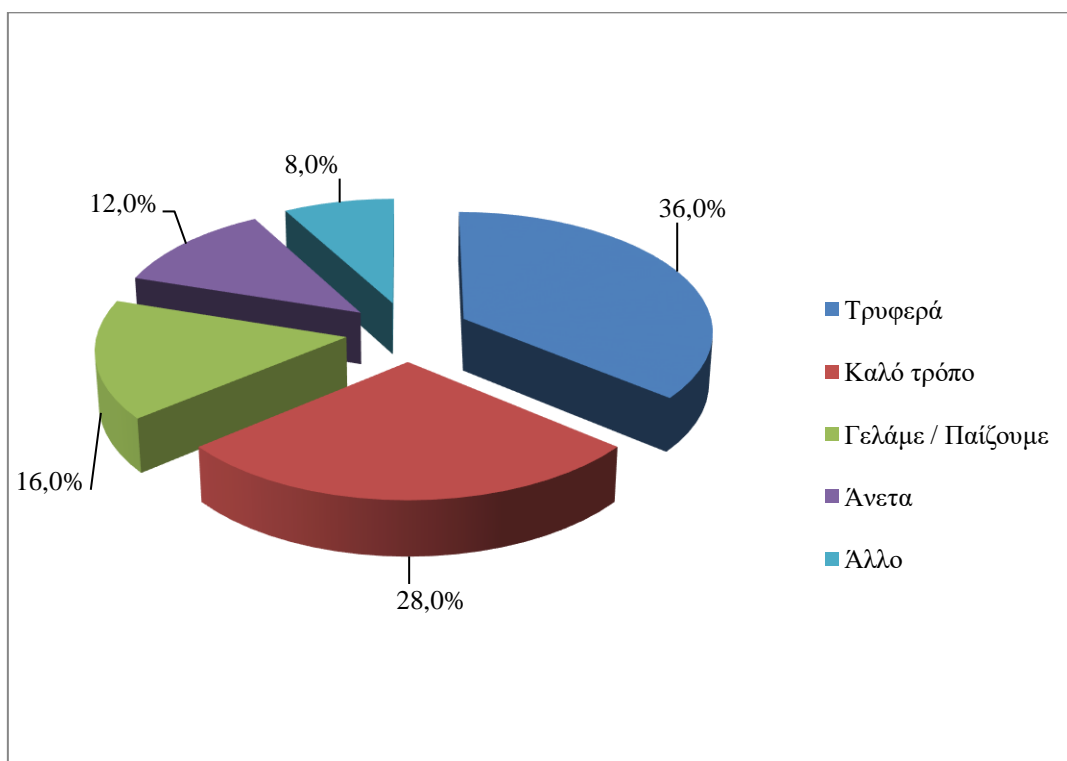
Μια πιο χαρούμενη κατάσταση επικρατεί στην επικοινωνία με τα εγγόνια, αφού το 36,0% δηλώνει ότι μιλά με τα εγγόνια πιο τρυφερά, λόγω της ηλικίας τους, το 28% με καλό τρόπο, το 16,0% επισημαίνει ότι γελάνε και παίζουν μαζί, ενώ το 12% ότι επικοινωνεί πιο άνετα.

Στο ποσοστό 8,0% που αντιστοιχεί στην κατηγορία άλλο συμπεριλήφθησαν μεμονωμένες στάσεις απέναντι στα εγγόνια, οι οποίες και αυτές χαρακτηρίζονται από θετική αντιμετώπιση.

Συγκεκριμένα:

- ✓ Άριστη σχέση, χωρίς άγχος
- ✓ Κατεβαίνω στην ηλικία τους και συμβουλευώ
- ✓ Με κάνουν ότι θέλουν
- ✓ Μπαίνω στον κόσμο τους
- ✓ Τα εγγόνια ανοίγουν την καρδιά τους

Διάγραμμα 35: Επικοινωνία με εγγόνια

Ανάμεσα σε όλες τις απαντήσεις καταγράφηκαν και οι παρακάτω:

«Με τα εγγόνια είναι πιο ..... γιαγιά προς εγγόνια. Τα πειράζω πιο πολύ, γελάμε πιο πολύ»
(γυναίκα, 73 ετών)

«Με τα εγγόνια μου είμαι πολύ πιο δεμένη. Μιλώ πολύ πιο άνετα, το ίδιο και τα εγγόνια μου με μένα. Με τα εγγονάκια είναι πιο εύκολα, συζητάμε, θέλουν να μαθαίνουν για μένα, πως ήμουνα, πως έζησα» (γυναίκα, 66 ετών)

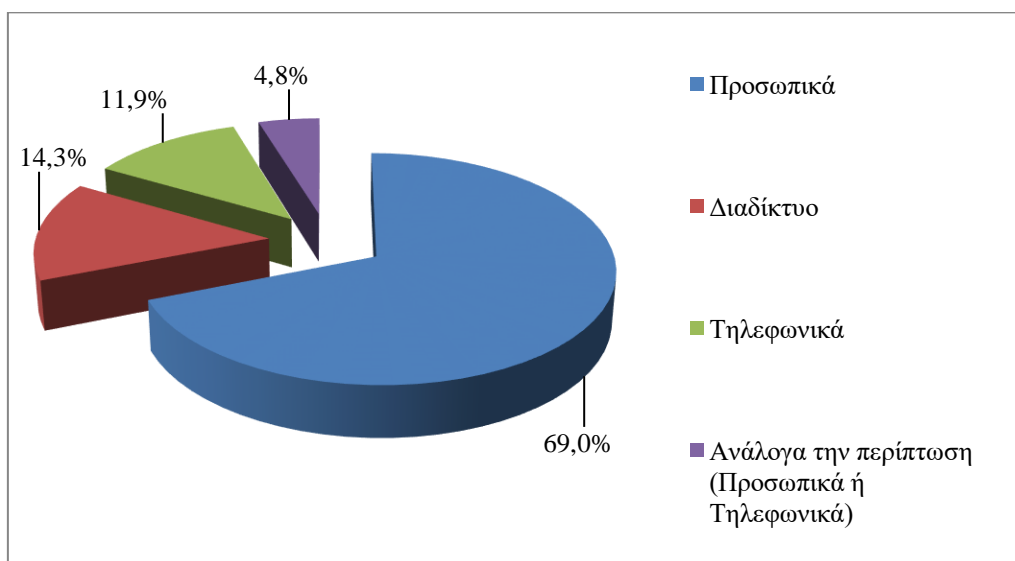
«Γίνεσαι σοκολάτα και ρέεις με το εγγονάκι, λιωμένη σοκολάτα γίνεσαι, με πιο πολύ γλύκα»
(γυναίκα, 68 ετών)

«Με τα εγγόνια μου είμαι πιο καλή, όχι τόσο πολύ αυστηρή. Γιατί τα εγγόνια είναι πάντοτε εγγόνια ... δεύτερα παιδιά» (γυναίκα, 77 ετών)

Είδος επικοινωνίας με οικογένεια

Το είδος επικοινωνίας που προτιμούν οι ερωτώμενοι είναι κατά 69% η προσωπική επαφή, ακολουθεί με 14,3% το διαδίκτυο (messenger, skype, viber), 11,9% η τηλεφωνική σύνδεση και τέλος 4,8% δεν τον ενδιαφέρει το είδος επικοινωνίας, αρκεί να την πετύχει.

Διάγραμμα 36: Είδος επικοινωνίας με οικογένεια

Ενδεικτικές απαντήσεις που λήφθηκαν:

«Να έχω εικόνα και ήχο είναι το καλύτερο. Μιλώ με την μικρή μου κόρη στο τηλέφωνο, αλλά προτιμώ το viber. Για να βλέπω τι κάνει και ο εγγονός μου εκείνη την ώρα. Να τον έχω κοντά μου άμεσα» (άντρας, 65 ετών)

«Πρόσωπο με πρόσωπο. Να πας να βρεις τον άλλο, να τον βλέπεις στα μάτια για να καταλαβαίνεις τι γίνεται» (άντρας, 81 ετών)

«Προτιμώ πρόσωπο με πρόσωπο. Αν είναι μακριά, αναγκαστικά με το internet» (γυναίκα, 60 ετών)

Αιτιολόγηση του είδους επικοινωνίας με την οικογένεια

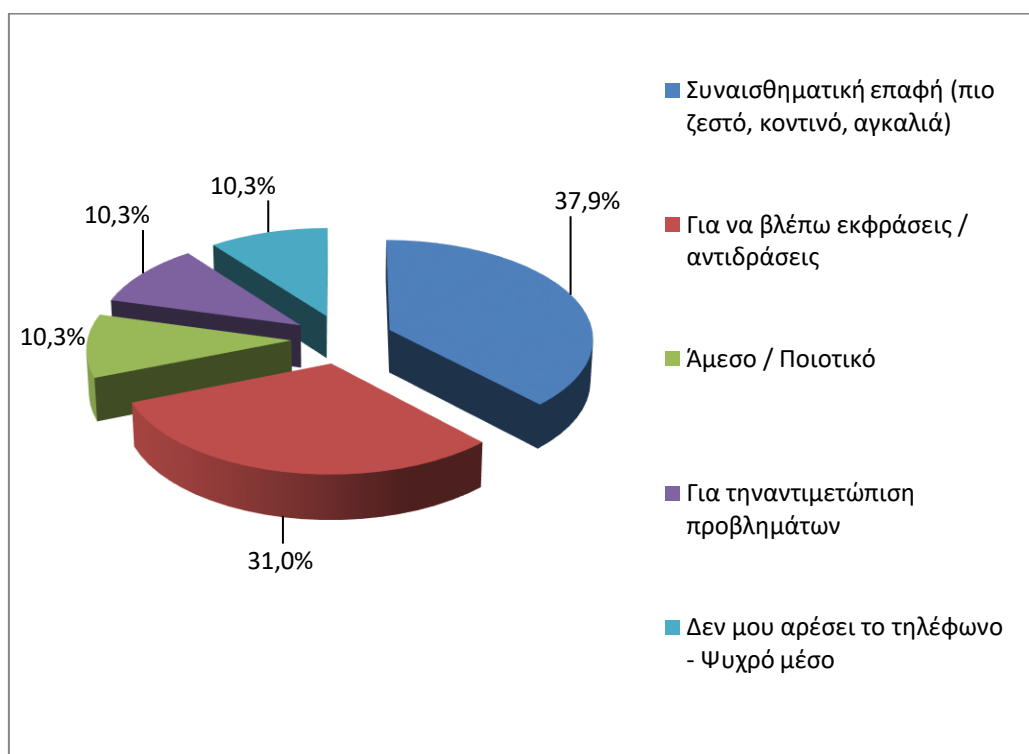
Γιατί άραγε προτιμούν το είδος επικοινωνίας που επιλέγουν; Παρακάτω σημειώνονται οι πεποιθήσεις των ερωτώμενων

Προσωπική επαφή

Το 37,9% πιστεύει ότι η προσωπική επαφή είναι η καλύτερη έκφραση της συναισθηματικής επαφής. Είναι πιο οικογενειακή, ζεστή, κοντινή, τους δίνει τη δυνατότητα εκφράσεων και εναγκαλισμών με τους άλλους. Το 31,0% την επιλέγει γιατί επιθυμεί να βλέπει τις εκφράσεις, τις αντιδράσεις και κυρίως τα μάτια του συνομιλητή του. Τέλος, από ένα 10,3% θεωρεί ότι:

- ✓ Πέρα της αμεσότητας προσδίδει και ποιότητα στη σχέση
- ✓ Είναι το καλύτερο είδος για την αντιμετώπιση προβλημάτων και
- ✓ Το τηλέφωνο είναι ένα ψυχρό μέσο επικοινωνίας

Διάγραμμα 37: Προσωπική επικοινωνία με οικογένεια

Ανέφεραν ανάμεσα σε άλλα:

«*Να βλέπεις τα μάτια, για να καταλαβαίνεις τι γίνεται*» (άντρας, 81 ετών)

«*Επειδή είναι κοντά, θέλω να τους βλέπω. Να τους αγκαλιάσω. Να τους δίνω φιλιά. Να τους λέω από κοντά σ' αγαπώ*» (γυναίκα, 67 ετών)

«*Γιατί είμαστε δεμένοι, κοντά ο ένας στον άλλον*» (γυναίκα, 63 ετών)

Τηλεφωνική επαφή

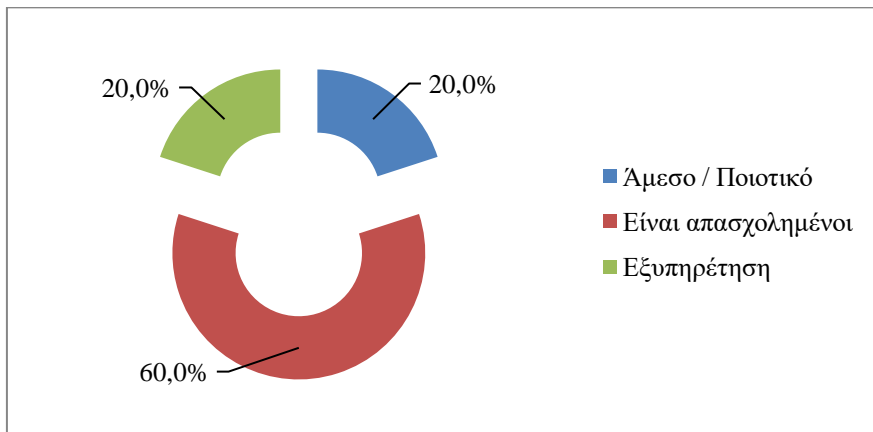
Όσοι προτιμούν ως είδος επικοινωνίας την τηλεφωνική επαφή κατά 60% αναγκαστικά το επιλέγει, γιατί τα μέλη της οικογένειάς τους είναι απασχολημένα, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει αρκετός ελεύθερος χρόνος. Από 20,0% πιστεύουν ότι οι τηλεφωνικές συνδιαλέξεις είναι εξίσου ποιοτικές και άμεσες καθώς και πολύ εξυπηρετικές.

Δηλώθηκαν τα παρακάτω:

«*Το τηλέφωνο, γιατί είναι άμεση επαφή*» (άντρας, 61 ετών)

«*Γιατί έχουν τις δουλειές τους, τις ασχολίες τους και έτσι δεν μπορώ να τους βλέπω.*» (άντρας, 75 ετών)

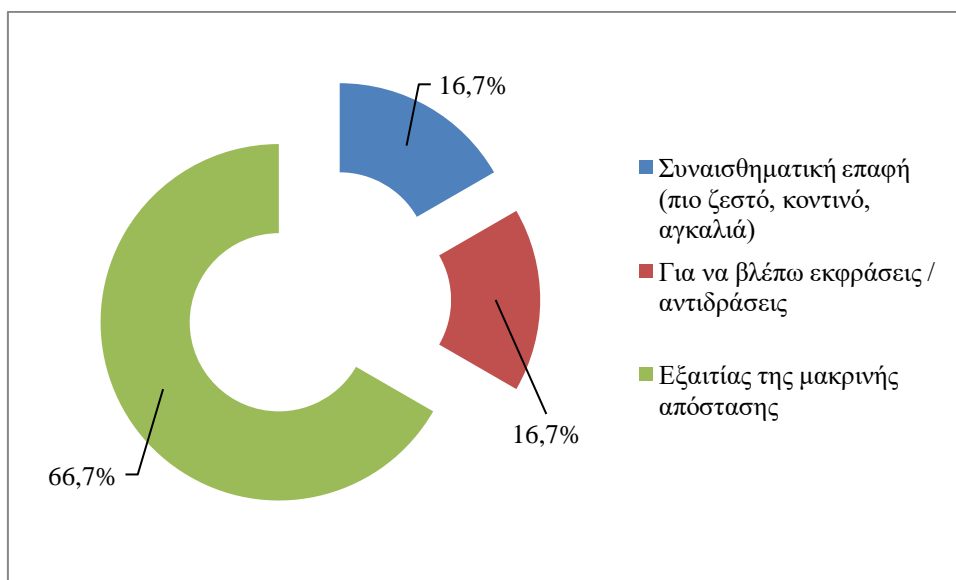
Διάγραμμα 38: Τηλεφωνική επικοινωνία με οικογένεια

Επαφή μέσω Διαδικτύου

Οι συμμετέχοντες που επιλέγουν ως είδος επικοινωνίας το διαδίκτυο δηλώνουν κατά 66,7% ότι αυτό γίνεται επειδή τα μέλη της οικογένειάς τους βρίσκονται εκτός του νησιού της Ρόδου. Το 33,4% προσδίδει θετικά χαρακτηριστικά σε αυτό το είδος επικοινωνίας αφού οι μισοί ισχυρίζονται ότι παρέχει συναισθηματική επαφή και οι υπόλοιποι μισοί ότι σου δίνει την ευκαιρία να παρακολουθείς εκφράσεις και αντιδράσεις του συνομιλητή.

Διάγραμμα 39: Επικοινωνία με οικογένεια μέσω διαδικτύου

Αντιπροσωπευτικά δήλωσαν:

«Θέλω να βλέπω τι κάνουν. Να τους έχω κοντά μου άμεσα. Εικόνα και ήχο» (άντρας, 65 ετών)

«Internet, γιατί δεν είναι όλοι εδώ» (γυναίκα, 73 ετών)

Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με την οικογένεια

Τα ευρήματα για την προσφορά της τεχνολογίας στον άμεσο τρόπο επικοινωνίας είναι ποικίλα. Συγκεκριμένα:

- ✓ Το 28,3% υποστηρίζει ότι μειώνει την απόσταση, αφού καταφέρνει να φέρει κοντά ανθρώπους που βρίσκονται μακριά
- ✓ Το 13,2% δηλώνει ότι επιτυγχάνει την αμεσότητα στο χρόνο, αφού μπορείς να καλέσει οποιαδήποτε στιγμή αλλά και στον τόπο, αφού μπορείς να πετύχεις τον συνομιλητή σου όπου κι αν βρίσκεται
- ✓ Το 11,3% υπογραμμίζει ότι υποστηρίζει την ίδια την επικοινωνία, αφού την ενισχύει και βελτιώνει τα μέσα επίτευξής της
- ✓ Το 9,4% κάνει λόγο με θετικό πρόσημο στην οπτική επαφή που παρέχει
- ✓ Το 7,5% τονίζει ότι είναι ιδιαίτερα βοηθητική σε ώρα ανάγκη, αφού είναι εύκολη και διαθέσιμη
- ✓ Το 5,7% σημειώνει ότι η πλοήγηση στο διαδίκτυο παρέχει άμεση και γρήγορη ενημέρωση και πληροφορίες
- ✓ Το 5,7% διαπιστώνει ότι είναι εξυπηρετική, αφού ελαχιστοποιεί διαδικασίες και χρόνους και τέλος
- ✓ Το 3,8% επισημαίνει ότι είναι οικονομική, αναλογικά με αυτά που προσφέρει.

Υπάρχουν και οι απαντήσεις που δεν θεωρούν ότι η νέα τεχνολογία προσφέρει στον άμεσο τρόπο επικοινωνίας με την οικογένεια. Συγκεκριμένα:

- ✓ Το 7,5% θεωρεί ότι δεν προσφέρει τίποτα στον άμεσο τρόπο επικοινωνίας
- ✓ Το 3,8% δηλώνει ότι η χρήση της έχει ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση των ανθρώπων και τέλος
- ✓ Το 3,8% δεν γνωρίζει για να απαντήσει.

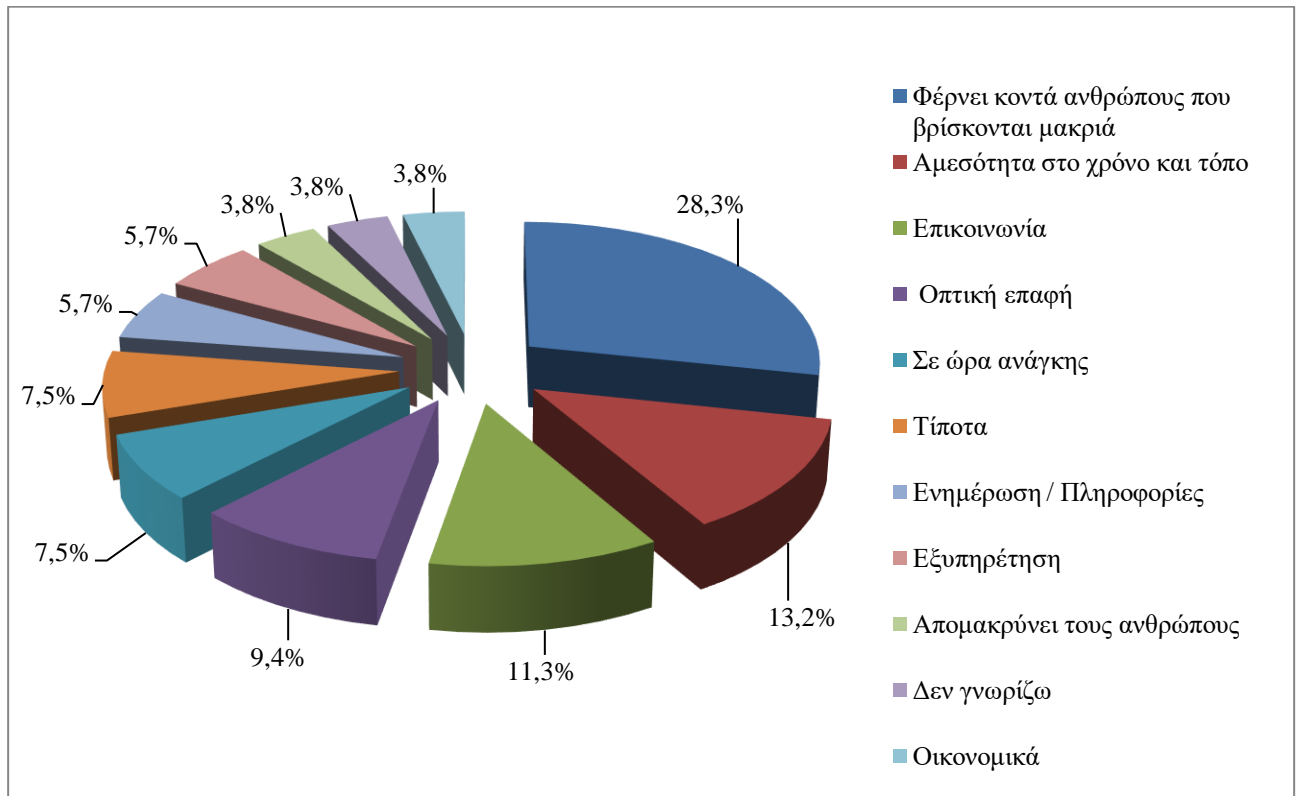
Ξεχώρισαν οι παρακάτω απαντήσεις;

«Προσφέρει πολλά στην άμεση επαφή. Βλέπω τι κάνει ο ανιψιός μου, που είναι καθηγητής στη Ν. Κορέα. Αυτό δεν θα το είχαμε αν δεν είχαμε την ηλεκτρονική επικοινωνία. Που είναι τα δικά μας τα χρόνια που πασχίζαμε να βάλουμε τηλεόραση στο σπίτι και ραδιόφωνο.» (άντρας, 65 ετών)

«Μικραίνει την απόσταση. Είναι οικονομικό για μένα που όλοι οι συγγενείς μου είναι στη Ρωσία. Έχω τη δυνατότητα να τους βλέπω κιόλας, και να μαθαίνω τα νέα τους και τα νέα της χώρας μου» (γυναίκα, 60 ετών)

«Είναι μεγάλο ατού. Αμα θέλεις το παιδί σου πώς θα τον βρεις; Τον παίρνω τηλέφωνο και λέω έχω ανάγκη και τρέχει. Αν δεν υπήρχε πώς θα το έκανα;» (άντρας, 68 ετών)

Διάγραμμα 40: Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με την οικογένεια

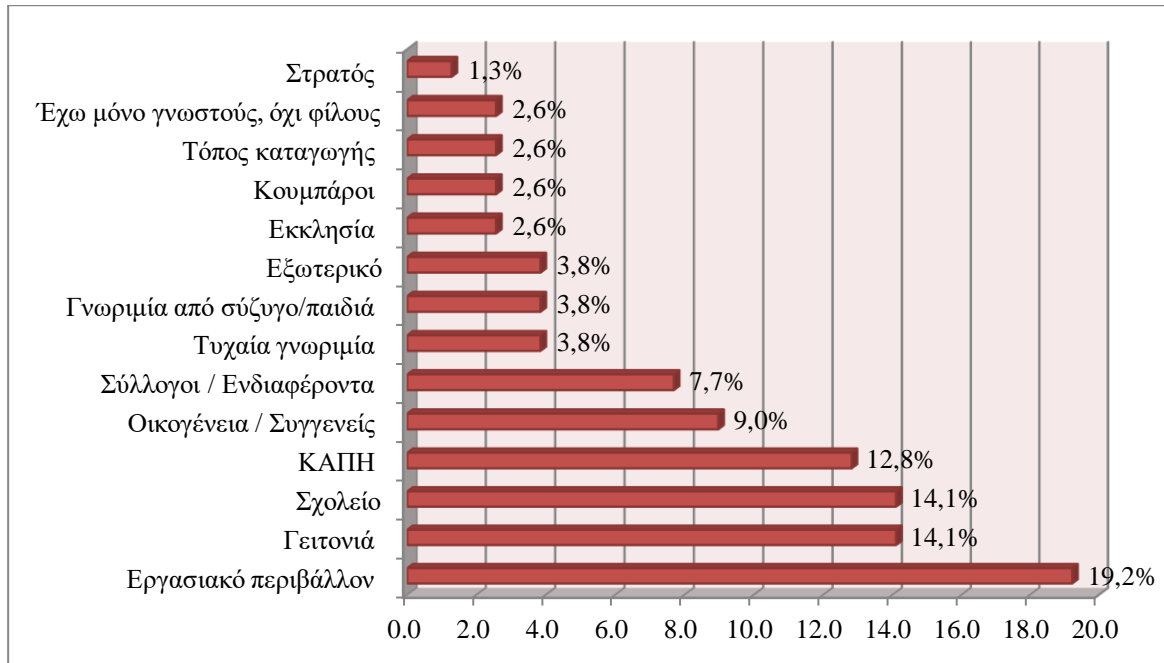
2.4 Επικοινωνία με το Φιλικό Περιβάλλον

Προέλευση Φιλικού περιβάλλοντος

Οι φίλοι των συμμετεχόντων κατά κύριο λόγο (19,2%) προέρχονται από το πρώην εργασιακό περιβάλλον, κατά 14,1% από τη γειτονιά και το σχολείο στο αντίστοιχο ποσοστό, κατά 12,8% από τις συναναστροφές τους στο ΚΑΠΗ, ένα 9,0% οι φίλοι προέρχονται από την οικογένεια και τους συγγενείς, το 7,7% προέκυψε από διάφορους συλλόγους και εθελοντικές οργανώσεις, στις οποίες ανήκουν. Ένα 3,8% δηλώνει ότι οι φίλοι προήλθαν είτε από τυχαία γνωριμία, είτε μέσα από παρέα του συζύγου και των παιδιών είτε από το εξωτερικό, με αντίστοιχο ποσοστό. Μικρότερο ποσοστό, από 2,6%, δηλώνει ότι τους φίλους τους γνώρισε

ή στην εκκλησία ή είναι κουμπάροι ή από τον τόπο καταγωγής. Το ίδιο ποσοστό δηλώνει ότι δεν έχει φίλους και μόλις 1,3% ότι το φίλο τον συνάντησε κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής θητείας.

Διάγραμμα 41: Προέλευση Φιλικού περιβάλλοντος

Αντιπροσωπευτικά ειπώθηκαν:

«Έχω φίλους από το ΚΑΠΗ είτε από το σχολείο είτε από το χωριό. Από τη γειτονιά που μένω 35 χρόνια ξέρω μόνο ένα δυο άτομα» (άντρας, 66 ετών)

«Από το σχολείο ακόμη, από το Δημοτικό, είμαστε 50 χρόνια μαζί. Έχω φίλους στο εξωτερικό, που ζούσα. Από τη δουλειά. Από παντού έχω» (γυναίκα, 62 ετών)

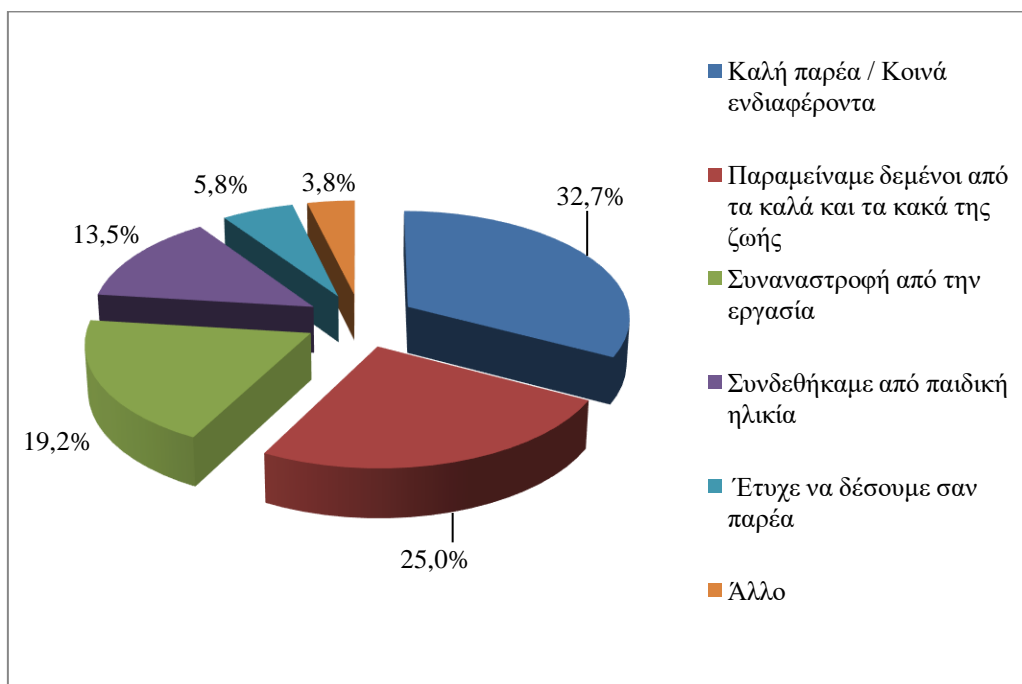
«Οι φίλες μου είναι από τη δουλειά πιο πολύ και η γειτόνισσα μου από απέναντι» (γυναίκα, 60 ετών)

Αιτιολόγηση επιλογής φιλικού περιβάλλοντος

Εμβαθύνοντας λίγο περισσότερο στις φιλικές σχέσεις ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να αναφερθούν στους λόγους για τους οποίους έχουν επιλέξει τους φίλους τους. Αυτό που δηλώθηκε με ποσοστό 32,7% ήταν ότι με τους φίλους τους έχουν κοινά ενδιαφέροντα και κάνουν καλή παρέα. Το 25% των ερωτώμενων δήλωσε ότι παρέμειναν δεμένοι στα καλά και στα άσχημα που τους παρουσίασε η ζωή, το 19,2% ότι από τις πολλές ώρες συναναστροφής στο εργασιακό χώρο συνδέθηκαν και συνέχισαν την συναναστροφή τους, το 13,5% ότι η

φιλία τους ξεκίνησε από τα παιδικά τους χρόνια και διατηρείται μέχρι σήμερα και το 5,4% ότι τυχαία έδεσαν ως φίλοι. Το τελευταίο ποσοστό αντιστοιχεί στην κατηγορία άλλο που περιλαμβάνει τις απαντήσεις; Συνδεθήκαμε από κουμπαριά, και ότι γενικότερα κάνουν εύκολα παρέες.

Διάγραμμα 42: Λόγοι επιλογής Φιλικού περιβάλλοντος

Κάποιοι ερωτώμενοι τόνισαν:

«Κάναμε καλές σχέσεις. Οικογενειακές. Πιο καλά και από αδέρφια. Δούλευα κοντά του 15 χρόνια» (άντρας, 81 ετών)

«Γιατί η σχέση ξεκίνησε από τα παιδικά χρόνια και συνεχίζει να υπάρχει» (γυναίκα, 61 ετών)

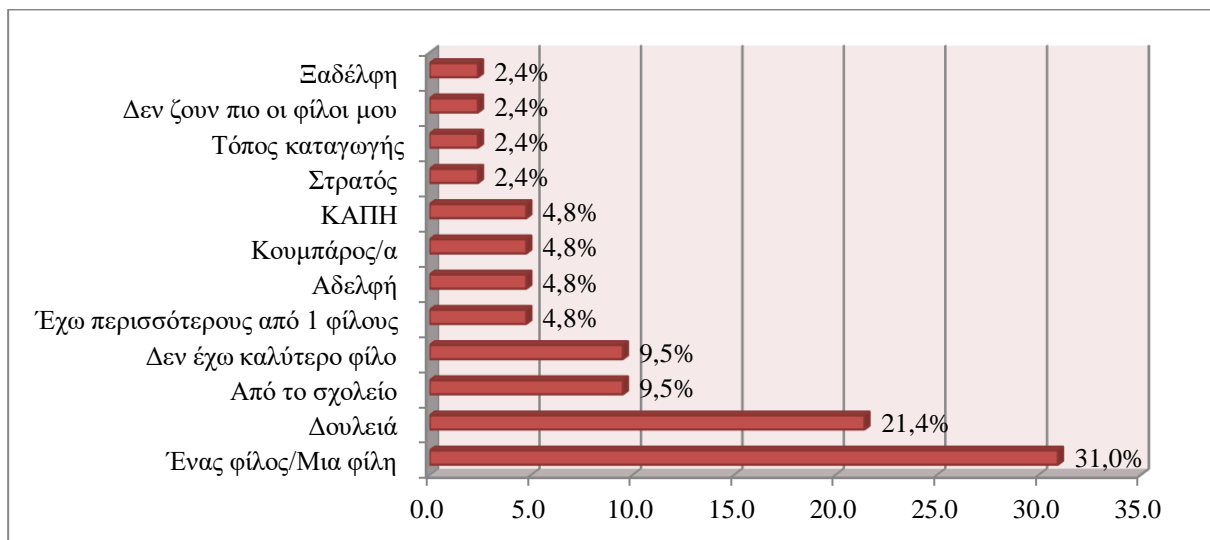
«Γιατί έχουμε κοινά ενδιαφέροντα και μιλάμε. Βγαίνουμε έξω, που και που και λέμε τα δικά μας» (γυναίκα, 66 ετών)

Καλύτερος φίλος

Άραγε ποιος είναι ο καλύτερος φίλος; Το 31,0% απάντησε γενικά ότι έχει έναν/μια καλύτερο/η φίλο/η. Το 4,8% δήλωσε ότι έχει περισσότερους από ένα καλό φίλο και το 9,5% ότι έχει μόνο γνωστούς κι όχι φίλους. Το 2,4% ανέφερε πως ο καλύτερος φίλος του δεν ζει πια.

Όσοι όρισαν τον καλύτερο φίλο τους απάντησαν κατά 21,4% ότι τον γνώρισε στη δουλειά, 9,5% στο σχολείο, από 4,8% ότι είναι είτε η αδελφή είτε ο κουμπάρος/α είτε προέρχεται από τη συναναστροφή του στο ΚΑΠΗ. Τέλος, από 2,4% δήλωσε ότι ο καλύτερος φίλος προέκυψε ή από το στρατό ή από το τόπο καταγωγής ή πρόκειται για τη ξαδέλφη του.

Διάγραμμα 43: Ο καλύτερος φίλος

Χαρακτηριστικά καλύτερης φιλικής σχέσης

Βασικό χαρακτηριστικό της φιλικής σχέσης των ερωτώμενων κατά 27,9% είναι η συμπαράσταση σε προσωπικά και εργασιακά θέματα, ακολουθούν με 16,4%:

- ✓ ο χαρακτηρισμός της σχέσης ως αδελφικής, που διακατέχεται από δεσμούς αγάπης και
- ✓ η χρονική διάρκεια της φιλίας, που κυμαίνεται από 20 έως 29 χρόνια.

Το 13,1% χαρακτηρίζει τη φιλία ως καλή παρέα με καλή επικοινωνιακή σχέση, ενώ το 9,8% ως διακριτικό γνώρισμα της φιλίας θέτει πάλι τη χρονική διάρκεια της, που είναι από σαράντα χρόνια και πάνω. Τέλος, το 6,6% αναφέρεται στα κοινά ενδιαφέροντα που υπάρχουν και ένα μικρότερο ποσοστό 4,9% αντίστοιχα τονίζει ότι οι φίλοι του είναι μικρότερα ηλικιακά άτομα και ότι υπάρχει αποδοχή της προσωπικότητας του.

Ενδεικτικά παραθέτονται:

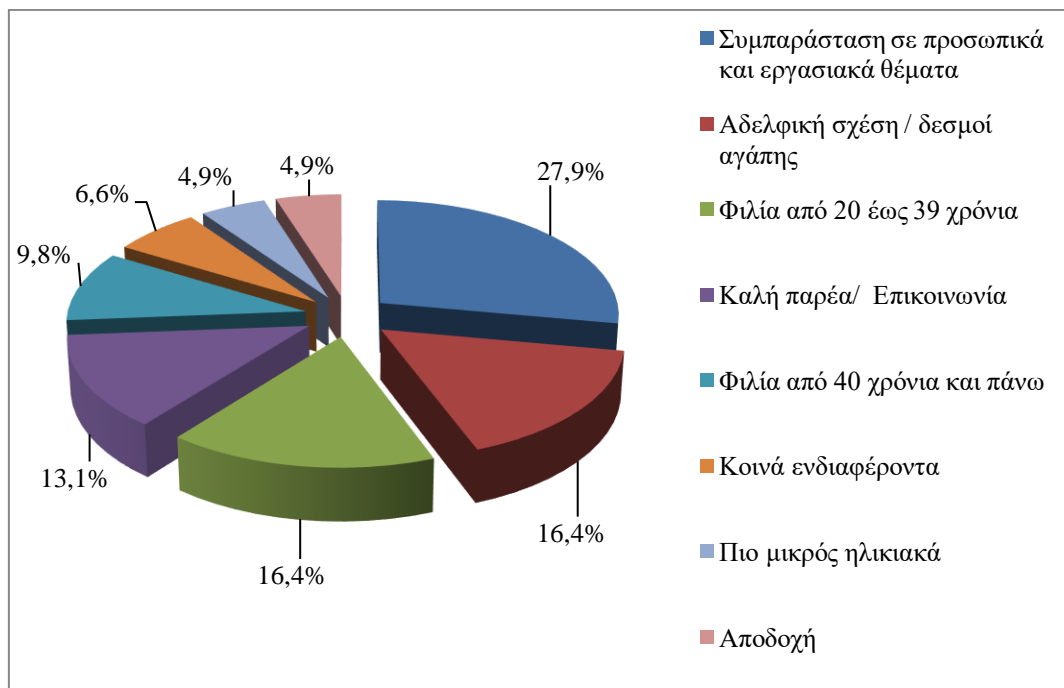
«Είμαστε 55 χρόνια φίλες. Λέμε τα πάντα. Επειδή η αδελφή μου δεν είναι εδώ και εκείνη δεν έχει αδελφή, είμαστε σαν αδελφές. Ό,τι μπορείς να φανταστείς συζητάμε και για τους άντρες μας

και για τα παιδιά μας και για τα καλά και για τα άσχημα. Πάρα πολλά χρόνια...» (γυναίκα, 63 ετών)

«Δούλευε στο δημόσιο και πήρε σύνταξη. Με βοηθάει σε όλα. Αμα χρειάζομαι κάτι, τον ρωτώ και μου λέει» (άντρας, 81 ετών)

«Ο παιδικός μου φίλος, είμαστε του ίδιου επαγγέλματος, συζητάμε διάφορα, πολιτικά, γενικά, κοινωνικά. Σχολιάζουμε διάφορα πράγματα για τη δουλειά» (άντρας, 66 ετών)

Διάγραμμα 44: Χαρακτηριστικά καλύτερης φιλικής σχέσης

Ανάγκη για νέους φίλους

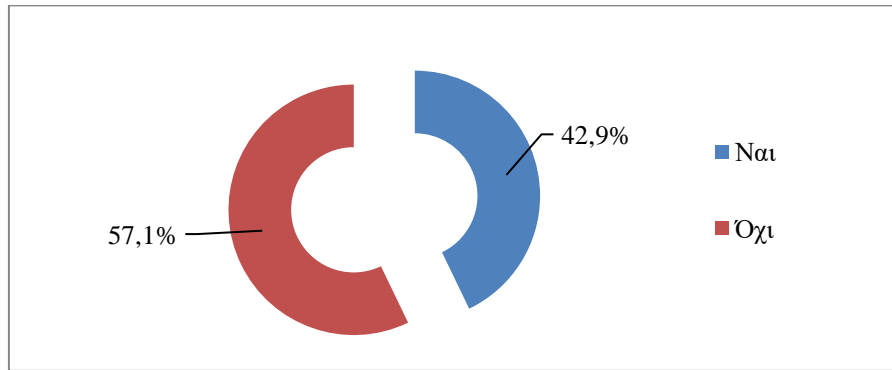
Το 57,1% δεν έχει ανάγκη για νέους, φίλους σε αντίθεση με το 42,9% των ερωτώμενων που είναι ανοιχτοί και θετικοί σε νέες γνωριμίες.

Σημειώθηκαν οι παρακάτω απαντήσεις:

«Όχι, δεν θέλω πολλούς. Δεν μπορώ. Δεν έχω υπομονή» (γυναίκα, 77 ετών)

«Ναι θα ήθελα. Να ταιριάζουν οι χαρακτήρες μας, να έχουμε τα ίδια ενδιαφέροντα. Να έχει θετική ενέργεια» (γυναίκα, 63 ετών)

Διάγραμμα 45: Ανάγκη για νέους φίλους

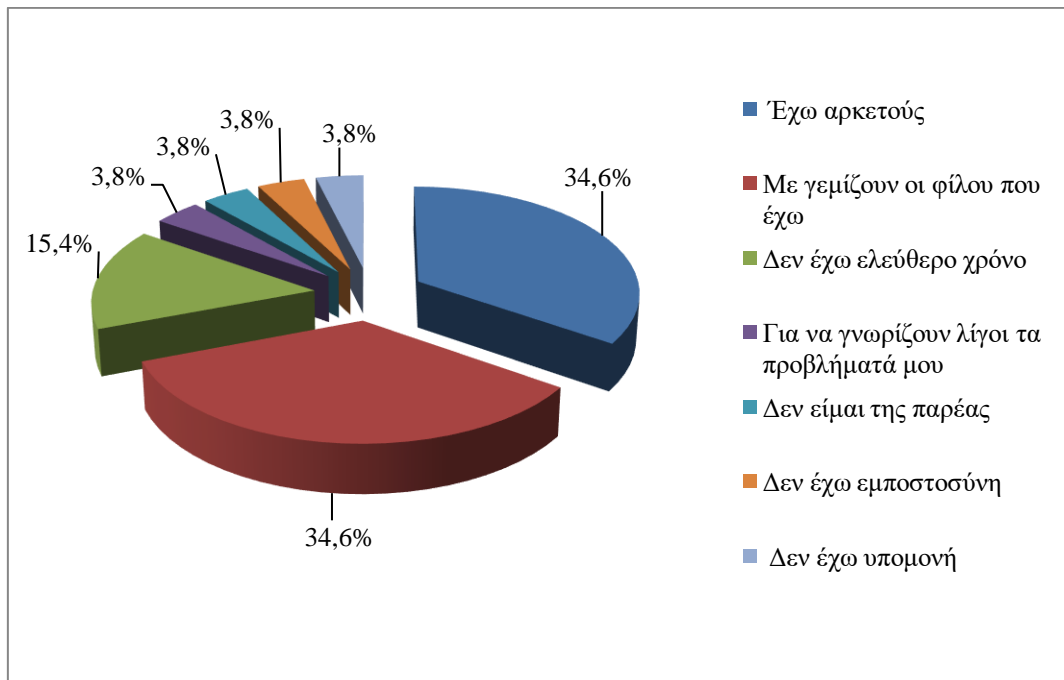

Αιτιολόγηση μη αναγκαιότητας νέων φίλων

Το 57,1% που απάντησε ότι δεν επιθυμεί νέους φίλους δικαιολόγησε τη στάση του κατά 34,6% λέγοντας ότι έχει ήδη αρκετούς φίλους και κατά 34,6% ότι τον γεμίζουν οι φίλοι που έχει. Το 15,4% απάντησε ότι δεν έχει ελεύθερο χρόνο για καινούριες γνωριμίες, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό, 3,8%, ισχυρίστηκε ότι:

- ✓ Επιθυμεί λιγότεροι άνθρωποι να γνωρίζουν τα προβλήματα τους
- ✓ Δεν είναι της παρέας
- ✓ Δεν έχει εμπιστοσύνη σε νέες γνωριμίες
- ✓ Δεν έχει υπομονή

Διάγραμμα 46: Αιτιολόγηση μη αναγκαιότητας νέων φίλων

Ανάμεσα στις απαντήσεις καταγράφηκαν και οι εξής:

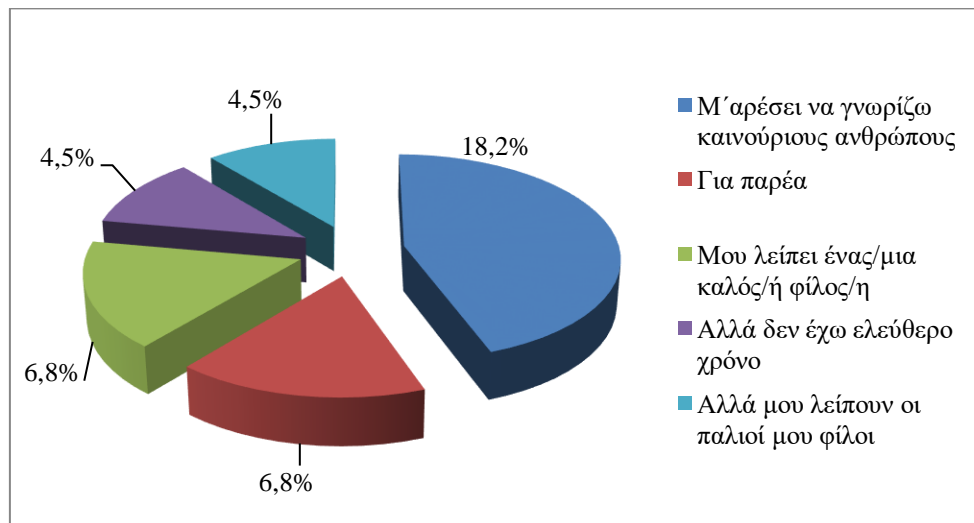
«Θεωρώ ότι όχι, γιατί τους φίλους μου τους έχω επιλέξει και είμαι ικανοποιημένη με αυτούς που έχω. Άλλο πιστός παλιός φίλος και άλλο ο φίλος που είναι περιστασιακός δηλαδή γνωστός. Άλλο οι γνωστοί και άλλο οι φίλοι.» (γυναίκα, 61 ετών)

«Έχω τους φίλους μου. Έχω καλή επικοινωνία. Μου φτάνουν» (άντρας, 71 ετών)

Αιτιολόγηση αναγκαιότητας νέων φίλων

Το 42,9% των ερωτηθέντων που απάντησε ότι επιθυμεί νέες γνωριμίες ανέφερε κατά 18,2% ότι του αρέσει να γνωρίζει νέους ανθρώπους και κατά 6,8% ότι θα ήθελε να κάνει νέες παρέες. Ένα 4,5% εξέφρασε την επιθυμία να κάνει νέους φίλους, αλλά τη ίδια χρονική στιγμή συμπλήρωσε ότι δεν έχει ελεύθερο χρόνο για να το πετύχει. Σημειώνεται ότι το 6,8% ομολόγησε ότι του λείπει ένας καλός φίλος στη ζωή του, ενώ το 4,5% ότι του λείπουν οι φίλοι του που έφυγαν από τη ζωή.

Διάγραμμα 47: Αιτιολόγηση αναγκαιότητας νέων φίλων

Ειδικότερα, ειπώθηκε:

«Ναι, θα ήθελα. Να ξέρεις αληθινή φιλία δεν υπάρχει. Λίγες είναι οι καλές φίλες. Πιο πολλοί γνωστοί, παρέα. Δεν με νοιάζει από που θα είναι, απλά παρέα» (γυναίκα, 60 ετών)

«Ναι, θα ήθελα, Όσους πιο πολλούς μιλάς, τόσο το καλύτερο. Και με συναδέλφους και με το ΚΑΠΗ, για αυτό γράφτηκα» (άντρας, 71 ετών)

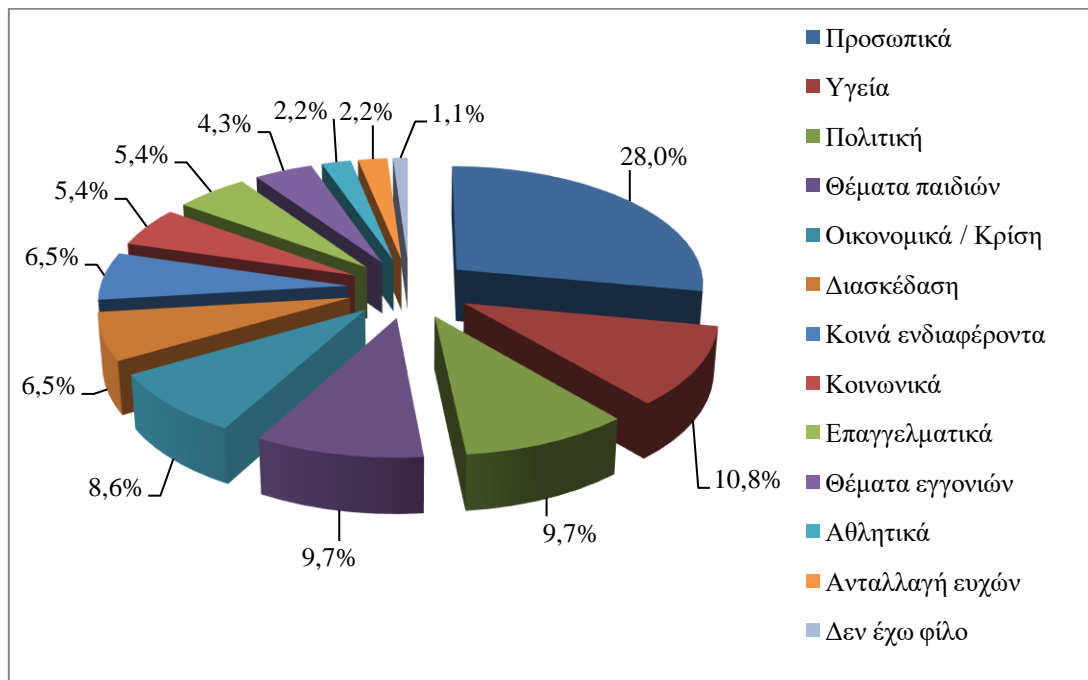

Θέματα επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον

Ποικίλα είναι τα θέματα με τα οποία καταπιάνονται οι ερωτώμενοι καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων. Το 28,0% μιλά για προσωπικά του θέματα με το φιλικό του περιβάλλον, Ακολουθούν τα θέματα υγείας με 10,8%, η πολιτική και τα θέματα παιδιών με 9,7% αντίστοιχα, η οικονομική κρίση και γενικότερα τα οικονομικά θέματα με 8,6%, η διασκέδαση και τα κοινά ενδιαφέροντα αντιστοιχούν στο 6,5% των συζητήσεων. ενώ στο 5,4% βρίσκονται τα κοινωνικά και επαγγελματικά θέματα.

Μικρότερο ποσοστό 4,3% κατέχουν τα θέματα που αφορούν τα εγγόνια κι ακόμη μικρότερο 2,2 τα αθλητικά θέματα και η ανταλλαγή ευχών κατά τις εορταστικές περιόδου. Το 1,1% του πληθυσμού του δείγματος δεν έχει κανένα φίλο να συζητήσει και να ανταλλάξει απόψεις.

Διάγραμμα 48: Θέματα επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον

Ξεχώρισαν οι παρακάτω απαντήσεις:

«Ένα θέμα που ασχολούμαι, όχι οικογενειακό αλλά προσωπικό. Με ένα καλό φίλο μπορεί να συζητάς ένα προσωπικό θέμα και μετά να το μεταφέρεις στην οικογένεια. Επίσης, κατάσταση υγείας, οικονομία, αθλητικά, πολιτική. Τα πάντα.» (άντρας, 65 ετών)

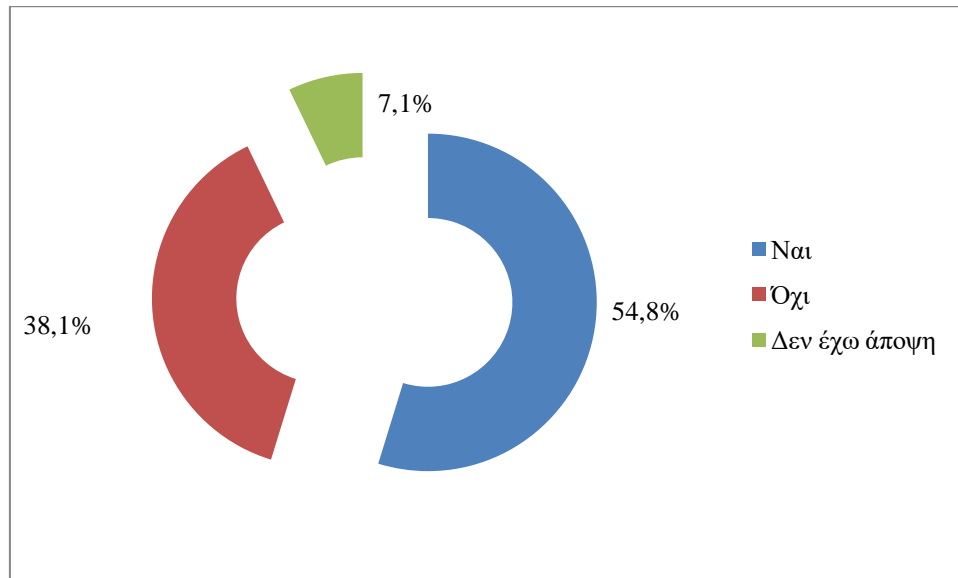
«Να δούμε πως είμαστε. Να πάμε κάπου ή σε ταβέρνα» (γυναίκα, 69 ετών)

«Προσωπικά, οικογενειακά, θέματα που αφορούν τα παιδιά, διασκέδαση, συνεύρεση» (γυναίκα, 61 ετών)

Διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου

Στο ερώτημα αν διαφοροποιείται η επικοινωνία ανάλογα την ηλικία του φύλου το 54,8% απάντησε πως διαφοροποιείται, το 38,1% πως όχι και ένα 7,1% δεν είχε άποψη.

Διάγραμμα 49: Διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου

Αναλυτικότερα:

Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά νεότερους φίλους

Το 54,8% που συμφώνησε ότι διαφοροποιείται η επικοινωνία ανάλογα με την ηλικία του φίλου εκτίμησε κατά 32% ότι τα προβλήματα των νέων είναι διαφορετικά από τους μεγαλύτερους ηλικιακά φίλους, με αποτέλεσμα να γίνονται διαφορετικών ειδών συζητήσεις. Το 24% επισήμανε πως με τους νέους ανθρώπους οι συζητήσεις είναι πιο ευχάριστες, γελάει κανείς περισσότερο και γενικότερα το περιεχόμενο της επικοινωνίας είναι πιο ανέμελο. Το 16% ισχυρίστηκε ότι αναλαμβάνει περισσότερο το ρόλο του συμβούλου προς τους νεότερους, αφού ζητούν τις συμβουλές των μεγαλύτερων, λόγω ηλικίας και εμπειρίας ζωής. Το 12% αναφέρθηκε στην όρεξη και στη διάθεση που έχουν τα νιάτα, με τη θετική ενέργειά τους ως προς τη ζωή, αισθητή διαφοροποίηση ως προς τους μεγαλύτερους ηλικιακά φίλους. Τέλος, από 4% επισήμαναν ότι διαφοροποιείται η επικοινωνία γιατί:

- ✓ οι νέοι δεν διαθέτουν εμπειρίες,
- ✓ δεν υπάρχουν κοινά θέματα προς συζήτηση,
- ✓ οι νέοι προτιμούν να επικοινωνούν μέσω διαδικτύου και

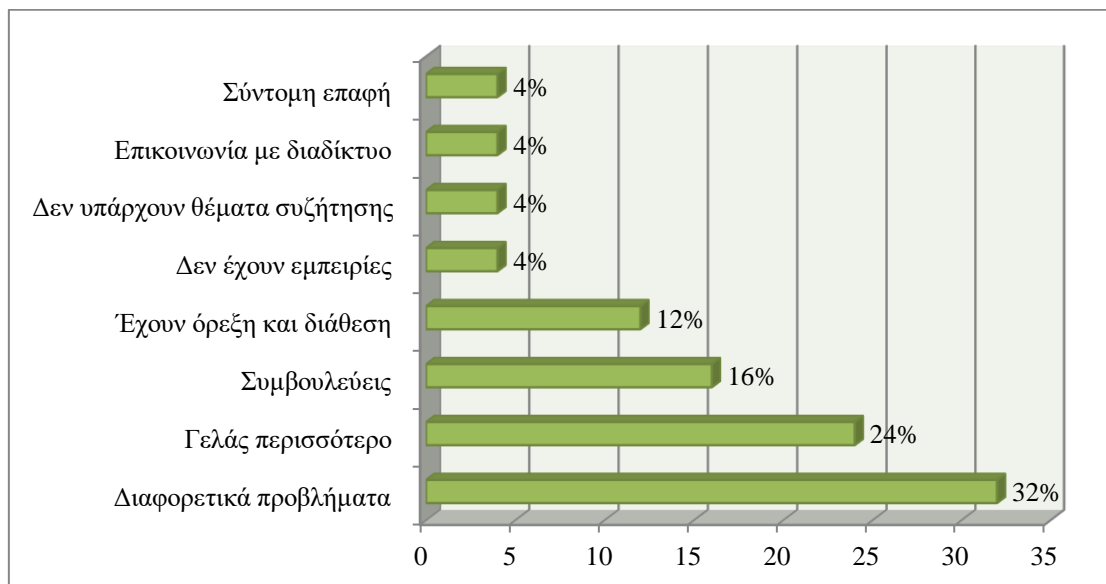
- ✓ οι επαφές τους κρατούν μικρό χρονικό διάστημα, γιατί είναι πάντα βιαστικοί και έχουν πολλά να κάνουν

Ενδεικτικές απαντήσεις που ελήφθησαν:

«Με τους νέους έχω πιο .... με γέλια, άλλο τρόπο. Μια μεγάλη που είναι ασθενής, δεν της μιλάς έτσι, όπως τους νέους. Είναι φυσικό» (γυναίκα, 81 ετών)

«Ναι, αλλάζω. Γίνομαι με τους νέους πολύ πιο νέα και μπαίνω εύκολα ... προσπαθώ να είμαι κοντά τους. Εγώ να πάω κοντά τους ως νέα. Μου δίνουν πιο πολύ όρεξη και διάθεση. Στα πιο μεγάλα άτομα λίγο πέφτω κι εγώ κι αποφεύγω. Θέλω νέους ανθρώπους, χαρούμενους για να ακούω και άλλα πράγματα» (γυναίκα, 67 ετών)

Διάγραμμα 50: Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά νεότερους φίλους

Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά μεγαλύτερους φίλους

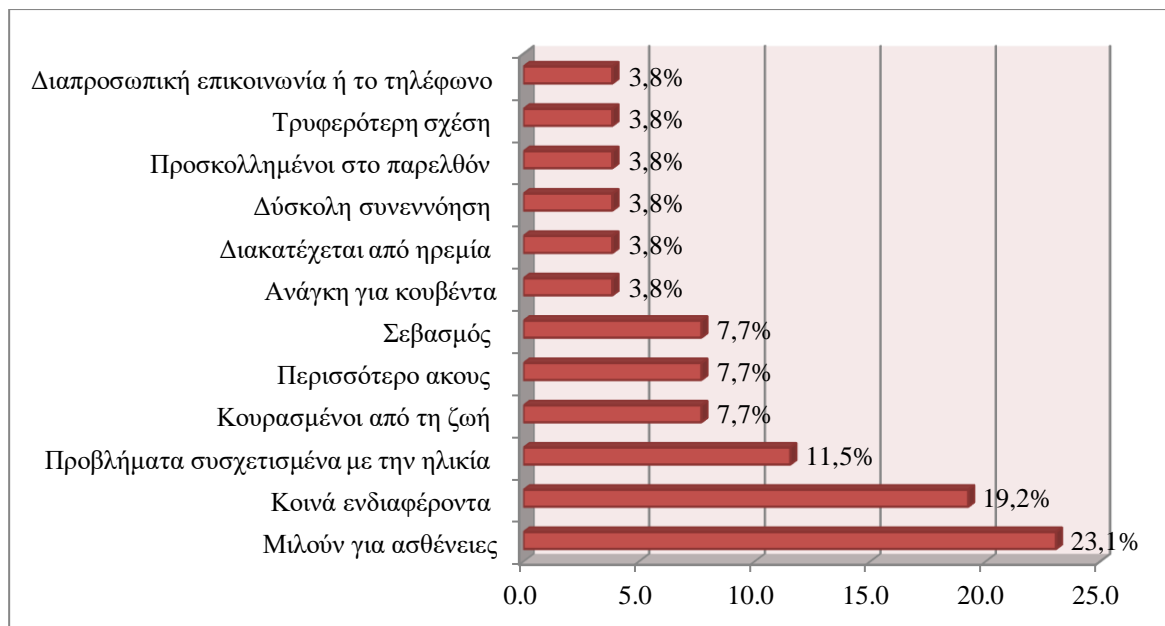
Τα χαρακτηριστικά επικοινωνίας που διαφοροποιούνται στους μεγαλύτερους ηλικιακά φίλους είναι ότι κατά 23,1% μιλούν συνήθως για ασθένειες, το 19,2% διέκρινε κοινά ενδιαφέροντα, ενώ το 11,5% ανέφερε ότι τα προβλήματα και κατά συνέπεια τα θέματα επικοινωνίας συσχετίζονται με την ηλικία τους. Από ένα 7,7% πιστεύει ότι οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται:

- ✓ ότι οι μεγάλοι ηλικιακά φίλοι είναι κουρασμένοι από τη ζωή
- ✓ στις συζητήσεις μαζί τους περισσότερο ακούς, παρά μιλάς
- ✓ δείχνεις μεγαλύτερο σεβασμό

Τέλος, από ένα 3,8% θεωρεί ότι:

- ✓ οι ηλικιωμένοι διακατέχονται από ηρεμία
- ✓ η συνεννόηση μαζί τους είναι δύσκολη
- ✓ είναι προσκολλημένοι στο παρελθόν
- ✓ η σχέση που αναπτύσσεται είναι τρυφερότερη και τέλος
- ✓ ότι οι ηλικιωμένοι προτιμούν την επικοινωνία είτε μέσω διαπροσωπικής επαφής είτε τηλεφωνικής συνδιάλεξης

Διάγραμμα 51: Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με ηλικιακά μεγαλύτερους φίλους

Σημειώθηκαν οι παρακάτω απαντήσεις:

«Ναι, δεν μπορείς να λες τα ίδια πράγματα σε ένα που είναι μικρός προς σε σένα. Περισσότερο τον συμβουλεύεις, αν μπορείς. Όταν είναι πιο μεγάλος ακούς» (γυναίκα, 65 ετών)

«Ναι. Οι μεγάλοι μιλάνε για αρρώστιες. Όταν είναι μικρός ο φίλος μιλάμε για τα δικά του, γελάμε περισσότερο. Ο μικρός φίλος σε κάνει και ξεχνιέσαι σε πολλά πράγματα» (γυναίκα, 73 ετών)

Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου

Το 38,1% των συμμετεχόντων που πιστεύει ότι δεν διαφοροποιείται η επικοινωνία βάση ηλικίας ανέφερε κατά 42,1% ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά ανάμεσα στην επικοινωνία νέων και ηλικιωμένων φίλων, το 26,3% ισχυρίστηκε ότι οι φίλοι του είναι περίπου συνομήλικες, το

15,8% θεωρεί ότι η επικοινωνία εξαρτάται από το χαρακτήρα και όχι την ηλικία και τέλος άλλο ένα 15,8% πιστεύει ότι η φιλία μετρά και όχι η ηλικία.

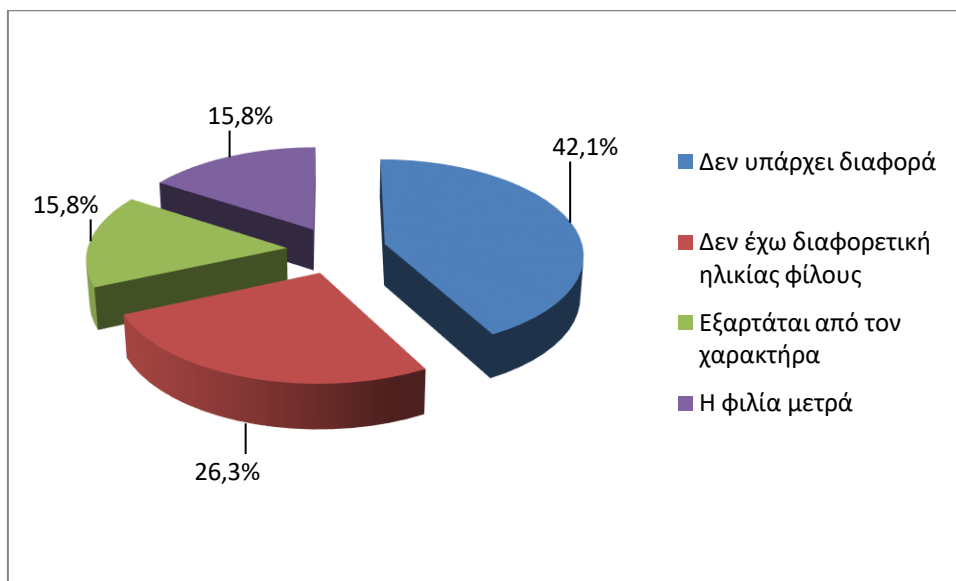
Χαρακτηριστικά ανέφεραν:

«Όχι, αν υπάρχει φιλία» (γυναίκα, 62 ετών)

«Ανάλογα με την ηλικία όχι, αλλά με τον χαρακτήρα. Σε μια μπορεί να κάνω λίγα περισσότερα αστεία, στην άλλη πιο σοβαρή ... ανάλογα το χαρακτήρα» (γυναίκα, 63 ετών)

«Όχι, με την ηλικία του μυαλού πιο πολύ» (γυναίκα, 69 ετών)

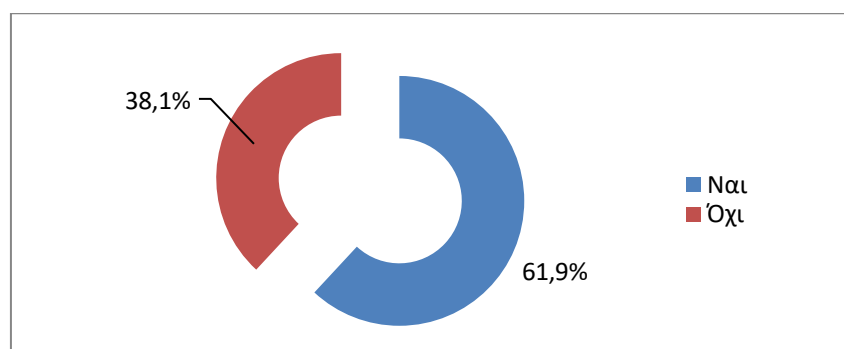
Διάγραμμα 52: Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από ηλικία φιλικού προσώπου

Διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου

Στο ερώτημα αν το φύλο του φίλου διαφοροποιεί την επικοινωνία το 61,9% των συμμετεχόντων απάντησε καταφατικά, ενώ το 38,1% αρνητικά.

Διάγραμμα 53: Διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου

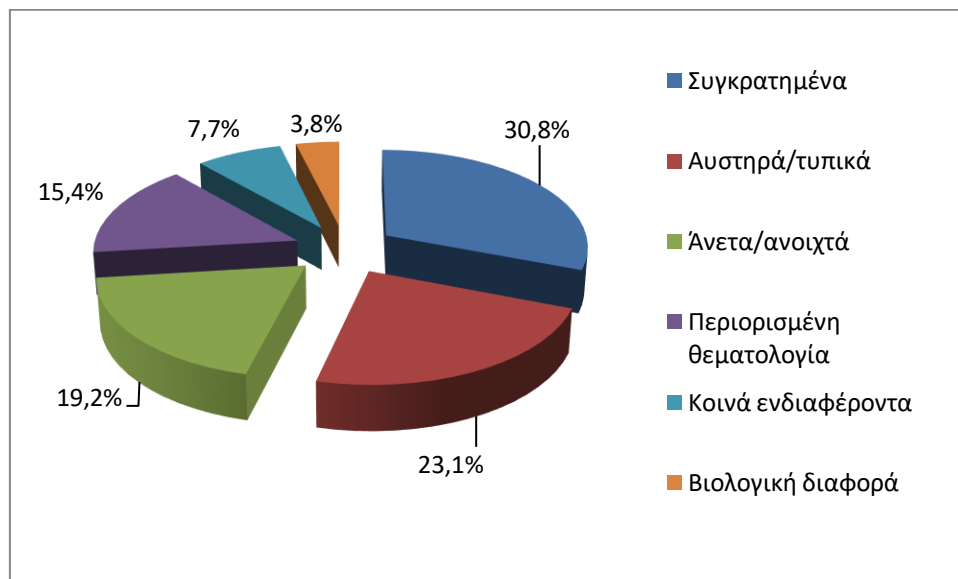

Αναλυτικότερα:

Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με άντρες φίλους

Το 30,8% των ερωτώμενων όταν επικοινωνεί με το αντρικό φύλο είναι συγκρατημένο και προσεκτικό, αφού μπορεί εύκολα να παρεξηγηθεί, σύμφωνα με αυτά που δηλώνει. Το 23,1% όταν απευθύνεται στους άντρες μιλά αυστηρά, σοβαρά και τυπικά, ενώ το 19,2% άνετα και ανοιχτά. Το 15,4% ισχυρίζεται ότι είναι περιορισμένη η θεματολογία που μπορεί να αναπτύξει μαζί τους, ενώ το 7,7% ότι υπάρχουν κοινά ενδιαφέροντα. Τέλος, ένα 3,8% ισχυρίζεται ότι η διαφοροποίηση στην επικοινωνία οφείλεται στη βιολογική ταυτότητα του άντρα.

Διάγραμμα 54: Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με άντρες φίλους

Χαρακτηριστικά ανέφεραν:

«Ναι, με τον άντρα μαζεύομαι λιγάκι και σκέφτομαι γιατί καμιά φορά παρεξηγεί» (γυναίκα, 71 ετών)

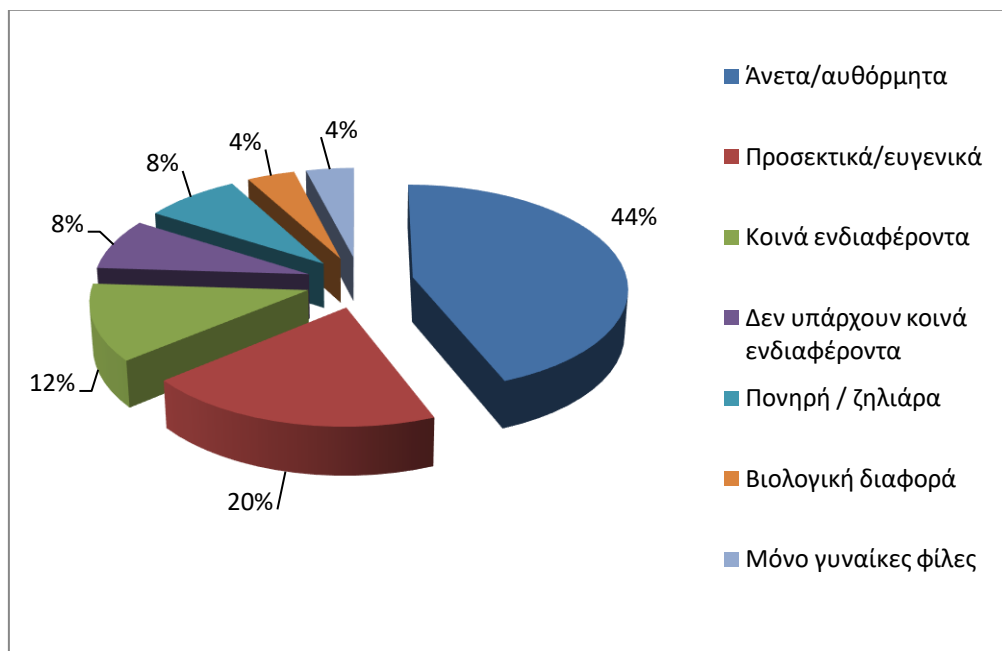
«Είναι ένα πρόβλημα. Στη ζωή μου είχα πολύ καλούς φίλους άντρες. Αλλά είναι πιο δύσκολο με τους άντρες, ειδικά μετά που έχασα τον άντρα μου. Δεν με έβλεπαν με το ίδιο μάτι. Δεν ήμουν και τόσο μεγάλη τότε» (γυναίκα, 76 ετών)

Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με γυναίκες φίλες

Οι ερωτώμενοι κατά πλειονότητα 44% επικοινωνούν άνετα και αυθόρμητα με τις γυναίκες και το 20% επικοινωνεί με προσεκτικό και ευγενικό τρόπο. Το 12% αναφέρει ότι έχει κοινά

ενδιαφέροντα μαζί τους, ενώ το 8% ότι δεν υπάρχουν κοινά ενδιαφέροντα. Το 8% προσέχει πως επικοινωνεί μαζί τους γιατί είναι πονηρές / ζηλιάρες. Τέλος, ένα 4% ομολογεί πως έχει μόνο φίλες γυναίκες και ένα 4,0% ισχυρίζεται ότι η διαφοροποίηση στην επικοινωνία οφείλεται στη βιολογική ταυτότητα της γυναίκας.

Διάγραμμα 55: Χαρακτηριστικά επικοινωνίας με γυναίκες φίλες

Ενδεικτικά παραθέτονται κάποιες απαντήσεις:

«Με τη γυναίκα συζητάς άνετα τα πάντα. Με τον άντρα δεν έχω τι να πω. Με τη γυναίκα συζητώ τα πάντα» (άντρας, 75 ετών)

«Ναι Στον άντρα μιλάμε λίγο πιο προσεκτικά, ενώ στη γυναίκα πολύ αυθόρμητα» (γυναίκα, 66 ετών)

Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου

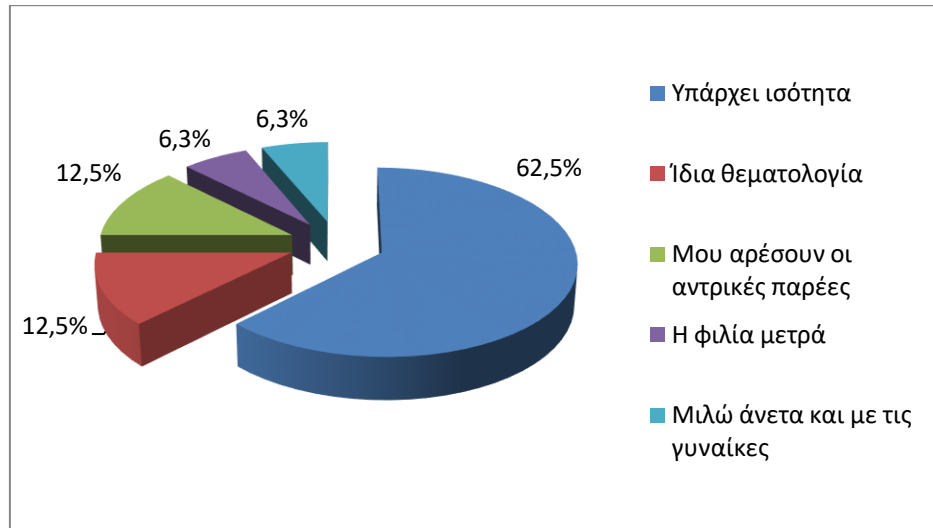
Όσοι υποστηρίζουν ότι η επικοινωνία δεν διαφοροποιείται από το φύλο επιχειρηματολογούν δηλώνοντας κατά 62,5% ότι υπάρχει ισότητα, κατά 12,5% ότι αναπτύσσουν την ίδια θεματολογία και κατά 6,3% ότι η φιλία μετρά. Τέλος, ένα 12,5% αναφέρει ότι του αρέσει η αντρική παρέα, ενώ ένα 6,3% ότι μιλά άνετα με τις γυναίκες.

Χαρακτηριστικές απαντήσεις:

«Όχι, δεν αλλάζει. Τα ίδια θέματα που έχουν οι άντρες έχουν και οι γυναίκες αυτή την εποχή. Δεν έχουμε διαφορετικά» (γυναίκα, 73 ετών)

«Όταν είναι πραγματικοί φίλοι, όχι» (γυναίκα, 65 ετών)

Διάγραμμα 56: Μη διαφοροποίηση επικοινωνίας από φύλο φιλικού προσώπου

Είδος επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον

Σύμφωνα με τα ευρήματα το 59,5% των ερωτηθέντων ως είδος επικοινωνίας προτιμά τη διαζώσης. Το 19,0% τη διαζώσης και τηλεφωνική επικοινωνία, το 9,5% τις τηλεφωνικές συνδιαλέξεις, το 4,8% προτιμά το διαδίκτυο και ένα μικρό ποσοστό 2% προτιμά το διαζώσης και το διαδίκτυο. Τέλος, υπάρχει ένα 4,8% που το είδος της επικοινωνίας που προτιμά είναι αναλόγως την περίπτωση (διαζώσης, τηλέφωνο, διαδίκτυο) αρκεί να επιτύχει να επικοινωνήσει.

Ειδικότερα, κάποιιοι απάντησαν:

«Διαζώσης. Με το τηλέφωνο απλά κανονίζεις συνάντηση» (γυναίκα, 71 ετών)

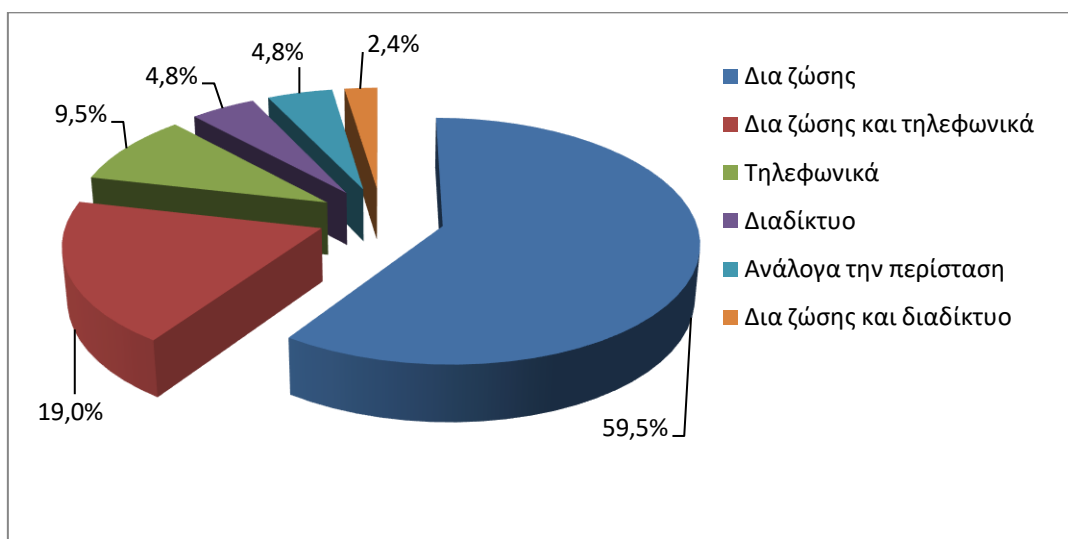
«Μόνο στο τηλέφωνο μου αρέσει» (άντρας, 66 ετών)

«Λόγω του ότι είμαι μακριά, χρησιμοποιώ την τεχνολογία, facebook, μηνύματα, αυτά» (άντρας, 71 ετών)

«Ανάλογα, δεν ξέρω. Μπορεί να μιλήσω προσωπικά, μπορεί και από το τηλέφωνο. Δεν έχω ιδιαίτερο λόγο» (γυναίκα, 71 ετών)

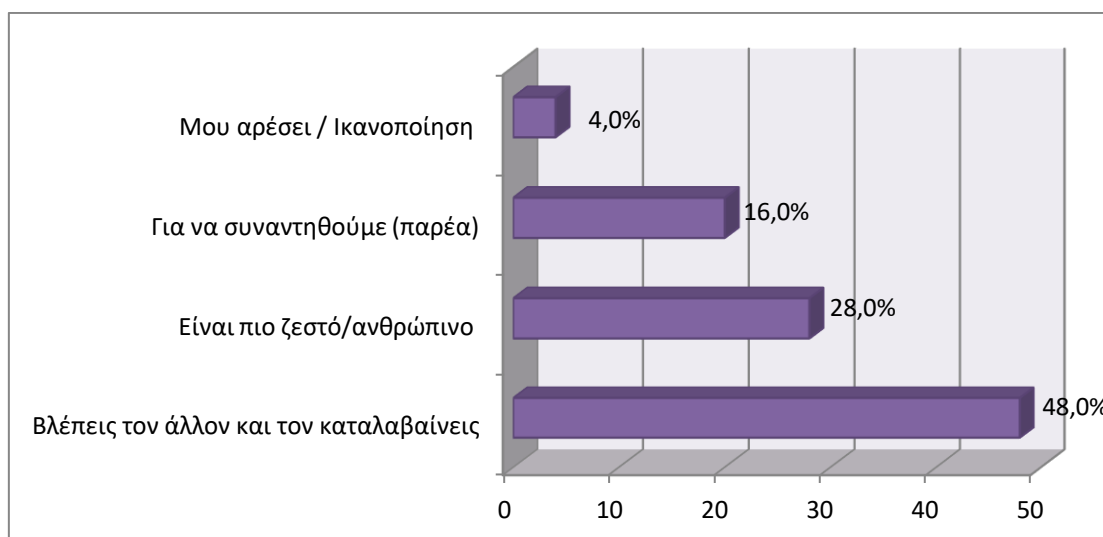
Διάγραμμα 57: Είδος επικοινωνίας με φιλικό περιβάλλον

Βασικοί λόγοι επικοινωνίας δια ζώσης με το φιλικό περιβάλλον

Από το 59,5% του δείγματος που απάντησε ότι προτιμά τη πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία ανέφερε ότι την προτιμά κατά 48,05 γιατί βλέποντας τον άλλον, τις εκφράσεις του μπορείς και τον καταλαβαίνεις, Το 28,0% ανέφερε πως είναι πιο ζεστό, πιο ανθρώπινο, το 20,0% το κάνει για την παρέα, να συνευρίσκονται και μα μην απομακρύνονται με τους φίλους και τέλος ένα 4% γιατί του δίνει χαρά και ικανοποίηση.

Διάγραμμα 58: Βασικοί λόγοι επικοινωνίας δια ζώσης με το φιλικό περιβάλλον

Αναλυτικότερα ανέφεραν:

«Πρόσωπο με πρόσωπο. Να πάμε για φαγητό ή καφέ, να ανταλλάζουμε απόψεις. Να πει ο καθένας τα δικά του και να περάσει ευχάριστα η ώρα» (γυναίκα, 63 ετών)

«Δια ζώσης, όταν είναι εφικτό. Είναι πιο ανθρώπινο, πιο ζεστό, πιο άμεσο» (γυναίκα, 60 ετών)

«Άμεσα, τι πιο όμορφο! Είναι πιο ουσιώδης η επικοινωνία. Αλλιώς είναι να είσαι σε επαφή και να δεις τα μάτια. Να βλέπεις το πρόσωπο του άλλου. Να βλέπεις τα συναισθήματα, που δεν φαίνονται στο μηχάνημα.» (γυναίκα, 60 ετών)

Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον

Πολλά είναι, σύμφωνα πάντα με τους συμμετέχοντες στην έρευνα, τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η τεχνολογία στην επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον. Το 20,4% κάνει λόγο για την αμεσότητα που φέρνει στην επαφή με τους ανθρώπους, ξεπερνώντας προβλήματα χρόνου και τόπου. Το 16,7% πιστεύει ότι αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέσο για τη διατήρηση των φιλικών επαφών, το 13,0% θεωρεί ότι προσφέρει αποτελεσματική εξυπηρέτηση, ενώ το 11,1% ότι με αυτήν επιτυγχάνεται εύκολη συνεννόηση. Το ίδιο ποσοστό 11,1% τονίζει ότι μειώνει τις αποστάσεις, ένα μικρότερο ποσοστό 7,4% ότι παρέχει γνώσεις/πληροφορίες, και ένα ακόμα μικρότερο ποσοστό 5,6% ότι δίνει τη δυνατότητα της οπτικής επαφής.

Υπάρχει ένα 3,7% των ερωτώμενων που υποστηρίζει ότι η προσφορά της έγκειται στην απομάκρυνση των ανθρώπων και ένα άλλο 3,7% που πιστεύει ότι δεν προσφέρει τίποτα. Τέλος, στην κατηγορία άλλο με ποσοστό 5,6% περιλαμβάνονται οι μεμονωμένες απαντήσεις: Επικοινωνία με χαμένους φίλους, Μειώνει τις άσκοπες μετακινήσεις και Οικονομική λύση. Το 1,9% των ερωτωμένων δεν είχε άποψη επί του θέματος.

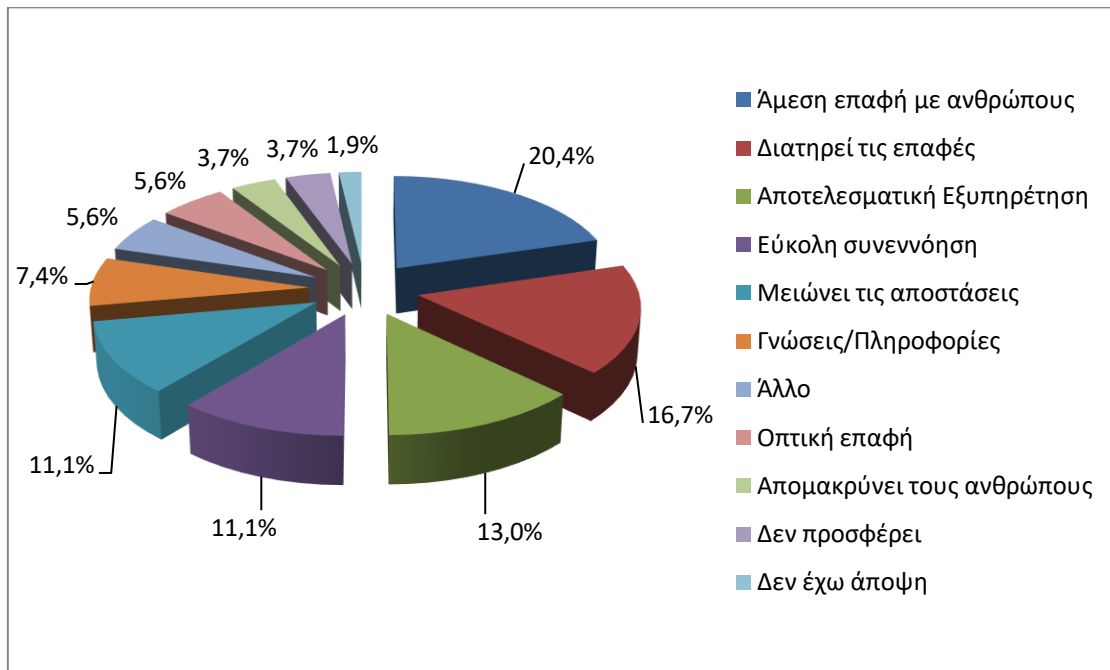
Ενδεικτικά, οι ερωτώμενοι τόνισαν:

«Μειώνει την απόσταση. Είναι ωραία η τεχνολογία, αλλά εμείς δεν θέλουμε μόνο αυτό» (γυναίκα, 73 ετών)

«Όλα ξεκινούν με ένα τηλεφώνημα. Προσφέρει, άμα δεν μπορούμε να βρεθούμε, μέσω internet, viber, να έχουμε μια επικοινωνία, να μη χανόμαστε τελείως. Αλλά όχι μόνο εκατό τις εκατό μόνο αυτό. Είναι χρήσιμο, όμως με ένα όριο» (γυναίκα, 67 ετών)

«Ναι, αν είναι κάποιος μακριά και τον βρίσκω και τον βλέπω» (γυναίκα, 60 ετών)

Διάγραμμα 59: Προσφορά τεχνολογίας στην επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον

3.1 Απόψεις τρίτης ηλικίας για την επικοινωνία & Τ.Π.Ε.

Σύμφωνα με τα ευρήματα η πλειονότητα των ερωτώμενων επισημαίνει ότι η επικοινωνία στηρίζεται στην ανθρώπινη επαφή, αποτελώντας βασική ανθρώπινη ανάγκη. Κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας διαδραματίζουν μεγάλο ρόλο το βλέμμα και οι εκφράσεις. Με την επικοινωνία προσδίδεται αγάπη, ζεστασιά και ικανοποίηση, ενώ απαιτείται κατανόηση, συναντίληψη και ανταλλαγή ιδεών, αφού δίνει ενδιαφέροντα, κίνητρα, υποστηρίζοντας μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Ευρήματα που συμφωνούν με τη βιβλιογραφία, καθώς σε αυτά έχουν αναφερθεί επισταμένως πολλοί επιστήμονες, όπως ο Gerbner (1967), ο Fiske (1989), ο Μπουραντάς (1992), η Καζάκη (1999) και πλήθος άλλοι, εστιάζοντας στην πρωταρχική ανάγκη της αλληλεπίδρασης στο στενό οικογενειακό κύκλο, στις διαπροσωπικές φιλικές συναναστροφές και γενικότερα σε κάθε έκφανση της ζωής.

Η πλειονότητα των ερωτώμενων προτιμούν τη διαπροσωπική επαφή για την επικοινωνία τους, ακολουθεί η τηλεφωνική συνδιάλεξη με σταθερό τηλέφωνο, με κινητό τηλέφωνο και τέλος μέσω διαδικτύου, αποτελέσματα που επισημαίνονται στη Καζάκη (1999) όπου αναφέρεται ότι η μη λεκτική επικοινωνία ολοκληρώνει τη λεκτική, αλλά και στους McQuail και Windahl (2001), όπου υπάρχει εκτεταμένη ανάλυση σχετικά με τα κανάλια επικοινωνίας.

Οι συμμετέχοντες της έρευνας επικοινωνούν στην πλειονότητα τους σχεδόν καθημερινά με το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον. Πολλοί μπορεί και περισσότερες από μία φορές μέσα στην ημέρα. Εύρημα που συμφωνεί με την Κυριακίδου και συν. (2001) ότι οι επαφές των ηλικιωμένων με τα παιδιά τους είναι καθημερινές. Κύριοι λόγοι επικοινωνίας με το οικογενειακό περιβάλλον των ερωτώμενων είναι η κατάσταση υγείας, η καθημερινότητα και η υποστήριξη σε προσωπικά ή/και οικογενειακά θέματα. Οι οικογένειες των ερωτούμενων έχουν ισχυρούς δεσμούς και ενδιαφέρονται να συμβάλλουν με όλες τις δυνάμεις τους για την υποστήριξη και καλύτερευση της ζωής όλων των μελών της οικογένειας. Εξάλλου και ο Παπασταμάτης (2010) αναφέρει ότι οι μεταβολές κατά την τρίτη ηλικία είναι αναπόφευκτες και σχετίζονται με την επαγγελματική ζωή, τις οικογενειακές σχέσεις και την ευαλωτότητα των ηλικιωμένων. Οι αλλαγές αυτές, ενδέχεται, να οδηγήσουν στην περιθωριοποίηση, όπου σύμφωνα με τον Orimo (2006) μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη δημιουργία ευκαιριών, προκειμένου να υπάρχει ενεργή συμμετοχή και αποτελεσματική ένταξη στο κοινωνικό σύστημα. Σύμφωνα με τη θεωρία ανταλλαγής (Sussman, 1976) βαρύτητα πρέπει να δίνεται

στα κοινωνικά χαρακτηριστικά και στις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι ηλικιωμένοι μεταξύ τους, με την οικογένεια και την κοινότητα.

Οι ηλικιωμένοι του δείγματος επικοινωνούν με το φιλικό τους περιβάλλον για να μαθαίνουν τα νέα τους, συνηθίζουν να ανταλλάσσουν απόψεις σε θέματα που αφορούν προσωπικές, οικογενειακές σχέσεις, επαγγελματικά και οικονομικά ζητήματα. Η επικοινωνία τους ως δεύτερο κύριο ζητούμενο έχει τη διασκέδαση, για αυτό κανονίζουν συναντήσεις, κάνουν αστεία και γενικότερα επιζητούν την παρέα ως βασική ανάγκη για καλύτερη ποιότητα ζωής. Τους ενδιαφέρει η κατάσταση υγείας των φίλων τους, αλλά και τα κοινά ενδιαφέροντα, που μοιράζονται μεταξύ τους. Όπως αναφέρεται στο Παπαδάκη – Μιχαηλίδη (2006), οι άνθρωποι επιζητούν διαπροσωπικές σχέσεις για να καλύψουν τις βιολογικές ανάγκες και ενσυνείδητες ορμές.

Αναλυτικότερα, οι ερωτώμενοι κατά συντριπτική πλειονότητα τους πιστεύουν ότι οι ΤΠΕ προσφέρουν πλεονεκτήματα. Το σημαντικότερο πλεονέκτημα είναι η αμεσότητα της επικοινωνίας, αφού καθίσταται εφικτή οποιαδήποτε χρονική στιγμή και σε οποιοδήποτε χώρο. Ως δεύτερο σημαντικό πλεονέκτημα θεωρούν τις γνώσεις και τις πληροφορίες σε συνδυασμό με τον εύκολο τρόπο που μπορεί κάποιος μπορεί να τις αποκτήσει πλοηγώντας στο διαδίκτυο. Η οπτική επαφή κατά την επικοινωνία συγκαταλέγεται στα πλεονεκτήματα που αναφέρουν, αφού θεωρούν πολύ σημαντικό ότι η τηλεφωνική ομιλία συνδυάζεται με εικόνα, πέρα από ήχο. Οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι κύριο μειονέκτημα των ΤΠΕ είναι η αποξένωση που προκαλεί στις ανθρώπινες σχέσεις, επειδή χάνεται η ανθρώπινη επαφή, αυτή που προσδίδει στις σχέσεις την ζεστασιά, την έκφραση, την αγάπη. Ως δεύτερο μειονέκτημα προβάλουν τους κινδύνους και τις παραπλανήσεις που κρύβονται στο διαδίκτυο (αποπλάνηση, πορνογραφία, κλοπές, κτλ), και για τα οποία πιστεύουν ότι διακινδυνεύουν οι νεότερες ηλικίες. Πρόκειται για στερεοτυπική αντίληψη, αφού η έκθεση σε κινδύνους στο διαδίκτυο αφορά ανεξαρτήτως όλες τις ηλικίες. Τέλος, εστιάζονται στο πρόβλημα του εθισμού, που μπορεί να προκληθεί με την παρατεταμένη χρησιμοποίηση των ΤΠΕ. Οι νέες τεχνολογίες αποτελούν μέσο κοινωνικής στήριξης και ενίσχυσης της ζωής των ηλικιωμένων, σύμφωνα με τους White και συν., 1999, Adler. 1996, Cody και συν., 1999, Morrell και συν., 2000, Bitterman & Shaley, 2004 και Burdick, 2001, οι οποίοι επισήμαναν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα στην επικοινωνία των ηλικιωμένων και τα οποία εστιάζονται με αυτά που καταγράφηκαν στην έρευνα.

Οι ηλικιωμένοι του δείγματος κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους δεν έχουν δυσκολίες τη δεδομένη χρονική στιγμή στη χρήση των ΤΠΕ. Όσα χρειάζονται και τους είναι αναγκαία για να επικοινωνήσουν τα έχουν μάθει. Οι υπόλοιποι αποδίδουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην ηλικία τους, εύρημα που συμφωνεί με τη βιβλιογραφία και τη μελέτη του Morris, A., Goodman, J., & Brading, H., (2007), χωρίς όμως να θεωρούν ότι οι δυσκολίες επιδρούν στην επικοινωνία τους.

Στο άμεσο οικογενειακό περιβάλλον (παιδιά και εγγόνια) ανατρέχουν και οι ερωτώμενοι της έρευνας για την επίλυση των προβλημάτων τους στη χρήση των ΤΠΕ. Υπάρχει και μια σημαντική μερίδα που προσπαθεί από μόνο του να λύσει τα όποια προβλήματα παρουσιάζονται. Στη βιβλιογραφία έχει αποσαφηνισθεί ότι σε γενικό πλαίσιο τα παιδιά και τα εγγόνια ζητούν και οι ηλικιωμένοι συμβουλεύουν, καθοδηγούν και γενικότερα τα μέλη της οικογένειας αλληλοβοηθούνται, αλληλοϋποστηρίζονται σε κάθε ανάγκη (Γεωργούλη και συν, 1993 και Γεωργούλη, 1996).

Μοναδική πρόταση από αυτές που ειπώθηκαν από τους συμμετέχοντες που μπορεί να υλοποιηθεί είναι η περισσότερη μάθηση. Ο Δήμος Ρόδου, στο πλαίσιο των ΚΔΒΜ που υλοποιεί από το τμήμα Παιδείας και Δια βίου Μάθησης της Διεύθυνσης Παιδείας, Πολιτισμού και Αθλητισμού οφείλει να μεριμνήσει ώστε να πραγματοποιηθούν προγράμματα δια βίου μάθησης στη συγκεκριμένη ομάδα σε θέματα χρήσης της τεχνολογίας στην καθημερινότητα. Ίσως και η δημιουργία εργαστηρίου πληροφορικής στις δομές του Κ.Α.Π.Η. να εξυπηρετούσε στη μάθηση των νέων τεχνολογιών.

3.2 Επικοινωνία με το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον

Οι ερωτώμενοι επικοινωνούν με πολλά άτομα από το οικογενειακό περιβάλλον τους, πέρα από το στενό κύκλο των παιδιών, αδελφών και εγγονιών. Η ελληνική οικογένεια εξακολουθεί να έχει ισχυρούς δεσμούς και να ενδιαφέρεται για όλα τα μέλη της οικογένειας, με την ευρεία έννοια του όρου. Εξάλλου όπως αναφέρει η Έμκε – Πουλοπούλου (1999) μέσα στην ελληνική οικογένεια υπάρχει αλληλεγγύη, αλληλοβοήθεια, προσφορά και οι συναισθηματικοί δεσμοί είναι ισχυροί, ακόμα και ανάμεσα στις γενιές. Και οφείλεται να διατηρούνται, διαγενεακά, τόσο από τους νέους, όσο και από τους ηλικιωμένους,

Με μια πιο εστιασμένη οπτική γίνεται αντιληπτό ότι το πρακτικό κομμάτι της ζωής, η ομαλή λειτουργία της καθημερινότητας, παρακινεί το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων σε επικοινωνία με το οικογενειακό περιβάλλον. Επίσης οι συναισθηματικοί λόγοι των συμμετεχόντων στην έρευνα, τους ωθούν στην επικοινωνία, αφού σημαντικό ποσοστό των απαντήσεων που δόθηκαν αναφέρονται στο δέσιμο της οικογένειας και στην αγάπη. Οι υπόλοιποι επικοινωνούν για λόγους νοσταλγίας και επειδή βρίσκονται σε απόσταση τα μέλη της οικογένειας, αφού ζουν εκτός του νησιού της Ρόδου. Γίνεται αντιληπτό ότι η οικογένεια αναλαμβάνει πολλαπλούς ρόλους να εκτελέσει, για αυτό και οι ερωτώμενοι ενδιαφέρονται να μάθουν πως περνούν τα μέλη της οικογένειάς τους. Ο ρόλος της οικογένειας μπορεί να μεταλλάσσεται με βάση τη σύγχρονη πραγματικότητα, εξακολουθεί όμως να είναι το βασικό κύτταρο της ελληνικής κοινωνίας. Γεγονός που τεκμαίρεται από τη βιβλιογραφία και από τις μελέτες της Αλεξίου Θ., (1999) και την Τεπέρογλου Α., (1980).

Το άτομο που επικοινωνούν συχνότερα είναι γένους θηλυκού. Η γυναίκα είτε κόρη είναι είτε αδελφή είτε εγγονή είτε σύζυγος είναι η κοινή καρδιά των οικογενειών. Είναι ο συνδετικός κρίκος, η γέφυρα των παλαιότερων και των νεότερων οικογενειών. Ειδικότερα, η κόρη είναι αυτή που θα τρέξει και θα σταθεί στους ηλικιωμένους γονείς, αλλά είναι και εκείνη που θα ζητήσει ως εργαζόμενη, νέα μητέρα, σύζυγος την υποστήριξή τους. Η σχέση παραμένει δυνατή και αναλλοίωτη, αφού η βοήθεια που είχε στα χρόνια που μεγάλωνε μέσα στην οικογένειά της συνεχίζει και στη νέα της οικογένεια από τους γονείς της. Στην έρευνα συνεχίζει να εμφανίζεται καταλυτικός ο ρόλος της γυναίκας, όπως εξάλλου και στη βιβλιογραφία και στις αναφορές των: Τεπέρογλου, Κίνια, Παπακώστα & Τζωρτζοπούλου, (1990), Διώτη και Γιαννοπούλου (2000) και Μουσούρου (1989) που σκιαγραφούν τους ρόλους της γυναίκας μέσα στην οικογένεια.

Οι δεσμοί των ερωτώμενων με το άτομο που επικοινωνούν συχνότερα από την οικογένεια είναι ισχυροί και έχουν πλατιές βάσεις, αφού στηρίζονται στην αγάπη, την εμπιστοσύνη, την αλληλοϋποστήριξη, τη συζήτηση των προσωπικών θεμάτων. Είναι σχέση που καλύπτει όχι μόνο συναισθηματικές ανάγκες, αλλά και κοινωνικές, αφού όπως ισχυρίζονται οι ερωτώμενοι έχουν σχέσεις φιλίας και ταιριάζουν οι απόψεις τους, στοιχεία που έχουν επισημανθεί στη βιβλιογραφία από τον Τσιμπλητάρη (2001) και τον Efklides και συν, (2003) οι οποίοι κατέδειξαν ότι στην ελληνική κοινωνία υπάρχουν δυνατοί οικογενειακοί δεσμοί, που εμπεριέχουν ενότητα, σεβασμό και αλληλοϋποστήριξη.

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων έχει επικοινωνία με τον ευρύ οικογενειακό του κύκλο και δεν αισθάνεται ότι απαιτείται να αλλάξει ή να προσθέσει κάτι σε αυτό. Υπάρχει και ένα μικρό ποσοστό που θα ήθελε περισσότερη επικοινωνία με το στενό οικογενειακό του κύκλο (αδέλφια και παιδιά). Σύμφωνα με τον Τήνιου, Π., (2000) η παρουσία του ηλικιωμένου στη ζωή της οικογένειας τον γεμίζει ασφάλεια, ενεργητικότητα και δημιουργικότητα. Μπορεί να υπάρχουν προστριβές, διαφωνίες και αντιθέσεις, λόγω ηλικίας, αλλά αυτό δεν μπορεί να αλλοιώσει τη συνεισφορά του.

Η θεματολογία της επικοινωνίας των συμμετεχόντων αφορά κυρίως τη ζωή των παιδιών και των εγγονιών τους (προσωπικά προβλήματα, οικονομικά, κοινωνικά, πρακτικά ζητήματα). Αυτό δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο αντικατοπτρισμός των νέων ρόλων που έχουν αναλάβει τα άτομα της τρίτης ηλικίας. Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν άτομα ενεργά, δραστήρια με διάθεση προσφοράς, προκειμένου να καλύψουν τον ελεύθερο χρόνο που έχουν. Θέλουν να αισθάνονται χρήσιμοι και να υποστηρίζουν τα παιδιά και τα εγγόνια τους. Ουσιαστικά τους οδηγούν προς τα εκεί οι νέοι ρόλοι, που τους ανατίθενται με τη φροντίδα και την ανατροφή των εγγονιών, όπως διαφαίνεται και από τη μελέτη του Βάντσου (1988), Τήνιου (2000) και Γεπέρογλου (1984).

Ο τρόπος ανακοίνωσης προσωπικού προβλήματος στα μέλη της οικογένειας επιβεβαιώνει για ακόμη μια φορά τους ισχυρούς δεσμούς της οικογένειας. Για τη πλειονότητα το πρόβλημα μοιράζεται με τη συνολική οικογένεια και προσπαθούν από κοινού για τη λύση του. Ακόμη και το μικρό ποσοστό που αποφασίζει να μην το ανακοινώσει, δεν το κάνει γιατί θεωρεί ότι δεν θα δεχτεί υποστήριξη, αλλά για να μην περιπλέξει ακόμη περισσότερο τις ζωές των υπολοίπων μελών της οικογένειας, συνέπεια του συναισθηματικού υπόβαθρου στην λειτουργία της οικογένειας (Τσιμπλητάρης, 2001)

Η πλειονότητα του δείγματος πιστεύει ότι διαφοροποιείται η επικοινωνία με τα παιδιά και τα εγγόνια, έναντι ενός μικρότερου ποσοστού που θεωρεί ότι είναι ίδια, επειδή όπως δηλώνει τους αγαπά εξίσου. Η πλειονότητα των ερωτώμενων, αναγνωρίζοντας την ηλικία των παιδιών, τους απευθύνεται ως ενήλικες και συζητά μαζί τους σοβαρά και ώριμα για τα οικογενειακά προβλήματα. Υπάρχει κι ένα ποσοστό γονιών που συμπεριφέρεται ως τα ενήλικα παιδιά να είναι ακόμη ανήλικα, για αυτό προβαίνει σε συστάσεις, παρατηρήσεις, έντονες και αυστηρές ομιλίες. Η σχέση με τα εγγόνια είναι τρυφερότερη και καλότροπη από το ότι με τα παιδιά. Αυτό ίσως να συμβαίνει γιατί έχουν φύγει από πάνω τους οι ευθύνες της

ανατροφής, το άγχος της καθημερινότητας και απολαμβάνουν τη σχέση με περισσότερη ηρεμία, γεμίζοντας θετικά και δημιουργικά τον ελεύθερο χρόνο τους, συμπεράσματα που έχουν προκύψει και στους Τήνιου (2000) και Βόντσου (1988) σχετικά με τη διαφοροποίηση της επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και εγγόνια.

Οι ερωτώμενοι που προτιμούν την προσωπική επαφή, την επιλέγουν γιατί αποτελεί έκφραση συναισθημάτων, καταγραφής εκφράσεων και αντιδράσεων, είναι ποιοτικότερη και ο ιδανικότερος τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων. Από αυτούς που δήλωσαν ότι προτιμούν την τηλεφωνική επικοινωνία, η πλειονότητα καταφεύγει σε αυτήν, γιατί τα μέλη της οικογένειάς τους έχουν ασχολίες και δραστηριότητες που αποτρέπουν την προσωπική επαφή. Από όσους δήλωσαν προτίμηση στο διαδίκτυο ως είδος επικοινωνίας με την οικογένειά τους, το έπραξαν γιατί κατά πλειονότητα οι συγγενείς τους βρίσκονται σε μακρινή απόσταση ενώ οι υπόλοιποι θεωρούν ότι το συγκεκριμένο είδος επικοινωνίας παρέχει τη συναισθηματική και οπτική εγγύτητα που προσφέρει και η προσωπική επαφή. Ο Thompson (1998) διακρίνει μορφές επικοινωνιακής δραστηριότητας ή αλληλόδρασης προκειμένου να αναλύσει τη νέα πραγματικότητα, οι οποίες προκύπτουν και από τη διεξαχθείσα έρευνα όπου διαφαίνεται σαν πρωταρχική επιλογή η διαπροσωπική επαφή. Στην έρευνα οι ερωτώμενοι κατά συντριπτική πλειονότητα δηλώνουν ότι η νέα τεχνολογία έχει προσφέρει στην άμεση επικοινωνία με την οικογένεια, αφού εκμηδενίζει τις αποστάσεις, επιτυγχάνει αμεσότητα στο χρόνο και τον τόπο, αναβαθμίζει και εξελίσσει την ίδια την επικοινωνία, είναι αποτελεσματική σε ώρα ανάγκης, παρέχει ενημέρωση και πληροφόρηση, εξυπηρετεί στις διαδικασίες και είναι οικονομική. Σύμφωνα με τους Adler (2002) και Gonzalez και συν., (2012) τα άτομα της τρίτης ηλικίας χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες για να επικοινωνούν με το άμεσο οικογενειακό τους περιβάλλον και άλλα άτομα.

3.3 Επικοινωνία με το Φιλικό Περιβάλλον

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων έχει φιλικό περιβάλλον που προέρχεται από τον επαγγελματικό χώρο, τη γειτονιά, το σχολείο και τις συναναστροφές από το ΚΑΠΗ. Οι λόγοι επιλογής των φίλων εστιάζονται στα κοινά ενδιαφέροντα και την καλή παρέα καθώς και στο δέσιμο που προέκυψε από τα καλά και τα άσχημα της ζωής. Ο «καλύτερος φίλος» είναι γνωριμία από τον εργασιακό χώρο και από το σχολείο. Ως βασικά χαρακτηριστικά της καλύτερης φιλικής σχέσης θέτουν τη συμπαράσταση σε προσωπικά και εργασιακά θέματα,

την ποιότητα και την ικανοποίηση που τους προσδίδει η ίδια η σχέση και τη χρονική διάρκεια της φιλίας. Υπολογίζουν θετικά την καλή παρέα, την καλή επικοινωνία, τα κοινά ενδιαφέροντα και την αποδοχή. Επίσης, χαρακτηρίζουν τον καλύτερο φίλο ως σχέση αδελφική και δεσμό αγάπης, θέλοντας να προσδώσουν χαρακτηριστικά από το οικογενειακό περιβάλλον τους, για να τονίσουν τη σημαντικότητα της φιλικής σχέσης στη ζωή τους. Οι περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες στην έρευνα δεν επιθυμούν νέες γνωριμίες, όχι επειδή δεν έχουν θέληση για ζωή, αλλά επειδή η πλειονότητα των ερωτώμενων μέσα από την πορεία της ζωής έχει κάνει τις επιλογές της και έχει δίπλα της φίλους που γνωρίζει χρόνια και επικοινωνεί άριστα. Ένα σημαντικό ποσοστό εξέφρασε την επιθυμία να κάνει νέους φίλους. Το επιζητά για δυο κυρίως λόγους, γιατί αρέσκονται να γνωρίζουν νέους ανθρώπους και για την παρέα. Συμπεριφορές, στάσεις και αντιλήψεις που επιβεβαιώνονται από την βιβλιογραφία που αφορά την τρίτη ηλικία και το φιλικό περιβάλλον, τον τρόπο επιλογής του, τα χαρακτηριστικά της καλύτερης φιλικής σχέσης και της ανάγκης για νέες γνωριμίες, και αναφέρονται από τους Gordon και συν., (2005), Richard και Schneider (2005) και Σπυρόπουλος (2004).

Τα θέματα επικοινωνίας των ερωτώμενων με το φιλικό περιβάλλον είναι πολλά και διαφορετικά, αγκαλιζοντας όλους τους τομείς της ζωής. Συζητούν για τα προσωπικά τους, για θέματα υγείας, πολιτική, θέματα παιδιών, οικονομικά κ.α. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα είναι ενεργητικοί και δραστήριοι άνθρωποι, που ζουν μέσα στην κοινωνία και όχι στο περιθώριο της. Στην πλειονότητα τους πιστεύουν ότι διαφοροποιείται η επικοινωνία με την πάροδο της ηλικίας. Συγκεκριμένα, η επικοινωνία με τους μικρότερους ηλικιακά είναι πιο ανέμελη, τα προβλήματα που συζητιούνται είναι λιγότερο πολύπλοκα και περισσότερο ενδιαφέροντα. Οι ερωτώμενοι συνήθως τους συμβουλεύουν, επειδή οι νέοι δεν έχουν εμπειρίες ζωής ακόμη και προσπαθούν να κατέβουν στο επίπεδό τους, αποκομίζοντας μέρος της ενέργειας, όρεξης και διάθεσης που έχουν για τη ζωή. Μαζί γελούν περισσότερο και περνά πιο ευχάριστα η ώρα. Σε αντίθεση η επικοινωνία με τους μεγαλύτερους ηλικιακά χαρακτηρίζεται από τους ερωτώμενους ως πιο σοβαρή, διακατέχεται από ηρεμία, σεβασμό και συνήθως αναλαμβάνουν το ρόλο του ενεργητικού ακροατή, αφού οι περισσότεροι ηλικιωμένοι είναι προσκολλημένοι στο παρελθόν, αλλά έχουν ανάγκη από κουβέντα. Οι ηλικιωμένοι μιλούν περισσότερο για ασθένειες, όμως ένα μεγάλο ποσοστό των συμμετεχόντων θεωρεί ότι έχει περισσότερα κοινά ενδιαφέροντα μαζί τους. Για το ποσοστό των ερωτώμενων, που θεωρεί ότι η πάροδος της ηλικίας δεν διαφοροποιεί την επικοινωνία, σημαντικό ρόλο στη φιλική σχέση παίζει ο χαρακτήρας του συνομιλητή και η φιλία που έχει

αναπτυχθεί. Επίσης, η πλειονότητα των ερωτώμενων πιστεύει ότι διαφοροποιείται η επικοινωνία ανάλογα με το φύλο του φιλικού προσώπου. Ως βασικά χαρακτηριστικά της επικοινωνίας με το αντρικό φύλο προβάλλεται ο συγκρατημένος, αυστηρός και τυπικός λόγος, ενώ με το γυναικείο φύλο ο άνετος, αυθόρμητος και ευγενικός λόγος. Οι Nocon και Pearson (2000) ανέπτυξαν τις φιλικές σχέσεις ως παράγοντες ευημερίας και ικανοποίησης των ηλικιωμένων, αφού συμβάλλουν στην αναπέρωση του ηθικού, στην κατανόηση της ταυτότητας και στην κοινωνική και ψυχολογική ενθάρρυνση, μεταβλητές που εμφανίστηκαν στην παρούσα έρευνα.

Η πλειονότητα των ερωτώμενων προτιμά ως είδος επικοινωνίας την προσωπική επαφή γιατί θέλει να βλέπει το φίλο του στα μάτια, για να τον καταλαβαίνει καλύτερα. Η δια ζώσης επικοινωνία χαρακτηρίζεται ως πιο ζεστή και ανθρώπινη και καλύπτει τις ανάγκες ύπαρξης κοινωνικών σχέσεων, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Πολλοί δήλωσαν ότι όλο και περισσότερο χρησιμοποιούν τις τηλεφωνικές συνδιαλέξεις και το διαδίκτυο. Όπως επισήμανε ο Thompson (1998) και η Νταβού (2007) με την τεχνολογική εξέλιξη οι μορφές επικοινωνίας λειτουργούν όλο και περισσότερο συμπληρωματικά στην πρόσωπο με πρόσωπο αλληλόδραση, εύρημα που τεκμηριώθηκε από την έρευνα. Τέλος, η πλειονότητα των ερωτώμενων πιστεύει ότι η τεχνολογία επιφέρει θετική επίδραση στην επικοινωνία με το φιλικό τους περιβάλλον, γιατί τους παρέχει αμεσότητα στον χρόνο και τον τόπο, διατηρεί τις φιλικές επαφές και εξυπηρετεί αποτελεσματικά επιτυγχάνοντας εύκολη συνεννόηση. Ευρήματα που συμφωνούν με τους Sayago & Blat (2010) οι οποίοι κατέγραψαν ότι η επικοινωνία των ατόμων τρίτης ηλικίας μέσω των νέων τεχνολογιών τους υποστηρίζει ψυχολογικά, αφού ενδυναμώνει την αυτοπεποίθηση και την αυτοκυριαρχία τους.

Συμπεράσματα και Προτάσεις για Περαιτέρω Έρευνα

4.1 Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας διεξάγονται ποικίλα και σημαντικά συμπεράσματα:

- ✓ Η πλειονότητα των ερωτώμενων είναι βασικοί χρήστες του ηλεκτρονικού υπολογιστή και χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, είτε από το σπίτι είτε εν κίνηση (3 ή 4G) από μια μέχρι δυο ώρες την ημέρα μέσω του κινητού ή του tablet τους, το οποίο απέκτησαν από προσωπική αγορά.
- ✓ Στο διαδίκτυο απασχολούνται με θέματα ενημέρωσης, ψυχαγωγίας και επικοινωνίας και πιστεύουν ότι η σχέση τους με την τεχνολογία δεν τους έχει επηρεάσει καθόλου ως προς την κοινωνικότητά τους.
- ✓ Η πλειονότητα των ερωτώμενων επισημαίνει ότι η επικοινωνία στηρίζεται στην ανθρώπινη επαφή και για αυτό το λόγο προτιμούν τις διαπροσωπικές επαφές.
- ✓ Επικοινωνούν στην πλειονότητα τους σχεδόν καθημερινά με το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον. Πολλοί μπορεί και περισσότερες από μία φορές μέσα στην ημέρα.
- ✓ Κύριοι λόγοι επικοινωνίας με το οικογενειακό περιβάλλον τους είναι η κατάσταση της υγείας, η καθημερινότητα και η υποστήριξη σε προσωπικά ή/και οικογενειακά θέματα, ενώ με το φιλικό τους περιβάλλον επικοινωνούν για να μαθαίνουν νέα και να συναναστρέφονται κοινωνικά (διασκέδαση, παρέα, έξοδοι).
- ✓ Ως κυριότερο πλεονέκτημα των νέων τεχνολογιών θεωρούν τη δυνατότητα της αμεσότητας που παρέχουν, ανεξαρτήτως απόστασης και χρονικής στιγμής.
- ✓ Ως μεγαλύτερο μειονέκτημα των νέων τεχνολογιών πιστεύουν ότι είναι η αποξένωση που προκαλούν από τις προσωπικές επαφές.
- ✓ Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων δεν αντιμετωπίζει προβλήματα στη χρήση των νέων τεχνολογιών, αφού όσα είναι αναγκαία για την επικοινωνία τα έχει μάθει.
- ✓ Θεωρούν ότι οι δυσκολίες στη χρήση των νέων τεχνολογιών δεν επέδρασαν στην επικοινωνία τους.
- ✓ Σε περίπτωση που αντιμετωπίζουν προβλήματα στη χρήση των νέων τεχνολογιών ζητούν υποστήριξη πρώτα από τα παιδιά τους και μετά από τα εγγόνια τους.
- ✓ Πρότασή τους για την περαιτέρω αξιοποίηση της τεχνολογίας είναι η παρακολούθηση προγραμμάτων κατάρτισης δια βίου μάθησης σε θέματα χρήσης των νέων τεχνολογιών.

- ✓ Από το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον τους επικοινωνούν με τα παιδιά τους, τα αδέρφια τους και τα εγγόνια τους.
- ✓ Οι λόγοι για τους οποίους επικοινωνούν με το άμεσο οικογενειακό τους περιβάλλον είναι για να μάθουν πώς περνούν την ημέρα τους, γιατί αισθάνονται δεμένοι ως οικογένεια και γιατί κάποια μέλη της οικογένειας βρίσκονται εκτός του τόπου κατοικίας τους.
- ✓ Το άτομο με το οποίο έχουν τη συχνότερη επαφή είναι η κόρη και η αδελφή. Εκφράζουν την άποψη ότι μαζί με τις τελευταίες είναι πολύ δεμένοι, έχουν πολύ καλή σχέση και αποτελούν την οικογένειά τους.
- ✓ Στην πλειονότητά τους δεν επιθυμούν να έχουν επικοινωνία με άλλα συγγενικά πρόσωπα, γιατί έχουν ήδη επικοινωνία με όλους.
- ✓ Τα θέματα που τους απασχολούν στις οικογενειακές συζητήσεις είναι η υγεία, τα προσωπικά / επαγγελματικά θέματα των παιδιών τους και τα ευρύτερα οικογενειακά θέματα.
- ✓ Σε περίπτωση ύπαρξης προσωπικού προβλήματος θα το ανακοινώσουν με διαπροσωπική επαφή με την οικογένεια.
- ✓ Πιστεύουν ότι διαφοροποιείται η επικοινωνία ανάμεσα στα παιδιά τους και τα εγγόνια, αφού με τα παιδιά συζητούν σοβαρά και ώριμα, ενώ με τα εγγόνια πιο τρυφερά και καλότροπα.
- ✓ Προτιμούν να επικοινωνούν διαπροσωπικά με την οικογένειά τους, γιατί έτσι υπάρχει συναισθηματική επαφή και μπορούν να βλέπουν τις εκφράσεις και τις αντιδράσεις του συνομιλητή τους.
- ✓ Πιστεύουν ότι η τεχνολογία συμβάλλει στον άμεσο τρόπο επικοινωνίας με την οικογένεια, αφού τους φέρνει πιο κοντά με τα μέλη της οικογένειας που βρίσκονται σε απόσταση, τους δίνει αμεσότητα ανεξαρτήτως χρόνου και τόπου και εν κατακλείδι αναβαθμίζει και εξελίσσει την ίδια την επικοινωνία.
- ✓ Το φιλικό περιβάλλον του δείγματος προέρχεται κυρίως από τον επαγγελματικό χώρο, τη γειτονιά, το σχολείο και τις συναναστροφές του από το ΚΑΠΗ.
- ✓ Λόγοι επιλογής των φίλων αποτελούν τα κοινά ενδιαφέροντα, η καλή παρέα και το δέσιμο από τα καλά και τα άσχημα της ζωής στο πέρασμα των χρόνων.
- ✓ Ο καλύτερος φίλος τους προέρχεται από το εργασιακό και σχολικό περιβάλλον, ενώ ένα μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων δηλώνει ότι δεν έχει καλύτερο φίλο.
- ✓ Ως χαρακτηριστικά της καλής φιλίας θεωρούν τη συμπαράσταση σε προσωπικά και εργασιακά θέματα, την αδελφική σχέση που δημιουργείται με το πέρασμα των

χρόνων, εφόσον στη πλειονότητα των ερωτώμενων η διάρκεια φιλίας τους είναι από είκοσι μέχρι είκοσι εννιά χρόνια.

- ✓ Η πλειονότητα των ερωτώμενων δεν επιθυμεί νέους φίλους, γιατί οι φίλοι που έχει είναι αρκετοί και ικανοποιητικοί.
- ✓ Όσοι εξέφρασαν την επιθυμία να κάνουν γνωριμίες, το δικαιολόγησαν στην ικανοποίηση που αισθάνονται γνωρίζοντας νέους ανθρώπους και στην ανάγκη για παρέα.
- ✓ Τα θέματα που επέλεγον να συζητήσουν με το φιλικό περιβάλλον είναι τα προσωπικά, η υγεία και η πολιτική.
- ✓ Πιστεύουν κατά πλειονότητα ότι η επικοινωνία διαφοροποιείται από την ηλικία του φίλου, αφού με τους νέους ηλικιακά φίλους τους μιλούν για διαφορετικά προβλήματα, γελούν περισσότερο και κυρίως συμβουλεύουν, ενώ με τους ηλικιακά μεγαλύτερους φίλους τους μιλούν περισσότερο για ασθένειες, αλλά έχουν περισσότερα κοινά ενδιαφέροντα και τα προβλήματα που συζητούν είναι πιο σχετικά με την ηλικία τους.
- ✓ Όσο αφορά το συσχετισμό της επικοινωνίας με το φύλο του φίλου πιστεύουν ότι διαφοροποιείται, αφού στους άντρες μιλούν πιο συγκερατημένα, αυστηρά και τυπικά, ενώ με τις γυναίκες άνετα, αυθόρμητα και πιο ευγενικά.
- ✓ Προτιμούν τη δια ζώσης επικοινωνία με το φιλικό τους περιβάλλον, γιατί αντλούν ικανοποίηση και προέχει η κοινωνική συναναστροφή (διασκέδαση, παρέα, έξοδοι).
- ✓ Πιστεύουν ότι η τεχνολογία στον άμεσο τρόπο επικοινωνίας με το φιλικό περιβάλλον τους δίνει αμεσότητα ανεξαρτήτως χρόνου και τόπου, διατηρεί τις φιλικές επαφές και εξυπηρετεί αποτελεσματικά τη συνεννόηση μεταξύ τους.

4.2 Περιορισμοί της μελέτης

Το δείγμα της έρευνας προήλθε από άτομα τρίτης ηλικίας που γνωρίζουν τη χρήση των Τ.Π.Ε. στο ΚΑΠΗ του Δήμου Ρόδου. Θα μπορούσε να είχε πραγματοποιηθεί, αν υπήρχε το χρονικό περιθώριο, σε εθνικό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό τα συμπεράσματά της δεν μπορούν να γενικευτούν για το συνολικό πληθυσμό.

Για τη συλλογή των στοιχείων της έρευνας δεν χορηγήθηκε σταθμισμένο ερωτηματολόγιο. Ωστόσο, χρησιμοποιήθηκαν δυο εργαλεία, αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο και ημι-δομημένη

συνέντευξη, για να μπορεί να διασφαλιστεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εγκυρότητα των αποτελεσμάτων.

4.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Μέχρι σήμερα οι περισσότερες έρευνες επικεντρώνονται είτε στο ψηφιακό χάσμα είτε στις επιπτώσεις και τα αποτελέσματα από τη χρήση των Τ.Π.Ε στους ηλικιωμένους. Η διερεύνηση των μορφών και του περιεχομένου της επικοινωνίας μέσω των επιρροών των χρήσεων του διαδικτύου με το άμεσο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον και την καθημερινότητα δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Τα νέα στοιχεία που επιδιώκει να προσφέρει η παρούσα έρευνα στην κατανόηση του ψηφιακού γραμματισμού των ατόμων τρίτης ηλικίας είναι κυρίως προς την επεξεργασία των νέων μορφών που οι οικογενειακές και φιλικές σχέσεις λαμβάνουν μέσω της χρήσης των τεχνολογικών μέσων. Εξάλλου ένας από τους στόχους της μελέτης ήταν να αποτελέσει η έρευνα αυτή τη βάση, αλλά και την αφορμή για νέες έρευνες με αντικείμενο τη σχέση των ηλικιωμένων με τις Τ.Π.Ε. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται οι ακόλουθες έρευνες:

- ✓ Να εξετασθούν και οι απόψεις των παιδιών των ηλικιωμένων. Με αυτό τον τρόπο θα επιτευχθεί διαγενεακή σύγκριση για το ρόλο που παίζουν οι νέες τεχνολογίες στη διαμόρφωση της επικοινωνίας με το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον.
- ✓ Να πραγματοποιηθεί συγκριτική μελέτη με άλλα ΚΑΠΗ σε εθνικό επίπεδο. Με την πανελλαδική διάσταση θα μπορούσαν να επιτευχθούν αντιπαραθέσεις στα αποτελέσματα για καλύτερη κατανόηση των φαινομένων
- ✓ Να υλοποιηθεί συγκριτική μελέτη με άτομα τρίτης ηλικίας που δεν κάνουν χρήση των νέων τεχνολογιών, προκειμένου να μελετηθούν οι διαφορές, που από ερευνητική άποψη έχουν ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της διαμόρφωσης της επικοινωνίας στην ψηφιακή κοινωνία
- ✓ Να μελετηθούν αν υπάρχουν διαφορές με άτομα τρίτης ηλικίας που διαβιούν σε οίκους ευγηρίας ή παρακολουθούν το πρόγραμμα Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων (Κ.Η.Φ.Η.) των δήμων. Το πώς διαμορφώνεται το κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου τρίτης ηλικίας, ενδεχομένως να επηρεάζει τις άμεσες κοινωνικές του σχέσεις και να διαμορφώνει διαφορετικές στάσεις και αντιλήψεις στο υπό εξεταζόμενο θέμα.

- Adler, R. (1996) Older Adults and Computers. Available online at <http://www.seniornet.org/php/default.php?PageID=5476&Version=0&Font=0>
- Adler, R. P. (2002). The age wave meets the technology wave: Broadband and older Americans. Retrieved from www.seniornet.org/downloads/broadband.pdf
- Băban, A. (2008). Reconceptualization of the division between quantitative and qualitative research methods. *Cognitie, Creier, Comportament*, 12(4), 337-343.
- Barron, M. L. (1967) *Minorities in a Changing World*. Knopf, New York.
- Beauvoir de Simone (1980), *Τα γηρατειά. Είναι οι γέροι ανθρώπινα πλάσματα*, Αθήνα: Γλάρος
- Bennett G, Ebrahim S. (1995) *The Essentials of Health Care in Old Age*. 2nd ed. London: Edward Arnold, Hodder Headline Group;.
- Bernard, M. and Phillips, J. (2000), The challenge of ageing in tomorrow's Britain. *Ageing and Society*, 20, 33–54.
- Blake, M. (1998), Internet access for older people. *Aslib Proceedings*, 50, 10, 308–15.
- Bukowski, W. M., Newcomb, A. F., & Hartup W. W. (1996). Friendship and its significance in childhood and adolescence: Introduction and comment In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb. & W. W. Hartup (Eds), *The Company they Keep: Friendship in childhood and adolescence* pp.1-15. New York: Cambridge University Press.
- Burdick, D. (2001), Digital divide or tool for understanding and collaboration: computers and intergenerational relationships. Paper presented to the 54th Annual Scientific Meeting of the Gerontological Society of America, Chicago.
- Cameron, D. D., Marquis, D. R., & Webster, B. (2001), Older adults perceptions, experiences and anxieties with emerging technologies. *Australasian Journal on Ageing*, 20, 50– 56. <http://doi.org/10.1111/j.1741-6612.2001.tb00399.x>
- Chandra RK, Imbach a., Moore C, Skelton D, Woolcott D. (1991), Nutrition of the elderly. *Can Med Assoc*;145(11):1475–87.
- Clarke, A., Englebright, L., & National Institute of Adult Continuing Education (England and Wales). (2003), *ICT: the new basic skill*. Leicester: NIACE.
- Cody, M. J., Dunn. D., Hoppin, S., & Wendt, P. (1999), Silver surfers: Training and evaluating Internet use among older adult learners. *Communication Education*, 48, 269-286.
- Coelho, J., & Duarte, C. (2016), A literature survey on older adults' use of social network services and social applications. *Computers in Human Behavior*, 58, 187-205.

- Cole, M., & Cole, S. (2000), *H ανάπτυξη των παιδιών*. (M. Solman, Μτφ.). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Coleman, G., Gibson, L., Hanson, V. L., Bobrowicz, A., & McKay, A. (2010), Engaging the disengaged: How do we design technology for digitally excluded older adults? 8th ACM Conference on Designing Interactive Systems, Denmark, Ανακτήθηκε στις 23-12-2017 από: <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1858202&dl=ACM&coll=DL&CFID=269386876&CFTOKEN=32475007>
- Cowgill, D.O., & Holmes, L.D. (1972), *Aging and Modernization*, Appleton-Century- Crofts, New York.
- Creswell, J. W., Shope, R., Plano Clark, V. L., & Green, D. O. (2006), How interpretive qualitative research extends mixed methods research. *Research in the Schools*, 13(1), 1-11.
- Czaja, S. J., Charness, N., Fisk, A. D., Hertzog, C., Nair, S. N., Rogers, W. A., & Sharit, J. (2006), Factors predicting the use of technology: findings from the Center for Research and Education on Aging and Technology Enhancement (CREATE). *Psychology and Aging*, 21(2), 333.
- Davis, F. D. (1989), Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <http://doi.org/10.2307/249008>
- Depaola, S.J., Griffin, M., Young, J. R., & Neimeyer, R.A. (2003), Death anxiety and Attitudes toward the elderly among older adults: The role of gender and ethnicity, *Death Studies*, 27(4), 335-354.
- Efklides, A., Kalaitzidou, M., & Chankin, G. (2003), Subjective Quality of Life in Old Age in Greece, the Effect of Demographic Factors, Emotional State, and Adaptation to Aging. *Journal of European psychologist*, 8(3), 178-191.
- Escuder-Mollon, P., & Esteller-Curto, R. (2013), *Seniors in the Knowledge Society: context, practises and innovation.*, Ανακτήθηκε στις 7-1-2018 από: generationen.oehunigraz.at/files/2012/09/SeniorsKS-The-Knowledge-Society-projekt-documentation-v-04x.pdf
- Fiske John (1989), «*Εισαγωγή στην Επικοινωνία*», Αθήνα, εκδ. Αιγόκερως.
- Gatto, S., & Tak, S. (2008), Computer, Internet, and E-mail use among Older Adults: Benefits and Barriers. *Educational Gerontology*, 34(9), 800-811.
- Goldenberg, I. & Goldenberg, H. (2005), Οικογενειακή θεραπεία: Μια επισκόπηση. Αθήνα: ΕΛΛΗΝ
- González, A., Ramírez, M., & Viadel, V. (2012), Attitudes of the Elderly Toward Information and Communications Technologies. *Educational Gerontology*, 38(9), 585-594.

- Gordon, P. A., Feldman, D. & Chiriboga, J. (2005), Helping Children with Disabilities Develop and Maintain Friendships. *Teacher Education and Special Education*, 28(1), 1–9.
- Hanley, P. (2002), The Numbers Game: Older People and the Media. Independent Television Commission, London.
- Harman, D. (1978), Free radical theory of aging: nutritional implications. *Age* 1, 145 – 152.
- Hartup, W.W. (1996a), Cooperation, close relationships, and cognitive development. In W. M., Bukowski, A. F. Newcomb & W. W. Hartup (Eds) *The Company they Keep: Friendship in childhood and adolescence*, (pp/ 213-237). New York: Cambridge Studies
- Havighurst, R. J., Neugarten, B.L., & Tobin, S.S., (1968). Disengagement and Patterns of Aging. Pp. 161-72. In Neugarten, B.L., (Ed.) *Middle Age and Aging: A Reader in Social Psychology*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hernández-Encuentra, E., Pousada, M., & Gómez-Zúñiga, B. (2009), ICT and Older People: Beyond Usability. *Educational Gerontology*, 35(3), 226–245. Ανακτήθηκε στις 17-12-2017 από: <http://doi.org/10.1080/03601270802466934>
- Irizarry, C. and Downing, A. (1997), Computers enhancing the lives of older people. *Australian Journal on Ageing*, 16, 4, 161–65.
- JISC. (2011), Developing digital literacies: briefing paper in support of JISC grant funding 4/11. Retrieved from <http://www.jisc.ac.uk/media/documents/funding/2011/04/Briefingpaper.pdf>
- Jones-Kavalier, B., & Flannigan, S. (2006), Connecting the digital dots: literacy of the 21st century (educause quarterly) \textbar educause. Ανακτήθηκε 7-1-2018 από <http://www.educause.edu/EDUCAUSE+Quarterly/EDUCAUSEQuarterlyMagazineVolume/ConnectingtheDigitalDotsLitera/157395>
- Josien, M και Βαγιάτης, Γ. (1995), Η επικοινωνία μέσα και έξω από τον εργασιακό χώρο . Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα
- Karagiannaki, E. (2005), *Changes in the living arrangements of elderly people in Greece 1974-1999*. Centre for Analysis of Social Exclusion, London, November 2005, 1-28.
- Kohli, M., Kunemund, H., & Ludicke, J. (2005), Family Structure, proximity and contact. Chapter 4.1, Share First Results Book
- Krappmann, L. (1996), Amicitia, drujba, shin-yu, philia, freunschaft, friendship: On the cultural diversity of a human relationship. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb & W. W. Hartup (Eds), *The Company they Keep: Friendship in childhood and adolescence* (pp.19-40). New York: Cambridge Studies.
- Kyriakidou, E., Kotzabassaki, S., & Christopoulou, I. (2001), Care the Elderly in Greece, A Family Centered Approach. *ICUs and Nursing Web Journal*, 8 (1-17).

- Lagana, L. (2008), Enhancing the attitudes and self-efficacy of older adults toward computers and the Internet: Results of a pilot study. *Educational Gerontology*, 34(9), 831–843.
- Lowe, G., & McAuley, J. (2000), Adult literacy and lifeskills survey information and communication technology literacy assessment framework. Ανακτήθηκε 6-1-2018 από https://www.ets.org/Media/Tests/ETS_Literacy/ICTL_FRAMEWORK.pdf
- Madden, G. and Savage, S. (2000), Some economic and social aspects of residential Internet use in Australia. *Journal of Media Economics*, 13, 3, 171–85.
- McGreal, R. and Elliott, M. (2004), Technologies of online learning, in T. Anderson, and F. Elloumi, (Eds) *Theory and Practice of Online Learning*, Athabasca University.
- McQuail D., Windahl S. (2001), Σύγχρονα μοντέλα επικοινωνίας, Αθήνα, Καστανιώτης
- Mertens, D. M. (2009), Έρευνα και αξιολόγηση στην εκπαίδευση και την ψυχολογία. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Morrell, R. W. (Ed.). (2001), *Older adults, health information, and the World Wide Web*. Psychology Press.
- Morrell, R. w., Mayhorn, C. B., & Bennett, J. (2000), A survey of World Wide Web use in middle-aged and older adults. *Human Factors*, 42, 175-182.
- Morris, A., Goodman, J., & Brading, H. (2007), Internet use and non-use: Views of older users. *Universal Access in the Information Society*, 6(1), 43–57.
- Morris, M. and Venkatesh, V. (2000), Age differences in technology adoption decisions: implications for a changing work force. *Personnel Psychology*, 53, 2, 375–403.
- Nicholas, D., Williams, P. and Huntington, P. (2000), Digital health information: case study, the information kiosk. *Aslib Proceedings*, 52, 9, 315–30.
- Nielsen, J., (2002). Usability for senior citizens. Ανακτήθηκε στις 27-12-2017 από <http://www.useit.com/alertbox/20020428.html>.
- Nocon, A., & Pearson, M. (2000), The roles of friends and neighbours in providing support for elder people. *Ageing and Society*, 20, 341-367.
- Noemi Bitterman, Ilana Shalev (2004), *The Silver Surfer: Making the Internet Usable for Seniors* Ανακτήθηκε στις 27-12-2017 από <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.953.285&rep=rep1&type=pdf>
- OECD Skills Outlook 2013. (2013), OECD Publishing. Ανακτήθηκε στις 27-12-2017 από http://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-outlook-2013_9789264204256-en
- Olphert, C. W., Damodaran, L., & May, A. J. (2005). Towards digital inclusion—engaging older people in the “digital world.” In *Accessible Design in the Digital World Conference* (pp. 23–25). Ανακτήθηκε στις 27-12-2017 από:

http://www.researchgate.net/profile/Wendy_Olphert/publication/228623727_Towards_digital_inclusionengaging_older_people_in_the_%27digital_world%27/links/02bfe510fd7fd7166b000000.pdf

- Orimo, H., Ito, H., Suzuki, T., Araki, A., Hosoi, T., & Sawabe, M. (2006), Reviewing the definition of “elderly.” *Geriatrics and Gerontology International*, 6(3), 149–158. Ανακτήθηκε στις 27-12-2017 από <http://doi.org/10.1111/j.1447-0594.2006.00341.x>
- Paul Watzlawick, Janet Beavin Bavelas, Don D. Jackson, (2004) Ανθρώπινη επικοινωνία και οι επιδράσεις της στη συμπεριφορά, εκδόσεις Ελληνικά γράμματα,
- Prifti, E. (2011), The University With a Soul. University of Vlora and the reforms that revolutionized standards of student enrollment, training, and advancement in albanian higher education. *Romanian Journal for Multidimensional Education*, 3(6), 61-71.
- Richard, J. F., & Schneider, B. H. (2005), Assessing Friendship Motivation During Preadolescence and Early Adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 25(3), 367–385.
- Rose, A.M. (1965), The subculture of the aging: a framework for research in social gerontology. Pp, 3-16 in Arnold M. Rose and Warren A. Peterson, (eds.), *Older People and Their Social World*. Philadelphia: F.A. Davis.
- Rosen, L. and Weil, M. (1995), Adult and teenage use of consumer, business, and entertainment technology: potholes on the information superhighway. *Journal of Consumer Affairs*, 29, 1, 55–84.
- Rosenthal, R. L. (2008), Older computer-literate women: Their motivations, obstacles, and paths to success. *Educational Gerontology*, 34(7), 610–626.
- Rousseau, G. and Rogers, W. (1998), Computer usage patterns of university faculty members across the life span. *Computers in Human Behaviour*, 14, 3, 417–28.
- S. Moscovisi, (1976), *Forschungsgebiete der Sozialpsychologie*, Bd.2., Kronberg, Athenaum,
- Sayago, S., & Blat, J. (2010), Telling the story of older people e-mailing: An ethnographical study. *International Journal of Human-Computer Studies*, 68, 105-120.
- Selwyn, N. (2004). The information aged: A qualitative study of older adults’ use of information and communications technology. *Journal of Aging Studies*, 18(4), 369– 384. Ανακτήθηκε στις 28-12-2017 από <http://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.06.008>
- Selwyn, N., Gorard, S., & Furlong, J. (2004), The information aged: Older adults’ use of information and communications technology in everyday life. *Journal of Aging Studies*, 18, 369–384.

- Selwyn, N., Gorard, S., Furlong, J., & Madden, L. (2003), Older adults' use of information and communications technology in everyday life. *Ageing and Society*, 23(5), 561– 582. Ανακτήθηκε στις 26-12-2017 από <http://doi.org/10.1017/S0144686X03001302>
- Senkbeil, M., Ihme, J. M., & Wittwer, J. (2013), The test of technological and information literacy (TILT) in the national educational panel study: development, empirical testing, and evidence for validity. *Journal for Educational Research Online*, 5(2), 139–161.
- Smither, J. and Braun, C. (1994), Technology and older adults : factors affecting the adoption of automatic teller machines. *Journal of General Psychology*, 121, 4, 381–89.
- Snape, D. and Spencer, L. (2003), 'The Foundations of Qualitative Research', in J. Ritchie and J. Lewis (eds) *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. London: Sage. pp.1–23
- Sussman, M. B. (1976), The family life of old people. In R. H. Binstock, & E. Shanas (Eds.), *Handbook of aging and the social .sciences*. Van Nostrand Reinhold, New York.
- Teo, T. (2001), Demographic and motivation variables associated with Internet usage activities. *Internet Research-Electronic Networking Applications and Policy*, 11, 2, 125–37.
- Thompson, J.: (2000), *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*. μτφ. Καραμπίνη, Γ., Αθήνα: Παπαζήσης.
- Thompson, J.B. (1995/1998), *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Tucker N., (1997), *Εφηβεία, ωριμότητα και τρίτη ηλικία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Tuli, F. (2010), The basis of distinction between qualitative and quantitative research in social science: reflection on ontological, epistemological and methodological perspectives. *Ethiopian Journal of Education and Sciences*, 6(1), 97-108.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2003), *Information and communication technology development indices*. New York: United Nations.
- van Dijk, J. A. G. M. (2006), Digital divide research, achievements and shortcomings.*Poetics*, 34(4-5), 221–235. Ανακτήθηκε στις 7-12-2017 από <http://doi.org/10.1016/j.poetic.2006.05.004>
- Vellas B, Albarede J, Garry P. (1992), Diseases and aging: patterns of morbidity with age; relationship between aging and age-associated diseases. *Am J Clin Nutr*. 55(6 Suppl):1225S – 1230S.
- Verderber F.Rufolf, Verderber S.Kathleen, C. Berryman – Fink (2008), *Communicate, USA, Thomson Higher Education*
- Vina J, Borrás C, Miquel J. (2007), Theories of ageing. *IUBMB Life* 2007;59:249-54. *IUBMB Life*, 59(4 – 5): 249 – 254

- Virokannas, H., Rahkonen, M., Luoma, I. and Sorvari, M. (2000) The 60-year-old female worker as user of new technology. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 25, 5, 491–5.
- Westerman, S., Davies, D., Glendon, A., Stammers, R. and Matthews, G. (1995), Age and cognitive ability as predictors of computerised information retrieval. *Behaviour and Information Technology*, 14, 107–20.
- White, H., McConnell, E., Clipp, E., Bynum, L., Teague, C., Navas, L., Craven, S. and Halbrecht, H. (1999), Surfing the net in later life: a review of the literature and pilot study of computer use and quality of life. *Journal of Applied Gerontology*, 18, 3, 358-73
- White, J. and Weatherall, A. (2000) A grounded theory analysis of older adults and information technology. *Educational Gerontology*, 26, 4, 371–86.
- Zylka, J., Christoph, G., Kroehne, U., Hartig, J., & Goldhammer, F. (2015), Moving beyond cognitive elements of ICT literacy: First evidence on the structure of ICT engagement. *Computers in Human Behavior*, 53, 149-160.
- Αμηνρά, Α., Γεωργιάδη, Ε., & Τεπέρογλου, Α. (1986), Ο Θεσμός της ανοικτής προστασία των ηλικιωμένων στην Ελλάδα. εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, Αθήνα
- Αθανασίου, κ.α. (2005), Δομή, Τόμος 6, Αθήνα: Δομή Α.Ε.
- Αλεξίου Θ.,(1999), Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση: Η κοινωνική Πολιτική ως Μηχανισμός Ελέγχου και Κοινωνικής Πειθάρχησης. Αθήνα: Παπαζήσης
- Αναστασιάδου Βασιλική, (2015), Διαχείριση Σύνθετων καταστάσεων στα πλαίσια της γηριατρικής οδοντιατρικής, Εκδόσεις Κάλλιπος
- Βάντσος, Χ. (1988), Η μέριμνα της Εκκλησίας για τον άνθρωπο της τρίτης ηλικίας. Θεσσαλονίκη: λείπει η έκδοση.
- Βλαχάβας, Ι., Δαγδιλέλης, Β., Ευαγγελίδης, Γ., Παπαδόπουλος, Γ., Σατρατζέμη, Μ. & Ψύλλος, Δ. (2004), *Οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών στην Ελληνική Εκπαίδευση: Απολογισμός και Προοπτικές*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Βολάκου, Κ. (2012), Τα κίνητρα συμμετοχής των ατόμων της τρίτης ηλικίας σε προγράμματα εκπαίδευσης. Η περίπτωση των ΚΑΠΗ/ΕΔΑΠΕ των δήμων Κερατσινίου – Δραπετσώνας και Κορυδαλλού. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Γαλανάκη, Ε. (2003), *Θέματα αναπτυξιακής ψυχολογίας: γνωστική, κοινωνική, συναισθηματική ανάπτυξη*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γεωργούλη Ι., Κονδύλη Δ., Χανδάνος Γ., Χατζηβαρνάβα Ε. (1996), Αλληλεγγύη ανάμεσα στις γενεές: σχέσεις μεταξύ ηλικιωμένων και νεότερων μελών της οικογένειας» στο Β.

- Κοτσαμάνης, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Α. Τεπέρογλου, Μ. Τζωρτζοπούλου (επιμ.), *Γήρανση και Κοινωνία, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, ΕΚΚΕ*, Αθήνα: ΕΚΚΕ σελ. 401-430.
- Γκιζέλη Γ., Κουτατζόγλου Ρ., Τεπέρογλου Α., Φιλίας Β. (1984), *Παράδοση και νεωτερικότητα στις πολιτικές δραστηριότητες της ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Δαρδαβέσης Θ., (1999), *Εισαγωγικά στοιχεία γηριατρικής και γεροντολογίας στο Θέματα γηροψυχολογίας και γεροντολογίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Διώτη, Ε., Γιαννοπούλου, Ε. (2000), *Το σύστημα της οικογένειας. Οικογένεια και πτυχές της*. Ανακτήθηκε στις 8-1-2018 από http://benl.primedu.uoa.gr/ptde/database-ptde/oikogeneia_kai_ptyxes_tis.pdf
- Έμκε – Πουλοπούλου, Η. (1999), *Έλληνες Ηλικιωμένοι Πολίτες, παρελθόν, παρόν και μέλλον*. Αθήνα: Έλλην
- Έμκε – Πουλοπούλου, Η. (1983), «*Δημογραφική γήρανση στην Ελλάδα*» *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* τομ. 49, ΕΚΚΕ σελ 35-51 Αθήνα Ανακτήθηκε στις 8-1-2018 από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/6840/6560.pdf>
- Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. Γνωμοδότηση C318/02 (2011) Ανακτήθηκε στις 8-1-2018 από http://www.oke.gr/news/ces1182_2011_ac_el.pdf
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008), *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Κριτική
- Καζάκη Μ, (1999), *Ανθρώπινες σχέσεις και επικοινωνία*, Αθήνα: Έλλην
- Καλογεράκη, Σ. (2013), *Εφαρμογές μεικτών μεθόδων έρευνας: ο διερευνητικός ακολουθιακός σχεδιασμός στην κατασκευή εργαλείων μέτρησης κοινωνικών ερευνών*. Στο Πουρκός, Μ. (επιμ.) *Δυνατότητες και όρια της μείξης των μεθοδολογιών στην κοινωνική, ψυχολογική και εκπαιδευτική έρευνα: επιστημολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα των προοπτικών διεύρυνσης του ερευνητικού σχεδιασμού*. Αθήνα: Ίων. Σελ. 293-317
- Καστενμπάουμ, Ρ. (1982), *Η Τρίτη ηλικία*, Αθήνα: Ψυχογίος
- Κατάκη Χάρις Δ., (1984), *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας. Ψυχοκοινωνικές διεργασίες*, επιμ. Νίκα Ελένη, Αθήνα: Κέδρος
- Κόκκος, Α. (1998/1999), *Στοιχεία Επικοινωνίας*. Στο Α. Κόκκος & Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση - Σχέσεις Διδασκόντων Διδασκομένων* (τ. Β', σσ. 53-101). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κόμης, Β. (2004), *Εισαγωγή στις εκπαιδευτικές εφαρμογές των Τεχνολογιών Πληροφορίας και των Επικοινωνιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.
- Κορώσης, Κ. (1991), *Αναφορά στη λειτουργική ταυτότητα της σύγχρονης οικογένειας στο Σχολείο και τη Ζωή*. Αθήνα: Αυτοέκδοση

- Κωσταρίδου- Ευκλείδη Α., (1999), *Γήρας και υγεία στο Θέματα γηροψυχολογίας και γεροντολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λαζακίδου Α. Αθηνά, Λαζακίδου Α. Γεωργία, (2004), “Νέες δυνατότητες & προοπτικές στην κοινωνία της πληροφορίας”, Αθήνα: Κλειδάριθμός.
- Μαλικιώση-Λοϊζου, Μ. (1996), Διαγενεακές Σχέσεις: Πραγματικότητες και Αρχές Επικοινωνίας και Αλληλεγγύης. Στο Β. Κοτζαμάνης, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Α. Τεπέρογλου, Μ. Τζωρτζοπούλου, *Γήρανση και Κοινωνία, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΚΚΕ*, Αθήνα σελ. 387-401.
- Μουσούρου Λουκία Μ., (1984), *Η ελληνική οικογένεια*, Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή- Χόρν.
- Μπίκος Γ. Κ. (1995), *Εκπαιδευτικοί και Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Μπουραντάς Δ., (1992), Μάνατζμεντ: Οργανωτική θεωρία και Συμπεριφορά, Αθήνα: Team
- Μωυσίδης, Α., (1998), «Κοινωνικός αποκλεισμός: Η Ελληνική εμπειρία, Αθήνα: Gutenberg
- Ντάβου, Μπ. (2000), Οι Διεργασίες της Σκέψης στην Εποχή της Πληροφορίας: θέματα Γνωστικής Ψυχολογίας και Επικοινωνίας, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ντάβου, Μπ. (2007), «Από τον Καθρέφτη στην Οθόνη: Σκέψεις για την Ψυχική Ανάπτυξη του Παιδιού στο Διαμεσολαβημένο Κόσμο», στο Σ. Χριστογιώργος (Επιμ.) Θέματα Ψυχοδυναμικής και Ψυχοκοινωνικής Παιδοψυχιατρικής, Αθήνα: Καστανιώτης, 159-178.
- Παναγιωτάκης Γ. (2008), Εκπαιδευτικές ανάγκες στην τρίτη ηλικία: τάσεις προοπτικές και διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών του ΚΑΠΗ, Ηράκλειο: Κρουσώνα.
- Πανέρα Ε. (1999), Κοινωνική υποστήριξη ηλικιωμένων στο Θέματα γηροψυχολογίας και γεροντολογίας, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε. (1997), *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων: η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις* (3η έκδ). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε. (2006), *Ο δεσμός της αγάπης: στοιχεία της ψυχοσυναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού μέσα από τη νεοψυχαναλυτική σκέψη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπασταμάτης, Α. Ι. (2010), *Εκπαίδευση ενηλίκων για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες* (1η έκδ). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Παρούτσας, Κ. (2004), «Η Τρίτη ματιά.». Ευρυτανικά Νέα, Τεύχος 98.
- Πασιαρδή, Γ. (2001), Το σχολικό κλίμα: Θεωρητική ανάλυση και εμπειρική διερεύνηση των βασικών παραμέτρων του, Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Πετρόφσκι, Α.Β. (1990), Επικοινωνία. Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, τόμος 4, 2025

- Ρούσσο, Ν. (1987), «Γηροψυχιατρική Εργοθεραπεία», Εκλογή, (72), σελ.: 42- 43
- Σαραφίδου, Γ. Ο. (2011), Συνάρθρωση ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων. Η εμπειρική έρευνα, Αθήνα: Gutenberg
- Σπαντιδέας, Σ. (2010), *Σωματική δραστηριότητα και διατροφικές συνήθειες σε σχέση με παράγοντες καρδιαγγειακού κινδύνου στην Τρίτη Ηλικία*, Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Σπυροπούλου, Ε. (2004), *Η εμπειρία της Γήρανσης: Αναζητώντας τα «Καλά Γεράματα»*. [Μεταπτυχιακή Εργασία], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Στεφανίδης Κων. 2004 Μελέτη με αντικείμενο την Καθολική Πρόσβαση και Ισότιμη Συμμετοχή Ατόμων με Αναπηρίες (ΑμεΑ) στην Κοινωνία της Πληροφορίας, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας», Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Τεπέρογλου Α. (1980) Greece - The Elderly And The Family - Care, Children, Parents, and Urban - JRank Articles Ανακτήθηκε στις 7-1-2018 από: <http://family.jrank.org/pages/744/Greece-Elderly-Family.html#ixzz53i4MnLmO>
- Τεπέρογλου Α., (1984), «Η συμβολή των ηλικιωμένων στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος», Παγκύπριο Σεμινάριο για τα γηρατεία, επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, τόμος 52, Αθήνα, σελ. 91.
- Τεπέρογλου, Α., Κίνια, Ε., Παπακώστα, Μ., & Τζωρτζοπούλου, Μ. (1990), Αξιολόγηση της Προσφοράς των Κέντρων Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων. Αθήνα: Υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.
- Τήνιου. Π., (2000), «Η θέση των ηλικιωμένων στην Ελλάδα», Οικονομικός Ταχυδρόμος, τεύχος 52, σελ. 115.
- Τσαγκάρης, Α. (2010), Η εκπαίδευση ατόμων τρίτης ηλικίας στη χρήση νέων τεχνολογιών. Κίνητρα και Δυσκολίες. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Τσαούσης, Δ. (1991), Η κοινωνία μας. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιμπλητάρης, Φ. (2001), Η κοινωνικοποίηση του παιδιού. Μια ψυχοκοινωνιολογική προσέγγιση στα πλαίσια της οικογένειας και του σχολείου. Αθήνα: Ατραπός.
- Τσινάρη Κ. (2011), *Η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών και η αλλαγή του ρόλου του εκπαιδευτικού*. Ερευνητική Ανακοίνωση. *εκπαίδευσης (Πρακτικά) 2ο Πανελλήνιο*
- Τσιώλης, Γ. (2011), Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Από την πολεμική των παραδειγμάτων στις συνθετικές προσεγγίσεις. Στο Δαφέρμος, Μ., Σαματάς, Μ., Κουκουριτάκης, Μ., Χιωτάκης, Σ. (2011), Οι κοινωνικές επιστήμες στον 21^ο αιώνα. Επίμαχα θέματα και προκλήσεις. Αθήνα: Πεδίο. σσ 15-42

Τσιώλης, Γ. (2014), Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα. Αθήνα: Κριτική.

Χανιώτης, Φ.Ι (1989) Γηριατρική με στοιχεία γεροντολογίας. Αθήνα Εκδόσεις Λίτσας

Ανακτήθηκε στις 8-1-2018 από: <http://epapanis.blogspot.gr/search/label/Τρίτη%20Ηλικία>

«Εκτίμηση Ψηφιακού χάσματος για ΑμεΑ, μετανάστες και άτομα 3^{ης} ηλικίας στην Ελλάδα» του

Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας (2007) Ανακτήθηκε στις 3-1-2018 από:

http://old.50plus.gr/images/content/amea_ap_ac.pdf

«Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από Νοικοκυριά και Άτομα, έτους 2017» της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, για το πρώτο τρίμηνο του 2017 Ανακτήθηκε

στις 2-1-2018 από: <http://www.statistics.gr/statistics/-/publication/SFA20/>

Δημογραφική γήρανση: Το κοινωνικό φαινόμενο που προσδιορίζει την αύξηση της αναλογίας των ατόμων τρίτης ηλικίας προς το συνολικό πληθυσμό, με την ταυτόχρονη μείωση της αναλογίας των παιδιών και με συνέπεια τη μεταβολή της διάρθρωσης του πληθυσμού κατά ηλικιακές ομάδες. (Έμκε – Πουλοπούλου, 1983, σελ. 35)

Τρίτη ηλικία : Στην τρίτη ηλικία εντάσσονται τα άτομα από το εξηκοστό έτος μέχρι και το εβδομηκοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους (Έμκε – Πουλοπούλου, 1999, σελ 23)

Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας :

Οι τεχνολογίες που επιτρέπουν την επεξεργασία και τη μετάδοση μιας ποικιλίας μορφών αναπαράστασης της πληροφορίας (σύμβολα, εικόνες, ήχος, βίντεο) και τα μέσα που είναι φορείς αυτών των μηνυμάτων (Κόμης, 2004, σελ 16)

Επικοινωνία : Η διαδικασία κατά την οποία ένας πομπός Α (άνθρωπος, ομάδα) μεταβιβάζει πληροφορίες, σκέψεις, ιδέες, συναισθήματα και ακόμη ενέργεια, σε ένα δέκτη Β (άνθρωπος, ομάδα) με στόχο να ενεργήσει πάνω του με τρόπο ώστε να προκαλεί σε αυτόν την εμφάνιση ιδεών, πράξεων, συναισθημάτων, ενέργειας και σε τελική ανάλυση να επηρεάσει την κατάσταση του και τη συμπεριφορά του. (Μπουραντάς, 1992, σελ 272)

Οικογένεια : Η οικογένεια είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα σύνολο ατόμων που μοιράζονται ένα φυσικό και ψυχολογικό χώρο. Είναι ένα φυσικό, κοινωνικό σύστημα με τα δικά του χαρακτηριστικά και τις δικές του ιδιότητες. Κάθε οικογένεια αναπτύσσει ένα σύνολο κανόνων, διαθέτει οργανωμένη δομή

εξουσίας, αναθέτει ρόλους στα μέλη της και αναπτύσσει πολύπλοκους τρόπους (φανερούς και κρυφούς) για να επικοινωνεί και να επιλύει τα προβλήματά της. Οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας είναι βαθιές, πολυεπίπεδες και βασίζονται στην κοινή ιστορία, στις κοινές αντιλήψεις και υποθέσεις για τον κόσμο, καθώς και σε μια κοινή αίσθηση στόχου. (Goldenberg & Goldenberg, 2005, σελ. 3)

Φίλοι :

Η οικειοθελής, εθελοντική κοινωνική σχέση που στηρίζεται στην αμοιβαιότητα, συμπάθεια, αγάπη και στο μοίρασμα κοινού χρόνου (Bukowski, και συν., 1996). Οι φιλικές σχέσεις διαφοροποιούνται από τις συγγενικές και επαγγελματικές, προσδίδοντας κοινωνικούς ρόλους αξιοποίησης γνωστικών και κοινωνικών αποθεμάτων της καθημερινότητας (Krapppmann, 1996, Hartup, 1996)

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ:
ΛΙΣΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών “Επιστήμες της Αγωγής
Εκπαίδευση με την χρήση Νέων Τεχνολογιών”

ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Μέρος Α': Δημογραφικά στοιχεία

1. Φύλο:

1. Άντρας

2. Γυναίκα

2. Έτος γέννησης:

3. Οικογενειακή κατάσταση:

1. Άγαμος/η

2. Έγγαμος/η

3. Διαζευγμένος/η

4. Σε συμβίωση

5. Χήρος/α

6. Άλλο.....

4. Αριθμός παιδιών

Δεν έχω

Απόλυτος αριθμός

Φύλο Παιδιών:

Θήλυ

Άρρεν

Δεν έχω

5. Αριθμός εγγονιών Δεν έχω

Απόλυτος αριθμός

Φύλο Εγγονιών

Θήλυ

Άρρεν

Δεν έχω

6. Μορφωτικό επίπεδο:

- Καμία συστηματική εκπαίδευση
- Δημοτικό
- Τριτάξιο Γυμνάσιο
- Εξατάξιο Γυμνάσιο
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση
- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό
- Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε): _____

7. Λαμβάνετε σύνταξη:

- Ναι Όχι

8. Ποιο ήταν το τελευταίο σας επάγγελμα πριν τη συνταξιοδότηση:

.....

9. Πόσα κοντά μένουν τα παιδιά σας;

Αριθμός παιδιών	Στο ίδιο σπίτι	Στην ίδια πόλη /χωριό	Εκτός Ρόδου αλλά Ελλάδα	Εξωτερικό	Άλλο
1 ^ο					
2 ^ο					
3 ^ο					
4 ^ο					
5 ^ο					

10. Πόσες ώρες την ημέρα περνάτε μαζί με την οικογένεια σας (παιδιά, εγγόνια);

- 0 1-2 3-5 6-8 9-10 Πάνω από 10

11. Πόσο κοντά μένουν οι φίλοι σας;

1. Στο ίδιο σπίτι   2. Στην ίδια πόλη /χωριό   3. Εκτός Ρόδου
4. Εξωτερικό   5. Άλλο .....

12. Πόσο συχνά περνάτε μαζί με τους φίλους σας;

Προσδιορίστε το χρόνο

Καθημερινά	.....	Ώρες
Εβδομαδιαία	.....	Φορές την εβδομάδα
Μηνιαία	.....	Φορές το μήνα
Πιο αραιά	.....	Φορές το χρόνο

Μέρος Β': Χρήση Διαδικτύου/Νέων Τεχνολογιών

13. Το επίπεδο γνώσης σας πάνω στους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές είναι:

- Δεν έχω καμία γνώση
- Βασικός χρήστης (βασικές γνώσεις, π.χ. απλή χρήση)
- Μέσος χρήστης (π.χ. ECDL, χρήση προγραμμάτων, email,)
- Προηγμένος χρήστης (π.χ. εγκατάσταση/αφαίρεση προγραμμάτων, σχεδιασμός προγραμμάτων, κατανόηση και αντιμετώπιση προβλημάτων και προγραμμάτων ασφάλειας)

14. Πόσες ώρες το εικοσιτετράωρο χρησιμοποιείτε το Διαδίκτυο;

Λιγότερο από ώρα	1-2 ώρες	3-5 ώρες	Πάνω από 6 ώρες
☐	☐	☐	☐

15. Παρακαλώ επιλέξτε από που συνδέεστε συνήθως στο Διαδίκτυο (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις):

1. Από το σπίτι	2. Από το ΚΑΠΗ	3. Από internet cafe/ χώροι εστίασης - καφέ
4. Συνδέομαι εν κινήσει (3G)	5. Από wi- fi hotspots / δημόσια	6. Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε):

16. Παρακαλώ επιλέξτε ποιο μέσο χρησιμοποιείτε συνήθως για την περιήγησή σας στο Διαδίκτυο (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις):

1. Σταθερό υπολογιστή
2. Από το Tablet
3. Από το Laptop
4. Από το κινητό τηλέφωνο
5. Από κοινόχρηστους Η/Υ (Δήμου)
6. Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε):

17. Πώς αποκτήσατε το μέσο με το οποίο συνδέεστε στο Διαδίκτυο:

1. Προσωπική αγορά
2. Δώρο από οικογένεια (.....)
3. Δώρο από φίλους
4. Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε):

18. Με τι ασχολείστε περισσότερο στο Διαδίκτυο; (περισσότερες από 1 απαντήσεις)

1. Επικοινωνία
2. Αγορές
3. Κοινωνική Δικτύωση (π.χ. Facebook)
4. Διεκπεραίωση συναλλαγών (π.χ. τράπεζα, δημόσιες υπηρεσίες)
5. Ψυχαγωγία
6. Ενημέρωση
7. Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε):

19. Η σχέση σας με τις Νέες Τεχνολογίες σας έχει κάνει:

1. Καθόλου Κοινωνικό
2. Λιγότερο κοινωνικό
3. Δεν επηρεάζει καθόλου τη σχέση σας με άλλους ανθρώπους
4. Περισσότερο κοινωνικό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών “Επιστήμες της Αγωγής
Εκπαίδευση με την χρήση Νέων Τεχνολογιών”

ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΟΣ ΟΔΗΓΟΣ
ΗΜΙ-ΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΣΗΣ

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΟΥ/ΗΣ: _____

ΕΡΩΤΗΣΗ ΓΙΑ ΖΕΣΤΑΜΑ

Θα θέλατε να ρωτήσετε κάτι, προτού ξεκινήσουμε;

ΑΡΧΙΚΗ ΕΡΩΤΗΣΗ

Μπορείτε να μας περιγράψετε τι σημαίνει για εσάς ο όρος «επικοινωνία»;

ΚΥΡΙΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Α. ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

---

1. Με ποια μέσα/τρόπους επικοινωνίας προτιμάτε να επικοινωνείτε;
2. Ποιοι είναι οι βασικοί λόγοι επικοινωνίας με την οικογένειά σας;
3. Ποιοι είναι οι βασικοί λόγοι επικοινωνίας με το φιλικό σας περιβάλλον;
4. Πόσο συχνά επικοινωνείτε με τους άλλους; Προσδιορίστε
5. Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της επικοινωνίας μέσω ΤΠΕ; Γιατί;
6. Ποια είναι τα μειονεκτήματα της επικοινωνίας μέσω ΤΠΕ; Γιατί;
7. Αντιμετωπίζετε δυσκολίες στη χρήση των ΤΠΕ; Και αν ναι πώς επιδρά αυτό στην επικοινωνία σας με τους άλλους;

8. Ποιος σας βοηθά στην επίλυση των προβλημάτων ή δυσκολιών στη χρήση του διαδικτύου;
9. Πώς θα μπορούσαμε να αξιοποιήσουμε περισσότερο την τεχνολογία στην επικοινωνία με την οικογένειά, αλλά και το φιλικό περιβάλλον;

B. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΑΜΕΣΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

---

10. Με ποια άτομα από το οικογενειακό σας περιβάλλον επικοινωνείτε; Γιατί;
11. Ποιο είναι το άτομο που επικοινωνείτε συχνότερα; Μπορείτε να μας δώσετε τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της οικογενειακής σχέσης;
12. Θα θέλατε να έχετε επικοινωνία και με άλλα άτομα από την οικογένειά σας; Εάν ναι/όχι, γιατί; Με ποια;
13. Ποια είναι τα κυριότερα θέματα επικοινωνίας με την οικογένειά σας;
14. Με ποιο τρόπο θα επιλέγατε να μιλήσετε στην οικογένεια σας για ένα πρόβλημα που σας απασχολεί;
15. Διαφοροποιείται ο τρόπος επικοινωνίας με τα παιδιά σας από αυτόν με τα εγγόνια σας; Μπορείτε να μας περιγράψετε τον τρόπο επικοινωνίας με τον καθένα;
16. Ποιο είδος επικοινωνίας (δια ζώσης ή μέσω τεχνολογίας) προτιμάτε να χρησιμοποιείτε με την οικογένειά σας; Γιατί;
17. Τι προσφέρει η τεχνολογία σε σχέση με τον άμεσο τρόπο στην επικοινωνία με την οικογένειά σας;

Γ. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

---

18. Από ποια περιβάλλοντα προέρχονται οι φίλοι/ες σας; Γιατί;
19. Ποιο είναι το φιλικό άτομο που επικοινωνείτε συχνότερα; Μπορείτε να μας δώσετε τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της φιλικής σχέσης;
20. Θα θέλατε να έχετε επικοινωνία και με άλλα άτομα; Εάν ναι/όχι, γιατί; Με ποια άτομα;
21. Ποια είναι τα κυριότερα θέματα επικοινωνίας με έναν φίλο;
22. Διαφοροποιείται ο τρόπος επικοινωνίας ανάλογα με την ηλικία του φίλου; Εάν ναι, πώς;
23. Διαφοροποιείται ο τρόπος επικοινωνίας ανάλογα με το φύλο του φίλου; Εάν ναι, πώς;
24. Ποιο είδος επικοινωνίας (δια ζώσης ή μέσω τεχνολογίας) προτιμάτε να χρησιμοποιείτε με το φιλικό σας περιβάλλον; Γιατί;
25. Τι προσφέρει η τεχνολογία σε σχέση με τον άμεσο τρόπο επικοινωνίας στην επικοινωνία με το φιλικό σας περιβάλλον;

ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι άλλο, που εσείς θεωρείτε σημαντικό;

Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας!